

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**Особливості використання проєктних
технологій під час викладання
громадянської освіти**

студентки IV курсу, групи СОІ-41
предметної спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Вівчаренко Тетяни Михайлівни

Керівник:

Паска Богдан Валерійович

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Галицька-Дідух Тамара

В'ячеславівна

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

м. Івано-Франківськ – 2026

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні засади використання проєктних технологій у сучасному освітньому процесі в умовах НУШ.....	17
Розділ 2. Методичні особливості застосування проєктних технологій у процесі викладання громадянської освіти.....	39
Розділ 3. Практичний досвід використання проєктних технологій на уроках громадянської освіти.....	68
Висновки.....	94
Список використаних джерел.....	97
Додатки.....	108

ВСТУП

Актуальність теми. Реформування загальної середньої освіти в межах концепції Нової української школи зумовило переорієнтацію освітнього процесу на компетентнісну модель навчання. Сьогодні, в умовах швидких суспільних змін та інформаційного перенасичення, цей перехід є вкрай важливим. Державний стандарт базової середньої освіти визначає серед результатів навчання сформованість громадянських і соціальних компетентностей, що передбачають здатність учнів діяти відповідально, дотримуватися правових норм, брати участь у житті громади та критично осмислювати суспільні процеси. У цьому контексті громадянська освіта постає не лише як окрема навчальна дисципліна, а як основа для виховання покоління, здатного свідомо захищати демократичні цінності.

Сучасні виклики вимагають від школи відходу від пасивного викладання теорії, клас має стати місцем де школярі здобувають реальний досвід спільного прийняття рішень. Учні мають навчитися працювати в команді, вести дискусію, вирішувати конфлікти та пропонувати рішення для покращення свого оточення та вирішення суспільних проблем. За таких обставин виникає потреба в педагогічних технологіях, які допомагають учням не просто запам'ятовувати інформацію, а навчатися через дію, аналіз і власний досвід, поступово формуючи усвідомлену громадянську позицію. Відтак, пріоритетним завданням постає потреба у моделюванні і пошуку таких методів, які б дозволили поєднати теорію з практикою.

Проектні технології розглядаються сучасною педагогічною наукою як інструмент інтеграції знань, умінь і ціннісних орієнтацій. У контексті громадянської освіти вони відкривають можливість поєднати вивчення прав людини, механізмів демократії, функціонування державних інституцій із практикою реальної участі учнів у шкільному та громадському житті. Разом із тим у шкільній практиці простежується недостатня системність у використанні проектних технологій, що зумовлює потребу в науковому осмисленні

методичних умов їх упровадження саме під час викладання громадянської освіти. З однієї сторони, у методу проєктів існує неймовірний педагогічний потенціал та нормативні вимоги щодо його використання. З іншої сторони часто на практиці зберігається формальний підхід, проєкти зводяться до простих рефератів без глибокого дослідницького чи соціального змісту. Це нівелює саму суть методу проєктів. Саме необхідність розв'язання суперечності між високим педагогічним потенціалом методу і недоліками його практичної організації зумовило вибір теми даної роботи.

Науково-практична значущість дослідження полягає у розробленні методичних підходів до організації проєктної діяльності з урахуванням вікових особливостей учнів 6-9 та 10 класів, вимог Державного стандарту та специфіки громадянської освітньої галузі.

Об'єктом дослідження є процес викладання громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах Нової української школи.

Предмет дослідження становлять методичні особливості використання проєктних технологій під час викладання громадянської освіти у базовій та профільній школі.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та методичне визначення особливостей використання проєктних технологій у процесі викладання громадянської освіти в умовах НУШ.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

- визначити теоретичні підходи до трактування проєктних технологій у сучасній педагогічній науці;
- проаналізувати нормативно-правові засади викладання громадянської освіти в умовах НУШ;
- визначити дидактичний потенціал проєктної діяльності у формуванні громадянських компетентностей;
- обґрунтувати методичні моделі застосування проєктних технологій у 6–9 та 10 класах;

- розробити комплексну методику впровадження проєктів для учнів 6–9 та 10-х класів;

- визначити критерії оцінювання результатів проєктної діяльності та основні методичні ризики впровадження проєктних технологій і запропонувати шляхи їх подолання.

Аналіз джерел та наукової літератури Джерельну базу роботи становить комплекс нормативно-правових актів, підручників, навчально-методичних матеріалів, посібників та монографій і статей. Опрацьована джерельна база дозволяє повністю розкрити теоретико-методологічні аспекти та практичні засади викладання громадянської освіти.

Важливе значення для окреслення загальних правових умов модернізації освітньої системи має Закон України «Про освіту» [7]. Це базовий законодавчий акт, який визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи освіти, проголошує компетентнісний та діяльнісний підхід як основу навчання і встановлює перелік ключових компетентностей, необхідних сучасному школяру для самореалізації. Закон був корисний своєю правовою основою, оскільки було проаналізовано перехід до нової діяльнісної парадигми освіти, що відповідно вимагає залучення активних методів навчання, серед яких і є проєктні технології.

Закон України «Про повну загальну середню освіту» [9], який деталізує правові рамки функціонування середньої школи, визначає державні гарантії, організаційну та академічну автономію шкіл та вчителів, а також чітку механізми забезпечення якості освіти. Цей закон дозволив показати право вчителя на свободу у виборі дидактичного інструментарію та допопміг розглянути методичні умови впровадження проєктної технології у типові навчальні програми сучасної школи.

Стратегічні орієнтири, ціннісні рамки та ідеологічний вектор шкільної реформи детально викладено в документі «Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи» [3]. У цій концепції показано формулу оновленої школи, яка базується на дитиноцентризмі,

орієнтації на потреби учня, вихованні на цінностях та педагогіці партнерства. У роботі цей документ застосовано як концептуальне підґрунтя, оскільки принципи педагогіки партнерства складають основу групових проєктів, де взаємодія між суб'єктами освітнього процесу будується на рівноправній співпраці, розподілі ролей та спільній відповідальності за спільний результат.

Нормативна конкретизація очікуваних результатів навчання міститься в Постанові Кабінету Міністрів України «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» [4]. Цей документ затверджує Державний стандарт, який чітко регламентує державні вимоги до знань, умінь, навичок та ставлень учнів у межах кожної освітньої галузі, а також визначає загальне навчальне навантаження. Зазначений стандарт дозволив детально проаналізувати вимоги до громадянської та історичної освітньої галузі, виокремити конкретні показники сформованості громадянських компетентностей і підпорядкувати їм логіку побудови авторських методичних моделей для різних класів.

Окремим важливим документом є нормативний акт, спрямований суто на розвиток громадянських якостей особистості. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» [10] окреслює стратегічні цілі, завдання, принципи та основні напрями розбудови системи громадянської освіти як наскрізного процесу формування громадянської культури населення. Аналіз цієї концепції дозволив структурувати складники громадянської компетентності (знання, уміння, цінності та ставлення), врахувати значення формування політичної, правової та соціальної грамотності у межах виконання учнівських проєктів, важливим також було для нашої теми ціннісні орієнтири такі як виховання відповідальності, толерантності та патріотизму на основі загальнолюдських цінностей.

Важливе значення для роботи мав Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [8]. Він регулює правові та організаційні засади виховання патріотизму, національної свідомості, громадянської відповідальності

та поваги до прав людини. У межах праці цей закон послугував безпосереднім орієнтиром для визначення тематики учнівських проєктів, зокрема тих, що спрямовані на вивчення прав дитини, медіаграмотності, кібергігієни та розбудови толерантного й антидискримінаційного середовища в сучасному суспільстві.

Взаємодія закладу освіти з ширшим соціальним контекстом розглядається через призму Указу Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» [6]. Цей документ визначає комплекс заходів для створення сприятливих умов для самоорганізації громадян, розвитку е-демократії та залучення молоді до процесів прийняття рішень на місцевому рівні. Опрацювання стратегії допомогло обґрунтувати доцільність розробки масштабних практико-орієнтованих і соціальних проєктів у 10 класі, які передбачають вихід учнів за межі школи та їхню безпосередню співпрацю з місцевою громадою та інституціями.

Практичні аспекти щоденного планування уроків суспільствознавчого циклу було опрацьовано завдяки аналізу «Інструктивно-методичних рекомендацій щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році» [2], підготовлених Директоратом шкільної освіти. Вони містять поточні офіційні роз'яснення та вказівки профільного міністерства щодо календарно-тематичного планування, організації навчання та специфіки оцінювання.

Підсумковим документом цієї групи, що зафіксував практичні результати реформи, став наказ МОН «Про завершення експерименту на всеукраїнському рівні за темою "Формування громадянської компетентності учнів різних вікових груп в умовах становлення Нової української школи" у січні 2019 – жовтні 2024 років» [5]. Цей звітний акт підбиває підсумки багаторічної перевірки ефективності інноваційних моделей навчання та затверджує відповідні методичні рекомендації. Документ став вагомим аргументом, оскільки зафіксований у ньому успіх упровадження інтерактивних та проєктних методик

на загальнодержавному рівні остаточно підтверджує практичну доцільність, своєчасність та перспективність проєктів.

Шкільні підручники з громадянської освіти для 10 класу (авторів Т. В. Бакки, І. Д. Василькова, П. Вербицької, О. О. Гісема) [11;12;13;14;15;16] та електронні додатки до них містять базовий виклад програмового матеріалу про права людини, демократію та громадянське суспільство. У роботі ці джерела слугували загальним теоретичним орієнтиром для визначення змістового наповнення курсу, яким учні мають оволодіти на підготовчому етапі проєктування.

Методологічну цінність становить посібник «Технології проєктування в практиці роботи загальноосвітнього навчального закладу: теоретико-практичний аспект» (за ред. В. О. Киричука) [18], який розкриває психолого-педагогічні та організаційні засади проєктного навчання. У роботі це джерело використано для обґрунтування зміни ролі вчителя з носія знань на координатора та необхідності самостійної пошукової роботи учнів. Також на основі цієї праці виокремлено обов'язковий оціночно-рефлексивний етап проєкту, необхідний для колективного самоаналізу.

Спеціалізований методичний посібник «Виховання громадянина-патріота: моделі соціального партнерства» (Н. В. Харченко, Т. К. Окушко та ін.) [20] присвячений аспектам взаємодії школи з інститутами громадянського суспільства. У роботі ця праця слугувала основою для розкриття соціальної спрямованості проєктних технологій. За її допомогою показано, що залучення школярів до розв'язання реальних проблем громади та їхня співпраця з громадськими організаціями є ключовою умовою для формування нового типу громадянина-патріота.

Методичні рекомендації Г. М. Артишук «Організація проєктних технологій у навчально-виховному процесі» [21] узагальнюють теоретичні засади проєктного навчання та містять огляд наукових поглядів на цю проблему. Матеріали цієї публікації були використані для висвітлення стану розробленості теми та посилення на ключових дослідників, які займалися вивченням проєктних

технологій. Методична розробка Ю. О. Бабич «Проектна технологія» [22] розкриває дидактичний потенціал і загальні вимоги до організації проектного навчання. Матеріали цієї публікації були використані для конструювання моделей практико-орієнтованих проєктів, а також для опису безпосередньої методики їх проведення в освітньому процесі.

Навчальне видання О. П. Гавриленка «Методичні рекомендації з підготовки навчальних дослідницьких проєктів» [26] розкриває покроковий алгоритм організації та основні етапи підготовки учнівських досліджень. У роботі матеріали цього посібника були використані для написання практичної методики проведення дослідницьких проєктів школярами. Матеріали публікації О. С. Косовської «Громадянсько-патріотичне виховання молодших школярів засобами проектних технологій» [31] висвітлюють особливості застосування різних форм проектної діяльності задля формування громадянської свідомості. Це джерело було використано як основу для методики організації ігрових і інформаційних проєктів здобувачів освіти у 6 та 9 класах.

Матеріал «Критерії різних видів оцінювання проектної роботи учнів на уроках природничих дисциплін» [32] пропонує диференційовані шкали та підходи до вимірювання навчальних досягнень школярів. У роботі це джерело було адаптовано та використано як основа для комплексного оцінювання проєктів на уроках громадянської освіти. Публікація М. Марковської «Курс “Громадянська освіта” для 10-класників. Що пропонує програма» [34] аналізує змістове наповнення та ключові інновації сучасного суспільствознавчого предмета для старшої школи. У роботі цей матеріал безпосередньо використано для загального пояснення специфіки та головних завдань курсу громадянської освіти в 10 класі.

Публікація І. В. Мешкової «Проблеми використання методу проєктів у сучасній школі» [35] критично розглядає методичні ризики та типові перешкоди на шляху впровадження інноваційних технологій. Опрацювання цієї праці дозволило ґрунтовно пояснити ключові проблеми та виклики, що виникають під час організації і проведення проєктів в освітньому процесі. Методичний

посібник О. В. Норкіної «Організація проєктного навчання учнів» [37] системно висвітлює дидактичні можливості та організаційні моделі застосування навчальних досліджень. У межах праці це видання було використано для розгорнутого опису педагогічного потенціалу проєктних технологій та розкриття специфіки їх використання в школі.

Методична розробка О. І. Пометун «Підсумковий соціальний проєкт» [41] детально висвітлює алгоритм підготовки та реалізації фінальних практико-орієнтованих ініціатив школярів. Залучення цього матеріалу слугувало базою для опису конкретної методики проведення соціальних проєктів на підсумкових етапах вивчення курсу. Роз'яснення «Щодо використання модельних навчальних програм з громадянської освіти для 6–9 класів...» [42] містить фахові роз'яснення О. І. Пометун стосовно особливостей упровадження нових навчальних планів у базовій школі. У роботі це джерело було залучено для пояснення структури та завдань модельних програм від провідного педагога-науковця.

Офіційний путівник Міністерства освіти і науки України «Як оцінювати в новій українській школі» [48] регламентує сучасні підходи до формувального вимірювання навчальних досягнень. Опрацювання цього документа дозволило здійснити точний опис принципів та механізмів оцінювання безпосередньо в межах історичної та громадянської освітньої галузі.

Окрему підгрупу джерел становлять актуальні модельні навчальні програми, які загалом використовувалися для структуризованого опису змісту курсу громадянської освіти. Зокрема, програми «Громадянська освіта. 6–9 класи» (автори О. Е. Охредько, В. В. Майорський, Л. Г. Коломєєць) [38] та для освітньої галузі «Громадянська та історична» (авторський колектив під керівництвом О. І. Пометун) [39] слугували безпосередньою базою для визначення і підбору актуальних тем учнівських проєктів у базовій школі. Аналогічну функцію виконали модельні навчальні програми «Інтегрований курс історії та громадянської освіти. 10–12 клас» (Ю. А. Топольницька та ін.) [45] та «Громадянська освіта (інтегрований курс) 10 клас. Рівень стандарту» [27],

матеріали яких дозволили чітко структурувати навчальний матеріал та сформувати тематику проєктів для учнів 10 класу.

Наукова стаття М. В. Вітюка «Використання методу проєктів на уроках історії» [50] висвітлює особливості та дидактичний потенціал упровадження проєктного навчання під час викладання суспільствознавчих дисциплін. У даній роботі матеріали цієї публікації слугували теоретичною основою для визначення та класифікації основних видів навчальних учнівських проєктів.

Наукова стаття О. І. Гетманюка та А. Р. Бойко «Проектна діяльність у контексті нової української школи: теоретичні та практичні аспекти» [52] висвітлює специфіку адаптації проєктного навчання до вимог сучасної освітньої реформи. У межах кваліфікаційної роботи матеріали цієї публікації були використані для теоретичного обґрунтування та розгорнутого опису методики організації учнівського соціального проєкту.

Наукова публікація Н. Гупана та О. Пошетун «Нові професійні ролі вчителя як чинник інноваційного розвитку демократичної освіти» [54] аналізує трансформацію функцій педагога в умовах демократизації освітнього середовища. У кваліфікаційній роботі матеріали статті було використано для теоретичного опису та обґрунтування оновленої ролі вчителя як фасилітатора й консультанта під час виконання учнями проєктів з громадянської освіти.

Стаття О. Я. Денисюк та її співавторів «Учитель НУШ та його роль у реалізації реформи шкільної освіти» [56] висвітлює професійні завдання та зміну рольових позицій сучасного педагога в контексті впровадження освітньої реформи. Джерело слугувало підґрунтям для докладного опису специфіки діяльності, обов'язків та функцій учителя як координатора і ментора під час безпосереднього виконання здобувачами освіти проєктів суспільствознавчого спрямування.

Наукова стаття А. В. Євсюкової «Вплив освітнього процесу на формування політичної соціалізації молоді: досвід Сполучених Штатів Америки для України» [58] розкриває світову практику формування громадянських компетентностей через технологію «service learning» (навчання через служіння

спільноті). Матеріали дозволили теоретично обґрунтувати дидактичний потенціал проєктів соціальної дії, довівши, що безпосереднє залучення учнів до розв'язання локальних проблем та ініціювання діалогу з органами місцевого самоврядування формує в них реальні навички демократичної участі, відповідальності і громадянську емпатію. Стаття Т. Мелещенко та В. Ухаля «Проектна технологія навчання на уроках громадянської освіти» [60] ґрунтовно розкриває методичні засади, етапи та дидактичні можливості впровадження методу проєктів під час викладання суспільствознавчих курсів. У роботі матеріали цієї публікації стали основою для розкриття практичного потенціалу проєктної технології як інструменту формування громадянських компетентностей учнів, а також для детального структурування етапів організації, планування та безпосередньої реалізації учнівських проєктів на уроках громадянської освіти.

Наукова стаття Л. О. Нікітченко «Використання проєктних технологій в сучасній практиці підготовки майбутніх вчителів біології до дослідницької діяльності» [63] здійснює ґрунтовний огляд і систематизацію теоретико-методологічних та психолого-педагогічних підходів до організації проєктного навчання. У кваліфікаційній роботі матеріали цієї роботи стали ключовою базою для висвітлення стану розробленості проблеми, що дало змогу комплексно розкрити сутність проєктної діяльності спираючись на проаналізовані авторкою погляди провідних дослідників від проблемно-дослідницького алгоритму (за Є. Коваленком) і персоналізованого підходу (за Н. Сяською) до розвитку внутрішньої мотивації (за Л. Пироженом) та принципів інтерактивності (за О. Пометун).

Окрему увагу в межах дослідження було приділено сучасним формам взаємодії здобувачів освіти з культурно-історичним середовищем, що ґрунтовно розкриваються у новітніх фахових публікаціях. Зокрема, наукова стаття Г. М. Паски та Б. В. Паски «Впровадження основ музейної педагогіки під час викладання курсу "Громадянська освіта" в закладах загальної середньої освіти (на прикладі Івано-франківського краєзнавчого музею)» [70] висвітлює

дидактичний потенціал залучення музейного простору для плекання морально-етичних і соціально-політичних цінностей школярів. Це джерело було використано для теоретичного обґрунтування необхідності виходу освітнього процесу за межі класно-урочної системи та інтеграції культурної спадщини в проєктну діяльність. Логічним доповненням цього напрямку стала публікація Б. В. Паски та Т. В. Паски «Інтерактивні методи та цифрові інструменти на уроках громадянської та історичної освітньої галузі» [69], яка аналізує специфіку застосування імерсивних технологій та віртуальних онлайн-екскурсій. У роботі матеріали цієї статті слугували безпосередньою основою для опису інноваційних цифрових форм реалізації учнівських проєктів в умовах сучасних освітніх викликів.

Наукова стаття Л. Т. Рябовол «Громадянська освіта: сутність та значення в контексті духовно-інтелектуального становлення особистості (врахування європейського досвіду в Україні)» [73] комплексно розкриває концептуальні засади, мету та ціннісні орієнтири суспільствознавчої підготовки молоді. Матеріали цієї статті слугували базовим теоретичним підґрунтям для визначення сутності самого поняття «громадянська освіта» та обґрунтування її вирішального значення у процесі соціалізації і духовно-інтелектуального становлення особистості здобувачів освіти.

Наукова стаття Л. Т. Рябовол та Т. О. Ремех «Громадянська освіта в профільній школі в Україні та зарубіжних країнах» [74] здійснює порівняльний аналіз моделей суспільствознавчої підготовки старшокласників у вітчизняному та європейському освітньому просторі. У роботі матеріали цієї публікації було використано для обґрунтування прогностичного значення дослідження, зокрема для окреслення перспектив розвитку та вдосконалення методики проєктного навчання у майбутній профільній середній освіті України з урахуванням провідного міжнародного досвіду.

Стаття Т. М. Смагіної та О. М. Шуневич «Шляхи розвитку компетентісного потенціалу педагогів на курсах підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти» [76] висвітлює особливості, форми

та сучасні підходи до неперервного професійного вдосконалення вчителів. Матеріали цієї статті було використано для обґрунтування важливості розвитку компетентнісного потенціалу педагогів та формування їхньої готовності до ефективного застосування інноваційних проєктних технологій у шкільній практиці.

Стаття Л. М. Шишкіної «Телекомунікаційний проєкт як засіб активізації навчальної діяльності учнів» [77] розкриває дидактичні особливості застосування інформаційно-комунікаційних мереж для стимулювання пізнавальної активності та самостійності школярів. Стаття була використана для детального опису специфіки та безпосередньої методики проведення учнівських проєктів з використанням сучасних телекомунікаційних інструментів.

Публікація Я. В. Яненка «Мультимедійний творчий проєкт як форма самостійної роботи студентів та чинник їх професійної соціалізації» [78] висвітлює потенціал цифрових технологій в організації самостійної творчої діяльності здобувачів освіти. У межах дослідження це джерело слугувало основою для структурування та практичного опису методики проведення творчих проєктів як ефективного інструменту залучення учнів до активної соціальної дії.

Наукова новизна полягає в тому, що в кваліфікаційній роботі здійснено цілісний аналіз та систематизацію методики впровадження проєктних технологій в усій системі громадянської освіти, яка охоплює базову (6–9 класи) та старшу (10 клас) школу. Головний акцент зосереджено на комплексному опрацюванні змістового, програмового та дидактичного матеріалу цих курсів у строгій відповідності до концептуальних вимог Нової української школи. Такий підхід дозволив теоретично обґрунтувати й розробити наскрізну методичну модель організації учнівських проєктів, що забезпечує безперервний та послідовний розвиток громадянських компетентностей учнів. Разом із тим, у межах пропонованої наскрізної методики було удосконалено підходи до застосування комплексного і формувального оцінювання результатів практичної діяльності школярів. Крім того, набули подальшого розвитку теоретичні

положення щодо трансформації професійної ролі сучасного вчителя як фасилітатора освітнього процесу та посилення соціальної спрямованості навчання через реалізацію ініціатив для потреб місцевої громади.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становлять принципи системності, діяльнісного та компетентнісного підходів. У процесі дослідження використано такі методи: аналіз і узагальнення наукової літератури та нормативних документів; порівняльний аналіз методичних моделей викладання; вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду; педагогічне моделювання та конструювання; узагальнення практичного досвіду.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані вчителями громадянської освіти під час планування навчального процесу, організації проєктної діяльності учнів, підготовки методичних матеріалів і проведення інтерактивних занять. Теоретичні висновки та запропоновані практичні моделі проєктів дозволять полегшити процес викладання інтегрованих курсів з історії та громадянської освіти, а також модельних навчальних програм відповідно до вимог Нової української школи. Особливо цінність становить адаптація цих моделей відповідно до вікових груп базової та профільної школи, що забезпечує логічну наступність у формуванні громадянської освіченості у школярів. Зокрема, запропоновані методичні рішення можуть бути використані класними керівниками та педагогами-організаторами для проведення виховних та позакласних заходів, спрямованих на соціалізацію підлітків та виховання почуття емпатії. Також, впровадження результатів дослідження сприятиме подоланню формального підходу до навчання громадянської освіти та сприятиме формуванню в учнів стійких навичок до критичного мислення, толерантності та відповідального громадянства.

Апробація результатів. Результати дослідження проходили апробацію під час проходження виробничої педагогічної практики в ЗЗСО на 4 курсі. Безпосередня апробація здійснювалася на базі Ліцею № 18 Івано-Франківської міської ради. Запропонована методика організації навчальної діяльності

(зокрема, інтеграція проєктних технологій) була впроваджена під час проведення уроків у 8-х та 9-х класах, насамперед у межах викладання курсів громадянської освіти та правознавства. Переважно проводилися дослідницькі та ігрові (рольові) міні-проєкти, а також інформаційні. Практична реалізація розроблених методів проведення проєктів на конкретних темах із чинних модельних навчальних програм підтвердила ефективність пропонованих підходів для підвищення рівня пізнавальної мотивації школярів, формування їхньої правової свідомості та розвитку ключових громадянських компетентностей в умовах сучасного освітнього процесу.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі розкрито теоретичні засади використання проєктних технологій у сучасному освітньому процесі. Другий розділ присвячено методичним особливостям їх застосування під час викладання громадянської освіти. У третьому розділі розроблено алгоритми щодо проведення різних видів проєктів відповідно до вікових особливостей учнів та чинних модельних навчальних програм. Загальний обсяг роботи становить 126 сторінок, список використаних джерел налічує 78 позицій, у роботі подано 3 додатки (1 таблиця, 1 рисунок та план-конспект).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ НУШ

Сучасні суспільні трансформації, зумовлені інтенсивним розвитком інформаційних технологій, цифровізацією соціальних процесів і зростанням обсягів доступної інформації, істотно змінюють вимоги до результатів освіти та професійної підготовки особистості. У таких умовах значення набуває сформованість умінь критичного осмислення інформації, її аналізу, інтерпретації, систематизації та практичного застосування для розв'язання навчальних, професійних і громадянських завдань. Зазначені виклики безпосередньо відображені в нормативно-правових актах, що регулюють функціонування та розвиток системи освіти України.

Закон України «Про освіту» визначає компетентнісний підхід як методологічну основу освітнього процесу, орієнтовану на формування здатності особистості діяти ефективно в реальних життєвих ситуаціях, застосовуючи знання, уміння, цінності та [7]. Аналогічні підходи закладені й у Державних стандартах освіти, які орієнтують освітній процес не тільки на засвоєння теоретичних знань, а й на формування практичних і соціальних компетентностей. Концепція Нової української школи розглядає школу як простір розвитку особистості, де пріоритет надається діяльнісному та особистісно орієнтованому навчанню. У цьому документі прямо наголошується на необхідності впровадження таких освітніх технологій, які забезпечують активну участь учнів у навчанні, формування в них умінь співпраці, відповідального прийняття рішень, критичного аналізу соціальних явищ і здатності до громадянської активності. У межах зазначеної концепції проєктні технології визначаються як один із ефективних інструментів реалізації компетентнісного підходу, оскільки вони поєднують пізнавальну, практичну та ціннісну складові навчання [3, с. 11–12].

Проектні технології в освітньому процесі ґрунтуються на ідеї навчання через діяльність і передбачають організацію освітньої взаємодії шляхом виконання учнями комплексних завдань – проектів, що мають практичну, дослідницьку або соціальну спрямованість. У процесі проектної діяльності учні або студенти самостійно визначають проблему, формулюють мету та завдання, планують етапи роботи, добирають джерела інформації, аналізують отримані результати та презентують їх у визначеній формі, а така логіка організації навчання відповідає вимогам законодавства щодо формування здатності до самоосвіти, критичного мислення та відповідального ставлення до результатів власної діяльності [47].

Нормативні документи, що регламентують упровадження Нової української школи, підкреслюють особливу роль проектних технологій у формуванні ключових і предметних компетентностей, зокрема громадянської, соціальної, інформаційно-цифрової та уміння навчатися впродовж життя. Проектна діяльність створює умови для інтеграції навчального змісту, поєднання теоретичних знань із реальними життєвими ситуаціями та залучення учнів до активного пізнання соціальної дійсності. Саме в цьому виявляється її значний педагогічний потенціал у контексті реалізації стратегічних завдань освітньої реформи.

Розвиток дослідницьких умінь розглядається в концепції НУШ як необхідна умова формування активної, відповідальної та самостійної особистості, здатної до навчання впродовж життя. У зв'язку з цим суттєво змінюється роль учителя, який постає не тільки транслятором навчального змісту, а організатором і модератором дослідницької діяльності учнів. Професійна діяльність педагога передбачає володіння методологією наукового пізнання, умінням проектувати навчальні ситуації дослідницького характеру, створювати проблемні завдання, стимулювати пізнавальну активність і підтримувати самостійний пошук знань учнями. Формування таких професійних якостей вимагає відповідної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої

освіти, що актуалізує потребу у впровадженні педагогічних технологій, орієнтованих на діяльнісний і дослідницький компоненти навчання [3, с. 14–17].

У цьому контексті перед системою вищої педагогічної освіти постає стратегічне завдання підготовки фахівців, здатних ефективно організовувати дослідницьку діяльність учнів відповідно до вимог Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти та ідей НУШ [1; 3]. Реалізація зазначеного завдання потребує оновлення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема шляхом активного використання педагогічних технологій, що забезпечують інтеграцію теоретичної підготовки з практичною діяльністю.

Серед таких технологій особливе місце посідають проєктні технології навчання, які розглядаються як ефективний засіб формування дослідницьких компетентностей. Проєктні технології навчання являють собою сучасний педагогічний підхід, що передбачає організацію освітнього процесу через активну, цілеспрямовану та самостійну діяльність здобувачів освіти, спрямовану на створення конкретного продукту або розв'язання практично значущої проблеми. Навчальна діяльність у межах проєкту інтегрує пізнавальні, комунікативні, дослідницькі та рефлексивні компоненти, що сприяє глибшому засвоєнню знань і формуванню стійких умінь і навичок [63, с. 90].

Теоретико-методологічною основою проєктних технологій є ідея навчання через діяльність, відповідно до якої знання набувають особистісного значення в процесі їх практичного застосування. У ході виконання проєктів здобувачі освіти навчаються формулювати цілі, планувати етапи роботи, здійснювати пошук і аналіз інформації, використовувати різноманітні джерела даних, проводити спостереження або експерименти, узагальнювати результати та презентувати їх у різних формах [62].

Звертаючись до історичних витоків проєктної технології, які сягають початку XX століття та нерозривно пов'язані з педагогічною спадщиною Дж. Д'юї. Дослідник прагнув подолати традиційний конфлікт між внутрішніми прагненнями дитини та жорсткими вимогами системи освіти. На його

переконання, навчальний процес має будуватися на активній, самостійній і практичній діяльності школярів, що безпосередньо відгукується на їхні особисті інтереси. Закладаючи концептуальні основи методу проєктів, учений наголошував, що школа повинна створювати сприятливе середовище для розкриття природних здібностей, а здобуті знання – мати чітке прикладне значення для успішної адаптації до реального життя. Водночас залучення учнів до системи соціальних взаємин та цілеспрямований розвиток рефлексивного мислення Д'юї розглядав як найдієвіші інструменти освіти і виховання особистості в умовах демократичного суспільства [21].

Зазначені концептуальні засади набули подальшого розвитку у працях американських дослідників В. Кілпатріка та Ф. Паркера. Вони розглядали проєктну технологію як засіб організації спільної пошукової діяльності учнів, орієнтованої на розв'язання конкретних практичних, соціальних чи побутових завдань. У такій моделі головним рушійним мотивом для школяра стає не абстрактне засвоєння інформації, а прагнення знайти реальне вирішення проблеми та запропонувати дієві рекомендації. Педагогічна цінність цього підходу полягає в його комплексному освітньо-виховному потенціалі, що дозволяє учням збагачувати власний соціальний досвід і систематично опановувати інструментарій творчого дослідження. Завдяки такому ефективному поєднанню теоретичної бази та практико-орієнтованого підходу метод проєктів успішно інтегрувався в освітні системи багатьох країн світу, зокрема США, Великої Британії, Німеччини, Фінляндії та Італії [21].

На сучасному етапі розвитку освіти ці історичні моделі трансформувалися в комплексну педагогічну технологію, яка успішно зосереджує загальні закономірності освітнього процесу та забезпечує досягнення прогнозованого результату. У цьому контексті проєктування розглядається дослідниками як регламентована, творча та багатофункціональна діяльність, що охоплює аналітичну, прогностичну, конструктивну, організаційну й рефлексивну функції. Відповідно, проєктне навчання визначається як процес, орієнтований на самостійну роботу здобувачів освіти, де педагог виконує роль координатора, а

головною метою є вирішення теоретично або практично значущого завдання [57, с. 250]. Слово «проект», що походить з латини й першочергово означало «викинутий уперед», сьогодні трактується як концептуальна ідея, у межах якої суб'єкт вільно розпоряджається власними думками та діями [60, с. 676].

Впровадження проєктної діяльності вважається однією з найперспективніших складових сучасного освітнього процесу, оскільки воно створює оптимальні умови для творчої самореалізації учнів та формування ключових компетентностей XXI століття: полікультурних, комунікативних, інформаційних і соціальних. Через метод проєктів школярі вчаться самостійно здобувати та систематизувати знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, виявляти суспільні проблеми та приймати обґрунтовані рішення. Це безпосередньо сприяє розвитку критичного мислення та пізнавальної самостійності, адже проєктна робота завжди вимагає інтеграції знань із різних наукових галузей для досягнення конкретного, практично значущого результату, готового до впровадження [60, с. 677–678].

Як специфічна форма організації навчально-виховного процесу, технологія проєктного навчання постає дієвою альтернативою традиційній класно-урочній системі. У ході розробки та реалізації проєктів школярі опановують навички планування, прогнозування наслідків, аргументації власних суджень, розподілу обов'язків та взаємодії в команді. Змінюється і характер комунікації: для проєктної діяльності типовою є співпраця вчителя й учня на засадах партнерства та рівного статусу обох сторін. Таким чином, проєктування перетворюється на фундаментальний засіб соціального й інтелектуального саморозвитку всіх учасників освітнього процесу, дозволяючи органічно поєднати засвоєння культурних цінностей із практикою діяльнісної соціалізації [60, с. 677–678].

З огляду на такий значний педагогічний потенціал, багатовимірність впливу проєктних технологій на розвиток школярів та їхню здатність трансформувати традиційний освітній простір, ця проблематика перебуває в центрі уваги багатьох дослідників. Для глибшого розуміння концептуальних

засад та методичних особливостей впровадження цього підходу виникає об'єктивна необхідність здійснити ґрунтовний аналіз сучасних наукових праць, присвячених теорії та практиці проєктного навчання [60, с. 677–678].

Аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників свідчить про стійкий інтерес до проблеми впровадження проєктних технологій в освітній процес. Значна увага приділяється їх ролі у модернізації змісту освіти, підвищенні мотивації до навчання, розвитку дослідницьких і критичних умінь, а також у підготовці здобувачів освіти до функціонування в умовах сучасного інформаційного суспільства. Проєктні технології розглядаються як ефективний засіб поєднання академічних знань з реальними соціальними та професійними контекстами, що підвищує практичну спрямованість навчання.

Дослідниця Н. Шиян виділяє особистісно орієнтовану спрямованість як одну з ключових характеристик проєктної технології. Такий підхід аргументується тим, що під час розробки проєктів кожен учасник освітнього процесу має реальну можливість виявити суб'єктність: запропонувати власну концепцію дослідження та самостійно визначити алгоритм її практичної реалізації. Це дозволяє максимально врахувати індивідуальні інтереси, перетворюючи з пасивного слухача на активного автора та розробника ідей [59, с. 166–167].

Водночас основне значення проєктної методики полягає у її високій адаптивності та інтерактивності. Вона передбачає використання широкого спектра форм і методів спільної діяльності викладача та студентів, що трансформує традиційне навчання у формат партнерської взаємодії. Завдяки своїй універсальності, така технологія не обмежена рамками окремих занять, а може ефективно впроваджуватись на різних етапах освітнього процесу, забезпечуючи системність та неперервність фахової підготовки майбутніх спеціалістів [53, с. 33].

Узагальнення наведених підходів дозволяє стверджувати, що проєктні технології навчання відповідають стратегічним цілям Нової української школи, оскільки сприяють формуванню дослідницьких компетентностей, розвитку

пізнавальної самостійності та підготовці учнів до активної участі у суспільному й професійному житті.

Зокрема, О. Пехота розглядає проєкт як дієвий механізм особистісно орієнтованого навчання, що реалізується через практичну працю школяра на засадах вільного вибору та врахування його індивідуальних інтересів. Учена наголошує на вираженому прагматичному аспекті такої технології: для учня це передусім чітке усвідомлення мети пізнання та можливостей практичного застосування здобутих знань, тоді як для вчителя це спосіб досягнення балансу між академічною підготовкою та формуванням прикладних умінь [21].

З позиції В. Симоненка, навчальний творчий проєкт є процесом самостійної розробки та створення певного продукту (чи послуги) від етапу зародження ідеї до її остаточного втілення. Цей процес обов'язково характеризується об'єктивною або суб'єктивною новизною і відбувається за умови консультативної підтримки та недирективного контролю з боку педагога [21]. Дещо ширше тлумачення пропонує А. Лебедев, який визначає проєкт як комплекс взаємопов'язаних дій, документів та концептуальних задумів, спрямованих на конструювання реального об'єкта або створення теоретичного продукту, що неодмінно спирається на творчу діяльність [21].

У наукових працях Н. Сяської проєктна діяльність осмислюється крізь призму персоналізованого підходу до професійної підготовки майбутніх педагогів. Дослідниця виходить із положення, згідно з яким сучасна педагогічна освіта має орієнтуватися на індивідуальні освітні потреби, професійні інтереси та особистісний потенціал здобувачів освіти. У зазначеному контексті акцентується актуальність упровадження інноваційних освітніх технологій, здатних забезпечити формування комплексу професійно значущих якостей, необхідних для ефективної педагогічної діяльності в умовах трансформації освітнього середовища. Проєктна діяльність розглядається авторкою як один із ключових способів реалізації персоналізованого підходу, оскільки створює умови для індивідуального вибору тематики, темпу та способів діяльності,

водночас зберігаючи орієнтацію на спільну мету та колективну взаємодію [63, с. 90].

У дослідженнях Є. Коваленка проєктна діяльність розглядається передусім як ефективний метод навчання, що ґрунтується на проблемно-дослідницькій організації освітнього процесу. Автор наголошує на тому, що проєктна технологія передбачає чітко структурований алгоритм діяльності, який охоплює постановку проблемного завдання, колективне або індивідуальне обговорення можливих шляхів його розв'язання, формулювання гіпотез і реалізацію дослідницьких проєктів. Згідно з підходом Є. Коваленка, постановка проблемного завдання виступає вихідною ланкою проєктної діяльності та визначає її змістову спрямованість. Обговорення проблеми в освітньому середовищі сприяє формуванню гіпотез, які стають основою для індивідуальних або групових досліджень у межах проєкту. У процесі реалізації проєктної діяльності здобувачі освіти залучаються до збору й аналізу інформації, опрацювання джерел, проведення спостережень або експериментів, узагальнення результатів і їх подальшої презентації [63, с. 90–91].

У наукових працях О. Пометун проєктна технологія аналізується як один із найбільш дієвих засобів трансформації сучасного освітнього процесу на засадах інтерактивності. Дослідниця приділяє значну увагу розробці детального методичного забезпечення, яке дозволяє вчителю системно та послідовно впроваджувати метод проєктів у навчальну програму. Головною метою такого підходу, за переконанням авторки, є стимулювання внутрішньої пізнавальної активності учнів та перетворення їх на суб'єктів навчання. О. Пометун доводить, що залучення школярів до активної проєктної роботи безпосередньо сприяє необхідному засвоєнню знань та розвитку їхніх ключових компетентностей, що є необхідною умовою для формування здатності до критичного мислення та успішного розв'язання актуальних завдань у майбутньому [63, с. 91].

Наукові праці Л. Пироженко зосереджені на психолого-педагогічних аспектах проєктної діяльності та аналізі її впливу на внутрішню мотивацію здобувачів освіти. Дослідниця розглядає проєктне навчання як освітню

практику, що активізує особистісні ресурси учнів і студентів, стимулює розвиток самостійності та відповідальності за результати навчальної діяльності. У працях Л. Пироженко особлива увага приділяється психологічним механізмам проєктної діяльності, зокрема формуванню внутрішньої мотивації, усвідомленню цілей діяльності та розвитку здатності до саморегуляції. Проєктне навчання інтерпретується як засіб формування особистісних якостей, необхідних для успішної соціалізації, серед яких ініціативність, відповідальність, здатність до планування власної діяльності та рефлексії результатів, що дозволяє розглядати проєктні технології не лише як метод навчання, а як важливий чинник особистісного розвитку здобувачів освіти [63, с. 91].

Своєю чергою, Є. Полат акцентує увагу на колективному вимірі, розглядаючи навчальний проєкт як спільну навчально-пізнавальну та творчу діяльність учнів-партнерів. Ця співпраця об'єднана єдиною проблемою, спільною метою та узгодженими методами, спрямованими на досягнення загального результату. Крім того, дослідниця розробила комплексну типологію навчальних проєктів, класифікуючи їх за низкою базових критеріїв. За домінуючим видом діяльності вона виокремлює дослідницькі, творчі, ігрові, інформаційні та практично-орієнтовані проєкти. За предметно-змістовим наповненням ініціативи поділяються на монопроєкти та міжпредметні. За характером координації авторка виділяє проєкти з відкритою, явною або прихованою координацією, а за географією контактів - внутрішні, регіональні та міжнародні. Також проєктна діяльність диференціюється за кількістю учасників на індивідуальні, парні й групові, а за тривалістю виконання - на короткострокові та довгострокові [21].

Науковці наголошують на тому, що проєктна діяльність у педагогічній освіті забезпечує інтеграцію теоретичної підготовки з практичним досвідом, сприяє розвитку педагогічного мислення та формуванню готовності до реалізації компетентісно орієнтованого навчання в школі.

Зокрема, у працях Г. Бреславської проєктна технологія аналізується як важливий компонент професійної підготовки майбутніх учителів, що має

значний потенціал у формуванні професійних компетентностей студентів педагогічних спеціальностей. Дослідниця розкриває сутність проєктної діяльності, її дидактичні переваги та можливості застосування у процесі фахової підготовки, акцентуючи увагу на розвитку творчого мислення, дослідницьких умінь і навичок командної роботи. Проєктна діяльність у педагогічній освіті розглядається як засіб формування здатності до міждисциплінарної інтеграції знань, планування освітніх результатів і рефлексивного аналізу педагогічної діяльності. Такий підхід, за висновками дослідниці, сприяє підготовці вчителів, орієнтованих на активні та інноваційні моделі навчання, що відповідають сучасним вимогам розвитку освіти [49, с. 191–192].

У наукових працях М. Єлькіна проблема використання методу проєктів у фаховій підготовці вчителів аналізується в контексті системних освітніх змін, спричинених упровадженням концептуальних засад Нової української школи. Дослідник виходить з позиції, що сучасна школа потребує педагога, здатного реалізовувати компетентісно орієнтоване й діяльнісне навчання, а проєктні технології відповідають таким вимогам як за змістом, так і за логікою організації освітнього процесу. У цьому зв'язку проєктне навчання обґрунтовується як педагогічно доцільний засіб підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах освітньої реформи. Проєктна діяльність у концепції М. Єлькіна трактується як інтегрований педагогічний механізм, що забезпечує поєднання навчальних, виховних і розвивальних функцій освіти та сприяє формуванню цілісної професійної готовності майбутнього вчителя. Центральним елементом цієї готовності виступає проєктна компетентність педагога, яка розглядається як багатовимірне професійне утворення й охоплює здатність до проєктування освітнього процесу, організації колективної діяльності учнів, управління навчальними проєктами та здійснення рефлексивного оцінювання результатів навчальної діяльності. У такому розумінні проєктна компетентність постає показником професійної зрілості вчителя, зорієнтованого на цінності Нової української школи та готового до впровадження інноваційних освітніх практик у сучасному шкільному середовищі [57, с. 250–251].

Дослідження Н. Мирончук зосереджені на проблематиці застосування методу проєктів у процесі підготовки майбутніх викладачів до самоорганізації у професійній діяльності. Авторка розглядає самоорганізацію як одну з ключових професійно значущих якостей педагога, що забезпечує ефективне планування діяльності, раціональне використання ресурсів, здатність до саморегуляції та професійного саморозвитку. У наукових працях підкреслюється, що проєктне навчання створює сприятливе освітнє середовище для формування навичок самоорганізації завдяки необхідності самостійного визначення цілей, планування етапів роботи, розподілу ролей, контролю виконання завдань і аналізу досягнутих результатів. Проєктна діяльність у підготовці педагогів розглядається як механізм розвитку відповідальності, ініціативності та рефлексивної культури, що має безпосереднє значення для успішної професійної діяльності вчителя в умовах динамічних змін освітнього середовища [61, с. 191–196].

На нашу думку, проєктна діяльність у професійній підготовці вчителів історії та суспільствознавчих предметів є дієвим засобом формування здатності до аналітичного осмислення історичних подій, роботи з різними джерелами, інтерпретації фактів і аргументованого представлення власних висновків. Використання проєктних технологій забезпечує поєднання багажу знань з дослідницькою та практичною діяльністю, формує готовність майбутніх учителів до організації навчання, орієнтованого на активну пізнавальну позицію учнів і осмислення суспільних процесів у сучасному освітньому просторі.

У процесі розв'язання проєктної проблеми учні вимушені інтегрувати знання та уміння з різних галузей, оскільки метод проєктів завжди передбачає розв'язування проблеми через використання різноманітних засобів та інтегрування знань із різних галузей науки і творчості. Це зумовлює виражений міждисциплінарний характер діяльності, адже проєкти з громадянської освіти спираються на міжпредметні зв'язки та звертаються до тематики, що традиційно вивчається різними шкільними предметами. Коли учні працюють над конкретною суспільною проблемою, вони не обмежуються лише одним

предметом, тому що виконання навчальних проєктів вимагає застосування знань, набутих під час вивчення інших дисциплін. Наприклад, для якісного виконання проєкту та розуміння причин суспільних процесів школярі засвоюють знання про взаємодію людини з інституціями політико-економічної, соціальної та культурної сфери. Такий підхід дає учням можливість експериментувати і синтезувати отримані знання, розвиває їхнє вміння аналізувати інформацію з різних точок зору та вчить застосовувати ці знання самостійно для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань [60, с. 675; 682; 685].

Тематика навчальних проєктів з громадянської освіти визначається відповідно до вимог чинних модельних та навчальних програм або обирається педагогом самостійно з урахуванням специфіки модуля, пізнавальних потреб та вікових можливостей учнів. Вибір назви проєкту є вирішальним для мотивації, адже проблемні та актуальні формулювання стимулюють соціальну активність і критичне мислення молоді. Прикладом такої тематики є проєкт «Що я можу зробити для своєї громади.» [27, с. 15]. Інтригуючий характер теми спонукає учнів до практичного дослідження принципів самоврядування, аналізу статуту закладу та пошуку способів реального впливу громади на життя школи. Це сприяє не просто засвоєнню знань про демократичні цінності, а й розвитку навичок громадянської участі. Для учнів 5-6 класів надзвичайно актуальним є проєкт «Створення правил академічної доброчесності школи» [28, с. 38]. У процесі створення правил академічної доброчесності для своєї школи учні вимушені інтегрувати знання з етики, правознавства та медіаграмотності. Робота над таким проєктом допомагає дітям усвідомити цінність власної інтелектуальної праці та повагу до здобутків інших, що сприяє формуванню системного мислення та відповідальної поведінки в освітньому середовищі.

Проєктна діяльність характеризується значним педагогічним потенціалом, оскільки в її межах кожен учасник зберігає статус активного суб'єкта навчання, а сама технологія створює умови для творчого саморозвитку та самореалізації. Робота над проєктом у групі вимагає від школярів уміння налагоджувати соціальні контакти, розподіляти обов'язки та взаємодіяти, виконуючи

різноманітні соціальні ролі, зокрема лідера чи виконавця. У процесі такої спільної діяльності розвивається сфера комунікації, здатність до співпраці в колективі та готовність брати на себе відповідальність за спільний продукт. Усе це безпосередньо сприяє соціальному й інтелектуально-творчому саморозвитку особистості, а також формуванню комунікативних, соціальних та інших ключових компетентностей [60, с. 677; 678; 682].

Для ефективної реалізації методу проєктів на уроках, доцільним є використання різних типів проєктів залежно від навчальної мети, змісту навчального матеріалу та рівня підготовленості учнів. Дослідницькі проєкти передбачають чітко продуману структуру, визначену мету, актуальність проблематики для всіх учасників і соціальну значущість результатів. Прикладом може слугувати дослідження для учнів 8 класу за «Мова ворожнечі в історії та сучасності (приклади з медіа)», що потребує аналізу відповідних джерел, формулювання гіпотез і аргументованих висновків [50, с. 55].

Творчі проєкти не мають заздалегідь детально опрацьованої структури спільної діяльності. Учні на етапі планування домовляються про очікувані результати та форму їх презентації, якою може бути соціальний відеоролик, колективний колаж чи тематичний вісник. Відповідно до цього доцільною темою проєкту, відповідно до курсу предмету громадянська освіта, може слугувати «Ні упередженням» [50, с. 55].

Ігрові проєкти базуються на рольовій взаємодії учасників та передбачають прийняття учасниками на себе певних соціальних чи професійних ролей, зумовлених змістом суспільної проблеми, що вивчається. Такі проєкти дають змогу моделювати життєві ситуації, відтворювати процеси ухвалення рішень і глибше усвідомлювати потребу у відповідних громадянських процесах, наприклад у межах теми «Школа – простір демократії» моделювання виборчого процесу у вигляді організації виборів учнівського самоврядування включно з дебатами та передвиборчою кампанією [50, с. 55].

Інформаційні проєкти спрямовані на збір, аналіз та узагальнення інформації про певний суспільний об'єкт чи соціальне явище для подальшого

ознайомлення аудиторії з нею. Виконання таких завдань формує навички роботи з джерелами, критичного аналізу інформації та представлення результатів у логічно структурованому вигляді. Доцільною темою для даного різновиду проєктів з предмету громадянської освіти для учнів може слугувати тема «Яким буде штучний інтелект через 20 років?» [50, с. 55].

Практично-орієнтовані проєкти відрізняються чітко визначеним із самого початку результатом діяльності, який безпосередньо орієнтований на захист соціальних інтересів або вирішення конкретної проблеми місцевої громади чи шкільної спільноти. Специфіка таких проєктів полягає в тому, що вони вимагають від учнів розробки реального соціального продукту: нормативного документа, програми дій, алгоритму або плану проведення соціальної акції. У контексті громадянської освіти цей тип проєктної діяльності є ключовим для формування навичок активного громадянства та соціальної відповідальності, оскільки переводить теоретичні знання у суспільну практику. До прикладу, це може бути розробка та захист ініціативи «Створення інклюзивного середовища у школі» [50, с. 55].

Навчально-телекомунікаційні проєкти являють собою спільну навчально-пізнавальну діяльність учнів-партнерів, організовану на основі комп'ютерних технологій, що має єдину мету, узгоджені методи та спрямована на спільне дослідження суспільно важливої проблеми. Оптимальним форматом є міжрегіональна співпраця закладів освіти задля обміну досвідом громадської активності наприклад, онлайн-проєкт «Створення інфографіки “Безпечне користування соцмережами”» [50, с. 55].

Соціальні проєкти виокремлюються як особливий вид діяльності, спрямований на розв'язання актуальних суспільних проблем та надання практичної допомоги оточуючим. Характерною рисою таких проєктів є їхній виражений прикладний характер і орієнтація на досягнення конкретного, соціально значущого результату, що приносить реальну користь закладу освіти чи місцевій громаді. Зокрема, продуктом такої діяльності може виступати розробка моделі пандуса для забезпечення архітектурної доступності

навчального закладу. Робота над соціальними проєктами дозволяє учням перейти від теоретичного вивчення громадянських норм до їх практичної реалізації, формуючи стійку мотивацію до активної участі в житті соціуму та розуміння власної спроможності впливати на позитивні зміни в суспільстві [52].

Варто зауважити, що структура навчальних проєктів на початковому етапі часто лише окреслюється та залишається гнучкою до моменту завершення роботи. Більшість таких ініціатив мають навчально-тренувальний характер і успішно інтегруються в традиційну класно-урочну систему, сприяючи розвитку ключових компетентностей учнів, зокрема дослідницьких та комунікативних. У сучасній педагогічній практиці найбільш поширеними є змішані типи проєктів, які поєднують у собі ознаки різних видів діяльності та мають виражену практичну спрямованість. Такі проєкти дозволяють школярам не лише засвоювати теоретичний матеріал, а здобувати реальний соціальний досвід, трансформуючись у повноцінні соціальні проєкти [60, с. 680].

За критерієм предметно-змістового наповнення в методиці виділяють монопроєкти та міжпредметні проєкти. Перші зазвичай реалізуються в межах однієї навчальної дисципліни, хоча й можуть залучати знання із суміжних галузей. Натомість інтегративні проєкти найчастіше виконуються в позаурочний час і вимагають синтезу знань із кількох предметів та кваліфікованого супроводу вчителів-предметників. Крім того, класифікація за територіальною ознакою (географією контактів) дозволяє виокремити проєкти внутрішньошкільні, зокрема класні та міжкласні, загальношкільні, позашкільні, а також масштабніші: мережеві та міжнародні [60, с. 680].

Ключовим чинником успіху проєктної діяльності є формування стійкої мотивації школярів. Досвід показує, що учні демонструють високу зацікавленість у дослідженні, якщо воно виходить за межі суто навчальних завдань і набуває соціального значення. Ефективність такої роботи зростає за певних умов: коли об'єкт дослідження безпосередньо пов'язаний із розв'язанням актуальної суспільної проблеми, а сама тема є особистісно значущою та захопливою для учасників [60, с. 680].

Отже, використання різних типів проєктних технологій на уроках громадянської створює умови для глибшого засвоєння навчального матеріалу, розвитку міжпредметних зв'язків і формування ключових компетентностей, необхідних для осмислення суспільних процесів і активної участі учнів у навчальній діяльності.

Звертаючись до досліджень О. Цокур щодо особистісного потенціалу, можемо визначити компетентнісний потенціал учителя (зокрема, історії та суспільствознавчих дисциплін) як комплекс його внутрішніх ресурсів, що здатні постійно оновлюватися та примножуватися. Цей запас тісно поєднується з реальними можливостями, здібностями та професійно важливими якостями педагога. На практиці саме така взаємодія внутрішнього потенціалу та набутого досвіду дозволяє вчителю ефективно виконувати свої безпосередні обов'язки, спираючись на затверджені професійні компетентності [76, с. 114].

Основні компоненти компетентнісного потенціалу педагога відображено у додатку А.

Розвиток компетентнісного потенціалу педагога відбувається у процесі безперервного професійного зростання, що охоплює сукупність взаємопов'язаних і взаємодоповнювальних рівнів та форм навчання. У наукових працях Л. Лук'янової та О. Аніщенко професійний розвиток учительки/ля трактується як циклічний процес, що включає індивідуальний розвиток через навчання, групове навчання і розвиток, організаційне навчання та розвиток, міжорганізаційні форми навчання (корпоративні, галузеві, мережеві), а також саморозвиток, який зумовлюється подоланням суперечностей між реальним рівнем професіоналізму та уявленням педагога про бажаний професійний стан. Така багаторівнева структура професійного розвитку створює умови для системного нарощування компетентнісного потенціалу та його адаптації до змін освітнього середовища [76, с. 115].

Виходячи з означеного підходу, розвиток компетентнісного потенціалу педагога може здійснюватися за кількома взаємопов'язаними професійними траєкторіями. Особистісно-рефлексивна траєкторія передбачає самостійне

конструювання власного професійного зростання шляхом оновлення знань, апробації інноваційних педагогічних методик, критичного осмислення власної діяльності та переосмислення професійних цінностей. У межах цієї траєкторії використовуються ресурси неформальної та інформальної освіти, зокрема онлайн-курси, фахові платформи, науково-методичні публікації, участь у семінарах, тренінгах, конференціях і професійних дискусіях. Важливим інструментом виступає рефлексивний щоденник, який забезпечує фіксацію професійних досягнень, труднощів, аналітичних висновків і перспектив подальшого розвитку [76, с. 115].

Соціально-партнерська траєкторія ґрунтується на професійній взаємодії та співпраці з колегами у межах спільнот практиків, творчих груп, методичних об'єднань і освітніх проєктів. Участь у колективних ініціативах забезпечує обмін педагогічним досвідом, отримання конструктивного зворотного зв'язку та спільне розв'язання професійних завдань. Формування горизонтальних професійних мереж розширює соціальний і професійний капітал педагога, сприяє розвитку комунікативних умінь, відкритості до інновацій і готовності до колективного проєктування освітніх рішень [76, с. 115].

Дослідницько-пошукова траєкторія передбачає залучення педагога до систематичного аналізу освітніх потреб і індивідуальних особливостей учнів, проєктування компетентнісно орієнтованих навчальних завдань і ситуацій, а також спостереження за освітніми результатами. У межах цієї траєкторії педагог вибудовує власну методичну систему, що ґрунтується на рефлексії педагогічного досвіду, аналізі ефективності застосованих методів і постійному коригуванні освітніх стратегій. Дослідницько-пошукова діяльність сприяє розвитку методологічної культури педагога та розширенню професійного мислення. [76, с. 115].

Інституційна траєкторія пов'язана з навчанням на курсах підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти за спеціально розробленими освітніми програмами. У межах таких програм педагоги отримують можливість поглиблення предметних і міждисциплінарних знань,

розвитку сучасних педагогічних умінь і формування цілісного бачення освітніх процесів. Курси підвищення кваліфікації створюють умови для осмислення власної професійної місії, формування індивідуальної освітньої траєкторії та готовності до реалізації реформ у сфері освіти. Особливу роль відіграють спеціалізовані модулі та спецкурси, орієнтовані на розвиток умінь, актуальних для сучасної педагогічної практики [76, с. 115].

Окреслені траєкторії не функціонують ізольовано та можуть поєднуватися залежно від професійних потреб, цілей і контексту діяльності педагога. Рефлексивні практики, зокрема ведення професійного щоденника, здатні інтегрувати різні напрями професійного розвитку та забезпечувати цілісність формування компетентнісного потенціалу. Розвиток компетентнісного потенціалу педагога постає як неперервний процес, що потребує високого рівня самомотивації, відкритості до змін і готовності до постійного професійного вдосконалення [76, с. 115].

Компетентнісний підхід, закріплений у Законі України «Про освіту» 2017 року та Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», висуває вимогу формування в учнів здатності застосовувати знання, уміння, цінності та ставлення у реальних життєвих ситуаціях. Проектні технології природно узгоджуються з такою парадигмою, оскільки забезпечують інтеграцію когнітивного, діяльнісного й аксіологічного компонентів [3; 7].

Вважаємо, що для громадянської освіти особливий інтерес становить потенціал проектних технологій щодо формування соціальної та громадянської компетентностей. Як зазначають дослідники (зокрема, А. Євсюкова), світова та вітчизняна практика все частіше звертається до технології «service learning» (навчання через служіння спільноті). Такі проекти соціальної дії дають змогу учням безпосередньо брати участь у вирішенні локальних проблем громади. Завдяки цій діяльності, що передбачає самостійне обговорення потреб мешканців, ініціювання діалогу з органами місцевого самоврядування та реалізацію волонтерських заходів, школярі формують власну причетність до

справ суспільства. Унаслідок такого практичного досвіду формуються не тільки теоретичні знання про права людини, демократію й публічну політику, а ще й реальні навички участі, відчуття відповідальності за спільний простір та емпатія до вразливих груп [58].

Педагогічний потенціал проєктних технологій виявляється також у можливості диференціації освітнього процесу, оскільки проєктні завдання дозволяють враховувати індивідуальні потреби та рівень навчання учасників відповідно до їхніх можливостей. У межах одного навчального проєкту школярі можуть обирати різні функціональні ролі, зокрема дослідника, креативного директора (дизайнера), комунікатора чи аналітика [37, с. 13–14]. Такий розподіл ролей сприяє ефективній співпраці та забезпечує кожному учневі відчуття відповідальності за свою частину роботи. За такого формату навчальної взаємодії змінюється і функція вчителя: він виступає у ролі наставника та фасилітатора, головне завдання якого – не просто контролювати роботу, а створювати сприятливе середовище, де учні відчують підтримку та мотивацію до досягнення успіху [37, с. 22–23].

Реформа загальної середньої освіти в Україні, що реалізується в межах НУШ, передбачає переорієнтацію навчального процесу з предметоцентричної моделі на компетентнісну, інтегровану та діяльнісну. Відповідно до базових державних документів, проєктна діяльність визначається як один із головних механізмів формування ключових компетентностей і наскрізних умінь, що є особливо актуальним для громадянської освітньої галузі [36].

Специфіка застосування проєктних технологій в умовах НУШ полягає у поєднанні декількох вимірів. По-перше, нормативний рівень: навчальні програми з громадянської освіти для 6-9 та 10 класів містять пряму рекомендацію щодо впровадження проєктних і дослідницьких форм роботи, у тому числі через міжпредметні інтегровані курси (історія, правознавство, суспільствознавство, інформатика, мистецтво). Проєкти орієнтуються на теми прав людини, участі в житті шкільної й місцевої спільноти, медіаграмотності, протидії дискримінації, волонтерства, екологічної відповідальності [27; 38; 39].

По-друге, методичний рівень: в умовах проєктного навчання вчитель громадянської освіти змінює свою роль, виконуючи функції фасилітатора та наставника. Як зазначається в сучасних методичних посібниках, педагог організовує процес виявлення суспільних проблем, допомагає учням формувати проєктні ідеї, керує командною взаємодією та координує використання цифрових інструментів. Такий формат потребує підготовки педагога до роботи в режимі відкритої взаємодії, де він спрямовує учнів у правильному напрямку без прямого втручання в їхній вибір [37, с. 22].

По-третє, організаційний рівень: проєктні технології в НУШ інтегруються не лише в окремі уроки, а також реалізуються через інтердисциплінарні проєкти. Сучасні підходи передбачають, що громадянські проєкти можуть здійснюватися у тісній співпраці з іншими дисциплінами. Наприклад, учні використовують знання з інформатики (для створення цифрових продуктів і вебсайтів), української мови (для комунікації та роботи з текстами), математики (для опрацювання статистичних даних) та мистецтва (візуалізація соціальних повідомлень) [37, с. 9].

По-четверте, оцінювальний рівень: у практиці НУШ формується компетентнісне та формувальне оцінювання результатів проєктної діяльності. Воно враховує не тільки предметний зміст, а й рівень командної взаємодії, креативність та здатність учнів до рефлексії. Для цього пропонується використання таких засобів, як електронні портфоліо, відкритий зворотний зв'язок, а також методи само- та взаємооцінювання, що дозволяють об'єктивно фіксувати прогрес учнів у розвитку ключових компетентностей [37, с. 27–29].

Для умов НУШ актуальною стає проблема постійної методичної підтримки вчителів щодо використання проєктних технологій, особливо в галузі громадянської освіти, де суспільно чутливі теми потребують педагогічної тактовності та орієнтації на права людини. Експерти програм розвитку демократичної школи підкреслюють, що ефективність таких проєктів значною мірою залежить від загальношкільної політики підтримки учнівських ініціатив. Успіх проєктної роботи безпосередньо пов'язаний із розбудовою партнерства

між закладом освіти та місцевою громадою, а також із залученням учнів до реальних платформ е-демократії [17].

Узагальнюючи, проєктні технології в контексті НУШ виступають ключовим механізмом реалізації компетентнісної парадигми, розвитку громадянської активності та побудови партнерських відносин між школою, учнями й громадою. Теоретичний аналіз закладає підґрунтя для подальшого розгляду методичних особливостей застосування проєктних технологій саме у процесі викладання громадянської освіти (розділ 2) та аналізу практичного досвіду їх використання (розділ 3).

Таким чином, теоретичний аналіз нормативно-правових засад, історичних передумов, наукових підходів і педагогічної практики дає підстави розглядати проєктні технології як системоутворювальний компонент реалізації компетентнісної парадигми освіти в умовах Нової української школи. Компетентнісний підхід, закріплений у законодавстві та державних стандартах, набуває операціоналізації через організацію навчання у форматі проєктної діяльності, де інтегруються пізнавальний, діяльнісний і ціннісний компоненти освітнього процесу. Проєктна робота забезпечує перехід від репродуктивного засвоєння знань до діялісно орієнтованих моделей навчання, у межах яких здобувачі освіти виступають суб'єктами пізнання, оволодівають дослідницькими вміннями, навичками критичного мислення, співпраці, саморегуляції та відповідального ставлення до результатів власної діяльності. Узагальнення наукових напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників засвідчує, що проєктні технології створюють сприятливі умови для модернізації змісту освіти, посилення мотивації до навчання, формування дослідницької культури майбутніх учителів, зокрема у природничій і громадянській освітніх галузях, а також для цілісного розвитку професійного й компетентнісного потенціалу педагогів.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Сучасні реалії ХХІ століття доводять, що повноцінна соціалізація молодого покоління безпосередньо залежить від виховання свідомої особистості. Йдеться про людину, яка керується стійкими ціннісними орієнтирами, відповідально ставиться до своїх громадянських прав і обов'язків та бере активну участь у розбудові демократії. З огляду на це, формування громадянської компетентності перетворилося на стратегічний пріоритет сучасного освітнього процесу. Показово, що в базових засадах Нової української школи (НУШ) її закріплено серед десяти фундаментальних компетентностей, які є абсолютно необхідними для успішної самореалізації учня в демократичному суспільстві [3].

У сучасному науковому дискурсі громадянська компетентність розглядається як багаторівнева, інтегративна властивість особистості, що перебуває в процесі безперервного розвитку. Вона гармонійно поєднує в собі правові й суспільні знання, а також відповідні практичні вміння. Такий синтез є основою для формування відповідних ціннісних орієнтирів та активної позиції, які є визначальними умовами успішної життєвої самореалізації людини [67, с. 101]. Зазначимо, що за словами Франчук Н., Олійник Н. під організаційно-педагогічними умовами формування громадянської компетентності доцільно розуміти практичний вимір організації навчально-виховного процесу. Вони передбачають керування діяльністю всіх учасників навчання (вибір змісту, форм і методів), а також налагодження ефективної міжособистісної взаємодії та предметного наповнення такої роботи [67, с. 102]. Ключовою новацією концепції Нової української школи (НУШ) є перехід до компетентнісної парадигми освіти, яка зміщує фокус із простого накопичення теоретичних фактів на здатність здобувачів освіти практично реалізовувати набуті знання в повсякденних життєвих ситуаціях. Відповідно, процес розвитку громадянської компетентності набуває наскрізного характеру. Вона не обмежується рамками спеціалізованого

курсу, а органічно вплітається в канву викладання історії, правознавства, мовно-літературних дисциплін та предметів здоров'я збережувального циклу [3].

Історичні передумови становлення громадянської освіти, що базується на демократичних ідеалах, простежуються у педагогічній спадщині Гораса Манна – одного з фундаторів американської системи масового шкільництва. У своєму звіті 1848 року дослідник слушно зауважив, що інституційне проголошення республіки є значно легшим процесом, аніж цілеспрямоване формування свідомих громадян, здатних забезпечити життєздатність і розвиток такої форми правління. Педагог акцентував увагу на тому, що загальна освіта має неодмінно носити громадянський характер. За його переконанням, опанування базових навчальних дисциплін (як мови, математики чи історії) набуває справжньої суспільної цінності лише за умови, що молодь чітко усвідомлює сутність влади та механізми функціонування державних інституцій [55, с. 16–17]. Значний внесок у розбудову громадянської освіти в Україні належить НаУКМА, на базі якої з 1999 року функціонує Інститут громадянської освіти імені С. Г. Рябова. За переконанням самого С. Г. Рябова, ключовим завданням такої освіти виступає формування громадянської компетентності – готовності громадян конструктивно співпрацювати з владними та державними інституціями, усвідомлюючи власну відповідальність у межах демократичного суспільства. Разом з тим, для суспільств перехідного типу, до яких належить і Україна, принципово важливим є виховання стійкої системи громадянських цінностей, що здатні стати надійним запобіжником проти загроз авторитаризму та політичної нестабільності [72].

В українському освітньому просторі термін «громадянська освіта» набув широкого визнання та офіційного юридичного закріплення у 2017 році з ухваленням нової редакції Закону України «Про освіту» [7]. Відповідно до цього нормативного акта, саме держава виступає головним суб'єктом, що гарантує створення належних умов для її реалізації. Метою громадянської освіти визначено формування системи компетентностей, які дозволяють людині свідомо виконувати свої права й обов'язки, а також усвідомлювати цінності вільного

демократичного суспільства, верховенства права та базових свобод людини [66, с. 14–15].

При цьому свобода, верховенство права та демократична політична культура проголошуються основними принципами вітчизняної освітньої системи. На їхній основі Закон виокремлює 12 ключових компетентностей та наскрізні вміння (зокрема, здатність до критичного мислення), серед яких особливе місце посідають громадянські та соціальні компетентності. У законодавчому вимірі вони трактуються як здатність особистості керуватися у своїй діяльності ідеями демократії, справедливості, рівності та поваги до прав людини, а також усвідомлювати значення рівних можливостей, суспільного добробуту та здорового способу життя [66, с. 14–15].

Наступним важливим кроком у розвитку громадянської освіти в Україні стало схвалення в 2018 році Концепції розвитку громадянської освіти розпорядженням Кабінету Міністрів України [10]. Згідно із зазначеним документом, громадянська освіта тлумачиться як цілеспрямований процес, що базується на загальнолюдських і національних цінностях. Її ключовим завданням є розвиток системи громадянських компетентностей, завдяки яким людина набуває здатності не тільки ефективно реалізовувати та відстоювати власні права і свободи, а й також відповідально ставитися до виконання своїх громадянських обов'язків. Така освіта стимулює індивіда до активної участі в соціумі задля підтримки верховенства права та демократії, а також сприяє усвідомленню конституційного принципу: єдиним джерелом влади та носієм державного суверенітету в Україні виступає народ [74, с. 2].

У ширшому контексті призначення громадянської освіти полягає у підготовці особистості до повноцінного функціонування в демократичному середовищі. Вона забезпечує громадян необхідним інструментарієм для розуміння своїх прав, свідомого включення в суспільно-політичні процеси, а також готовності до постійного захисту, розвитку й утвердження демократичних інститутів у державі [74, с. 2].

Нормативним підґрунтям для реалізації зазначених завдань є Закон України «Про освіту». Зокрема, в абзацах 23–26 частини 1 статті 6 чітко окреслено ключові пріоритети освітнього процесу. До них належать плекання патріотичних почуттів і значної поваги до історико-культурної спадщини та традицій українського народу. Крім того, акцентується увага на вихованні свідомої потреби дотримуватися норм Конституції та законодавства України, а також на категоричному неприйнятті будь-яких їх порушень. Окремо виділяється необхідність утвердження поваги до базових прав і свобод особистості, формування нетерпимого ставлення до дискримінації, насильства чи приниження гідності, що у підсумку має сприяти розбудові культури демократії та громадянськості [74, с. 2].

Ці орієнтири органічно поєднуються з головною метою повної загальної середньої освіти, яка регламентується частиною 1 статті 12 згаданого Закону. Згідно з цією нормою, школа має забезпечити всебічне становлення, соціалізацію та виховання особистості, яка готова до повноцінного життя в соціумі, усвідомленого життєвого вибору, відповідальної праці та активної громадянської діяльності. Запорукою досягнення такої мети є оволодіння учнями низкою ключових компетентностей. Серед них особливе місце відводиться соціальним і громадянським компетентностям, що базуються на всебічному розумінні принципів демократичного устрою, рівності, соціальної справедливості, поваги до прав людини, а також усвідомленні значущості рівних можливостей і суспільного добробуту [74, с. 2].

Нормативною базою чинної Концепції виступають основоположні європейські документи. Серед них виокремлюється Хартія Ради Європи з освіти з демократичного громадянства й освіти з прав людини від 11 травня 2010 року. Ухвалена Комітетом Міністрів, вона робить головний акцент на утвердженні демократичних цінностей та верховенства права. Доповнює цю базу Європейська хартія про участь молоді у місцевому та регіональному житті (затверджена 21 травня 2003 року Конгресом місцевих і регіональних органів влади Європи). Вона містить практичні настанови для органів місцевого

самоврядування щодо інтеграції молоді у процеси управління та прийняття рішень на місцях [65, с. 189–190].

Водночас громадянська освіта покликана сформувати в особистості готовність дієво відстоювати власні права та свободи, поєднуючи це зі свідомим виконанням своїх обов'язків. Такий підхід забезпечує здатність людини будувати свою поведінку на засадах верховенства права та робити особистий внесок у збереження демократичних принципів [73, с. 23].

Важливим нормативно-правовим орієнтиром у цій сфері є Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки. Цей документ містить низку концептуальних положень, які підкреслюють ключове значення громадянської освіти для сталого розвитку держави. Стратегія без винятку наголошує на важливості підвищення рівня правової та політичної культури населення і визначає пріоритетні напрями залучення громадян до суспільно-політичного життя. Зокрема, у документі акцентується увага на необхідності розвитку програм неформальної громадянської освіти, підтримці волонтерських ініціатив та стимулюванні конструктивної взаємодії інститутів громадянського суспільства із закладами освіти. Такий комплексний підхід закладає міцну основу для демократичного поступу України та забезпечення дієвої участі громадян в ухваленні управлінських рішень [6].

Через повномасштабну війну питання формування національної свідомості стало надзвичайно гострим. Щоб зберегти єдність нашої держави, діяти потрібно швидко, і ключова роль у цьому належить саме освіті. Підтвердженням цього стало ухвалення у січні 2023 року Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [8]. Цей документ офіційно закріпив, що патріотичне виховання молоді – це питання національної безпеки [71, с. 2].

Логічним продовженням цієї думки є теза про те, що ефективне плекання свідомого громадянина не відбувається миттєво, а є тривалим і багатограним психологічним процесом. Як наголошує дослідник Б. Паска [68, с. 1156], хоча

первинне пробудження ідентичності починається ще в родинному колі, саме шкільне освітнє середовище відіграє вирішальну роль у трансформації внутрішнього «Я-образу» учня, збагачуючи його глибокими національними складниками. З огляду на це, в умовах сучасних викликів та повномасштабної війни, для успішного формування націоцентричного світогляду педагоги мають масово впроваджувати діяльнісні методики активного навчання [68, с. 1159]. Залучення школярів до таких інноваційних форм взаємодії не лише сприяє розвитку патріотизму та національної гідності, а й слугує потужним ментальним бар'єром для надійної протидії ворожим інформаційно-психологічним операціям та пропаганді.

Саме тому сьогодні перед педагогами та науковцями стоїть нове, надзвичайно актуальне завдання. Потрібно не просто оновити уроки, а розробити і впровадити таку систему навчання, яка відповідатиме сучасним викликам. Для цього необхідно проаналізувати шкільну практику та зрозуміти, як саме різні предмети на всіх етапах навчання можуть допомогти виховати в учнів стійку українську та громадянську ідентичність [71, с. 2].

Стратегічні орієнтири громадянської освіти в системі НУШ фокусуються на становленні відповідального та суспільно активного громадянина. Ключове завдання сучасної школи – виховати людину, яка готова долучатися до громадських справ, вміє захистити себе з правової точки зору та підтримує права оточуючих. Навчальний процес при цьому робить значний акцент на розвитку критичного мислення: учні опановують здатність аналізувати події, формувати власні переконання та вести аргументовану дискусію [3].

На відміну від традиційних підходів, НУШ передбачає компетентісно орієнтоване навчання, у якому громадянська освіта реалізується міждисциплінарно – через історію, мову, літературу тощо. При цьому вона не обмежується формальним засвоєнням фактів, а акцентує увагу на формуванні критичного мислення, правової культури, навичок комунікації, емпатії та толерантності. Зміст курсу визначається законодавчими актами України, зокрема Законом України «Про освіту» [7], Законом України «Про повну

загальну середню освіту» [9] та Державним стандартом базової середньої освіти [1]. У зазначених документах закріплено компетентнісний підхід, відповідно до якого результатом навчання вважається здатність застосовувати знання на практиці. Мова йде про сформованість умінь аналізувати суспільні процеси, орієнтуватися в правових механізмах, аргументовано відстоювати позицію та взаємодіяти з державними й громадськими інституціями.

В українській системі освіти курс громадянської освіти у 10-му класі фактично відкриває новий етап у формуванні компетентностей, необхідних для повноцінної участі молоді в суспільному житті. Його впровадження стало результатом роботи Міністерства освіти і науки України над концепцією розвитку громадянської освіти, яка закладає системний підхід до змісту й методів навчання. Курс не є окремою дисципліною вузько правового чи історичного характеру, а інтегрованою навчальною програмою, що поєднує знання з філософії, соціології, правознавства, політології, економіки та психології для формування цілісного уявлення про громадянську реальність. У навчальних планах для 10-х класів курс «Громадянська освіта» передбачений як обов'язковий інтегрований предмет на рівні стандарту, що відповідає оновленому Державному стандарту базової і повної середньої освіти [34].

Навчальна програма для 10-го класу включає теоретичні засади, що базуються на базових знаннях про людину, суспільство, державу і право, а також на практичних вміннях, необхідних для аналізу соціальних ситуацій, ухвалення обґрунтованих рішень і розв'язання суспільних проблем. Програма визначає принципи організації навчання – гуманізацію, демократизацію освітнього процесу, міжпредметну інтеграцію, системність, природовідповідність і культуровідповідність, що мають сприяти формуванню соціальних і моральних компетентностей школярів [34].

Аналіз документації показує, що курс охоплює широке коло тем, які пов'язані з ідентичністю особистості, правами і свободами людини, основами демократичного устрою, громадянською участю і відповідальністю, міжкультурною взаємодією, критичним мисленням і медіаграмотністю.

Наприклад, у розділах, що вже передбачені для вивчення в 10-му класі, подано теми про людську гідність, еволюцію прав людини, механізми захисту прав, а також особливості прав дитини, що має пряме значення в умовах сучасних соціальних викликів [34].

Також, курс «Громадянська освіта» в 10-му класі передбачає трирівневу модель навчання: засвоєння знань, формування розуміння та ставлень і здобуття практичного досвіду. Це не просто передача інформації, а повноцінна інтеграція знань із життєвими ситуаціями, що сприяє формуванню здатності застосовувати правові й соціальні норми в реальному житті. Учні працюють із ситуаційними задачами, проводять самоаналіз, обговорюють приклади з власного досвіду й актуальних подій, учаться ідентифікувати громадянські виклики й пропонувати шляхи їх вирішення, акцент на практичному досвіді відповідає сучасним вимогам компетентнісного підходу до освіти, де важливо не лише знати, а й уміти діяти відповідно до демократичних цінностей [34].

Важливо також звернути увагу на міжнародну перспективу. Український курс розвивається на тлі загальносвітових підходів до освіти для демократичного громадянства, де учень не просто вивчає правові норми, а формується як активний суб'єкт демократичного суспільства із здатністю критично оцінювати інформацію, зокрема в умовах інформаційних викликів сучасності, і відповідально взаємодіяти з державними й громадськими інституціями, а такий підхід наближений до концепції освіти для демократичного громадянства в країнах Європейського Союзу, хоча в Україні ще тривають дискусії щодо повної імплементації всіх складових цієї моделі [64, с. 193–194; 199].

Методичне забезпечення інтегрованого курсу «Громадянська освіта» для 10 класу формується на основі підручників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України відповідно до чинної навчальної програми. Аналіз видань різних авторських колективів дозволяє простежити спільні концептуальні підходи та відмінності у структурі подачі матеріалу, методичному апараті й акцентах на формування громадянських компетентностей.

Підручник І. Д. Васильків побудований як інтегрований курс рівня стандарту, що поєднує елементи правознавства, соціології, політології, економіки та філософії. Структура видання логічно відтворює програмні розділи: особистість та ідентичність, права і свободи людини, демократія і держава, громадянська участь, медіаграмотність, глобальні процеси [16].

Оновлене видання 2023 року відображає актуалізацію змісту з урахуванням воєнного контексту та євроінтеграційних процесів. Методичний апарат містить проблемні запитання, ситуаційні завдання, кейси для обговорення, теми для мініпроектів, що відповідає діяльнісній моделі навчання. У підручнику простежується акцент на формуванні навичок аргументації, аналізу правових норм і оцінки суспільних явищ [13].

Підхід П. В. Вербицької характеризується чіткою логікою структурування матеріалу та послідовним переходом від особистісного виміру до суспільно-політичного. Видання 2023 року містить оновлені приклади з сучасного українського контексту, зокрема щодо демократичних трансформацій, громадянської участі та міжнародної інтеграції. Методичний апарат орієнтований на розвиток критичного мислення та рефлексії. Завдання передбачають аналіз правових документів, роботу з медіатекстами, обговорення морально-етичних дилем. Значна увага приділяється міжпредметній інтеграції, що дозволяє поєднувати громадянську освіту з історією, українською мовою, економікою [14].

Підручник О. О. Гісема вирізняється структурною чіткістю та орієнтацією на систематизацію знань. Матеріал подається через поєднання теоретичних блоків і практичних завдань, що спрямовані на формування вмінь аналізувати суспільні процеси. Видання містить рубрики для дискусії, практичні кейси, завдання для групової роботи, що створює умови для використання інтерактивних і проєктних форм навчання. Особливу увагу приділено правовій культурі та механізмам участі громадян у демократичному суспільстві [15].

Підручник Т. В. Бакки поєднує друкований матеріал із цифровими ресурсами. Наявність електронного додатка розширює можливості організації

навчального процесу, дозволяє використовувати інтерактивні матеріали, презентації, тестові завдання. Зміст видання зорієнтований на формування компетентностей через аналіз реальних ситуацій, виконання практичних завдань, роботу з джерелами. Інтеграція цифрового компонента відповідає сучасним вимогам інформаційно-цифрової грамотності, передбаченим Державним стандартом базової середньої освіти [12].

Таким чином, курс громадянської освіти для 10-го класу є сучасним освітнім компонентом, що об'єднує знання про людину, суспільство й державу з практичними навичками активної участі у житті громади. Його зміст і методи побудовані так, щоб у процесі навчання формувати в першу чергу громадянську й соціальну позицію, що має вирішальне значення для подальшого розвитку демократичного суспільства.

Актуальність шкільного курсу громадянської освіти в 10 класі безпосередньо пов'язана з політичними й безпековими умовами, у яких розвивається Україна, а також із запитом суспільства на зрілого громадянина, здатного діяти в демократичному правовому полі. Після дев'ятого класу учні вже мають базовий досвід вивчення історії, правознавства, суспільствознавчих тем і починають формувати власні політичні й світоглядні орієнтири. Саме в цьому віці виникає потреба не лише передати інформацію про державні інституції, а й допомогти старшокласнику пов'язати особисті життєві плани з відповідальністю перед громадою та державою. Рекомендований обсяг у 70 годин на рік (дві години на тиждень) дає можливість вийти за межі «оглядового» підходу й вибудувати системну роботу з формування громадянської ідентичності, а не епізодичні розмови про права людини чи вибори [27, с. 2; 9].

Варто зазначити, що змістове наповнення курсу не обмежується лише національним законодавством, а спирається на авторитетні міжнародні документи. Серед них – Глобальні цілі сталого розвитку ООН, Декларація ООН з освіти у сфері прав людини, Хартія Ради Європи та відповідні рекомендації ОБСЄ. Завдяки такій базі українська школа формує сучасну модель випускника: це людина, яка мислить категоріями людської гідності, солідарності та

демократії, а не просто механічно завчас державні закони. Для учнів 10 класу це має принципове значення, адже саме в старшій школі приходить розуміння того, що ми є частиною великого європейського простору зі спільними стандартами прав людини. Тому навчальна програма спонукає старшокласників бути не пасивними спостерігачами, які чекають готових рішень від влади, а ставати активними учасниками суспільства, здатними долучатися до створення спільних правил життя [27, с. 2].

Рамка компетентностей для культури демократії, запропонована Радою Європи, задає логіку курсу: учень 10 класу має не тільки орієнтуватися в поняттях, а й демонструвати ціннісні орієнтації, поведінкові установки, уміння та здатність до критичного осмислення знань. Демократичні цінності (повагу до гідності, прав людини, культурної різноманітності, справедливості, рівності, верховенства права) програма пропонує не в абстрактному вигляді. Заплановані години дозволяють розгорнути розмову про реальні ситуації дискримінації, конфліктів, взаємодії з владою, інформаційних маніпуляцій. Поведінкові установки (громадянська самосвідомість, почуття відповідальності, стійкість перед невизначеністю) не формуються за один урок, тому двогодинний щотижневий формат дає можливість повертатися до ключових тем через практичні заняття, дискусії, проєкти. Уміння аналітичного й критичного мислення, здатність слухати, співпереживати, працювати в групі, розв'язувати конфлікти стають не «додатком», а ядром навчальної діяльності [27, с. 2–3].

Структура програми для 10 класу побудована так, щоб послідовно провести учня через основні виміри громадянської зрілості. Перший розділ, присвячений особистості та ідентичності, дає можливість осмислити власне «я», життєві пріоритети, досвід соціалізації в сім'ї та серед однолітків, вплив субкультур. Наступний розділ про права й свободи людини переводить розмову з рівня «внутрішніх переживань» на рівень правового статусу, механізмів захисту прав, особливо в умовах збройного конфлікту. Далі програма знайомить із соціокультурною багатоманітністю, проблемами стереотипів, дискримінації, конфліктів і шляхами їх ненасильницького врегулювання. Розділ про

демократичне суспільство та його цінності концентрується на інституційній стороні – державі, місцевому самоврядуванні, громадянському суспільстві, школі як «просторі демократії». Блок про медіа й інформацію вчить розрізняти факти та судження, виявляти маніпуляції, протидіяти мові ворожнечі, відповідально користуватися соціальними мережами. Розділ про взаємодію громадян і держави в досягненні суспільного добробуту вводить економічний вимір: бюджет, податки, ринок праці, підприємництво, корупційні ризики. Завершальний розділ виводить десятикласника на глобальний рівень – інтеграція, глобалізація, європейський курс України, міжнародні організації, безпековий вимір сучасного світу. Розподіл годин між цими блоками дає змогу не перебігти теми, а вибудувати логіку від особистісної ідентичності до глобальної солідарності [27, с. 9–20].

Методична концепція курсу виходить з компетентнісного підходу, який пов'язує засвоєння знань, формування ставлень і набуття досвіду. Для 10 класу пропонується трирівнева модель: «навчання про» (поняття, теорії, правові норми), «навчання для розвитку розуміння та ставлень» (аналіз життєвих ситуацій, ціннісні вибори, рефлексія) і «навчання через досвід» (практичні заняття, соціальні проєкти, взаємодія з громадою). Коли протягом року учні мають приблизно 70 годин, учитель отримує ресурс для розгортання повноцінних дискусій, дебатів, кейс-аналізу, рольових ігор, а не лише фронтального пояснення матеріалу. Формат 3–4 практичних занять у кожному розділі дозволяє перевірити, як старшокласники застосовують теоретичні знання у власному досвіді: чи вміють побачити порушення прав людини у повсякденних ситуаціях, чи здатні побудувати аргументовану позицію щодо конфлікту в шкільному середовищі, чи розуміють, як використати механізми участі на рівні громади [27, с. 7–8].

Особлива увага приділяється оцінюванню, яке має відображати не стільки обсяг запам'ятованих фактів, скільки зрушення в розвитку громадянських компетентностей. У 10 класі учні вже здатні до самооцінювання й взаємооцінювання, тому програма заохочує використання формувального

оцінювання, коли в центрі – не бал, а розуміння власного поступу: наскільки змінився рівень участі в дискусіях, готовність брати відповідальність за групову роботу, якість письмових есеїв, здатність до рефлексії, що добре корелює з віковими особливостями старшокласників, які прагнуть автономії, але часто потребують структурованого простору, де можна безпечно апробувати власні судження, помилятися й переглядати позиції [27, с. 8–9].

Отже, курс громадянської освіти у 10 класі виступає не додатковим теоретичним навантаженням, а організованим полем для аналізу власного досвіду, суспільних реалій і майбутніх життєвих стратегій. Актуальність курсу в українських умовах посилюється воєнним контекстом, потребою в осмисленій громадянській позиції та здатності критично мислити в умовах інформаційної війни. Запропонований обсяг годин і продумана структура тем дозволяють перевести розмову про демократію, права людини, участь у житті громади з рівня гасел на рівень аргументованого роздуму й усвідомленого вибору, до якого вже готовий старшокласник.

У 6–9 класах громадянська освіта працює вже не як фрагмент кількох предметів, а як цілісний навчальний курс у складі громадянської та історичної освітньої галузі НУШ. Типові та модельні програми МОН передбачають різні конфігурації: окремий предмет «Громадянська освіта» за моделлю 6–9 класів, спеціальний курс для 8 класу, а також інтегровані варіанти разом з курсом «Історія: Україна і світ» чи окремими курсами історії України та всесвітньої історії. У багатьох навчальних планах закладено 0,5 години на тиждень у 8 класі (18 годин на рік), що доповнює годинник історії та вирівнює співвідношення між змістом і навантаженням для підлітків. У базовій школі таким чином вибудовується «вертикаль» громадянської освіти: пропедевтичні модулі у 5–6 класах, послідовний розвиток змісту і компетентностей у 7–9 класах і подальше поглиблення на профільному рівні старшої школи [42].

Оприлюднені у серпні 2025 року роз'яснення Олени Пошетун щодо використання модельних навчальних програм (МНП) з громадянської освіти для 6–9 класів конкретизують порядок реалізації громадянської освітньої галузі в

умовах поетапного впровадження Державного стандарту базової середньої освіти. Роз'яснення ґрунтуються на положеннях Інструктивно-методичних рекомендацій МОН (лист від 30.08.2024 № 1.1/15776-24) та Типової освітньої програми, що визначають можливі організаційні моделі впровадження курсу [42].

У 2025/2026 навчальному році громадянська освіта підлягає реалізації у 6, 7 та 8 класах. Для 6–7 класів передбачено дві допустимі організаційні моделі. Перша модель полягає в інтеграції змісту громадянської освіти в курс історії України або інтегрований курс історії, що передбачає відображення відповідних тематичних блоків у навчальній програмі закладу освіти з рішенням педагогічної ради щодо розподілу годин. У рекомендаціях МОН наведено перелік змістових ліній і тем, які можуть бути інтегровані в історичний компонент, що забезпечує змістову узгодженість і наступність [42].

Друга модель передбачає впровадження окремого курсу громадянської освіти протягом одного семестру з навчальним навантаженням 0,5 години на тиждень, що відповідає положенням Типової освітньої програми і дозволяє зосередити увагу на формуванні базових громадянських компетентностей через спеціально структурований курс. Обрання моделі віднесено до компетенції закладу освіти, що відповідає принципу автономії школи в межах нормативного регулювання [42].

Важливим кроком стало розроблення у 2025 році інтегрованого курсу «Громадянська освіта» для 7 класу (17 годин) авторським колективом у складі О. Пометун та О. Дудар. Програма відповідає вимогам МОН України та орієнтована на поєднання громадянського і історичного компонентів. До програми підготовлено поурочний методичний посібник, що містить інтерактивні заняття, кейси, дискусійні завдання й вправи для групової роботи. Такий підхід забезпечує інтеграцію змісту з історією України без втрати логіки громадянської проблематики [39].

У 8 класі в 2025–2026 навчальному році передбачено можливість використання двох модельних навчальних програм. Перша – МНП

«Громадянська освіта. 8 клас» (автори: О. Пометун, Т. Ремех, Г. Серова). На її основі створено підручник для 8 класу, який уже надходить до закладів освіти відповідно до результатів конкурсного відбору. Програма передбачає чітке структурування змісту навколо тем прав людини, демократії, громадянської участі, медіаграмотності та соціальної відповідальності [40].

Друга модельна навчальна програма розроблена авторським колективом І. Васильків та співавторів. Її зміст орієнтований на реалізацію компетентнісного підходу, інтеграцію правового й соціального компонентів та використання активних методів навчання. Наявність кількох програм створює можливість педагогічного вибору й конкуренції методичних підходів [25].

Окрему увагу в роз'ясненнях приділено новій МНП «Громадянська освіта. 6-9 класи» (автори: О. Пометун, О. Дудар, Н. Клименко, В. Кришмарел, Т. Ремех), затвердженій МОН у липні 2025 року. У 2025-2026 навчальному році вона використовується лише в закладах освіти, які беруть участь в апробації нових підручників для 6, 7 і 9 класів. Повномасштабне впровадження відповідних підручників планується з 2026–2027 навчального року. Видавництво «Освіта» сформувало авторські колективи для підготовки навчальних видань, що забезпечить методичну цілісність і наступність змісту [42].

Навчальний предмет «Громадянська освіта» у 6–9 класах реалізує цілі громадянської та історичної освітньої галузі, визначені Державним стандартом базової середньої освіти. Зміст курсу спрямовано на розвиток особистості учня через осмислення зв'язку між минулим і сучасністю, глобальними, загальноукраїнськими й локальними процесами, формування національної й громадянської ідентичностей, активної громадянської позиції, орієнтованої на демократію, права людини, верховенство права, нетерпимість до корупції та повагу до розмаїття. Стандарт задає рамку, в межах якої програма поєднує знання, цінності й практичні вміння, потрібні для життя в демократичній правовій державі [39, с. 2].

Зміст предмета узгоджено з провідними міжнародними документами у сфері громадянської освіти та прав людини. Програма спирається на Глобальні

цілі сталого розвитку ООН, Декларацію ООН з освіти та виховання в галузі прав людини, Хартію Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, Рамку компетентностей для культури демократії Ради Європи, а також на Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [39, с. 2]. Завдяки цьому зміст навчання громадянської освіти узгоджується з європейськими підходами до формування демократичної культури, критичного мислення, поваги до прав людини й здатності до суспільної участі.

Структурно предмет «Громадянська освіта» охоплює два цикли середньої освіти: адаптаційний (6 клас) та базовий предметний (7–9 класи). У 6 класі курс виконує пропедевтичну функцію: сприяє м'якому переходу від початкової до базової школи, враховує психолого-педагогічні особливості молодших підлітків, пропонує елементарний, але змістовний рівень понять і вимог до обов'язкових результатів навчання. У 7–9 класах програма орієнтується на учнів 13–15 років, які здатні до складніших форм рефлексії, аналізу й відповідальної участі. Тут посилюється вимога до сформованості предметних і міжпредметних умінь, розширюється спектр завдань, що потребують самостійного пошуку інформації, обґрунтування позиції, участі у спільних проєктах [39, с. 2].

Зміст предмета побудовано на міждисциплінарній інтеграції знань з політології, соціології, соціальної психології, культурології, права, медіазнавства. Навчальний досвід організовано так, щоб він відображав реалії українського суспільства, зокрема життя в умовах війни й повоєнного відновлення, актуальні виклики демократії, інформаційної війни, внутрішнього переміщення населення, волонтерського руху [39, с. 4].

Програму структуровано за чотирма наскрізними змістовими лініями, які послідовно проходять через 6–9 класи й забезпечують логічну цілісність курсу : «Пізнання себе. Формування гідності та цінностей. Ефективна соціальна взаємодія» (частини 1 кожного року навчання); «Демократичне суспільство. Людина, громада, держава» (частини 2); «Спільнота. Громада. Взаємодія та

громадянська участь» (частини 3); «Інформація і медіа: критичне осмислення та відповідальна діяльність» (частини 4) [39, с. 5–8].

У 6 класі акцент робиться на усвідомленні власної унікальності, гідності, базових прав, формуванні первинного уявлення про різноманітність спільнот, толерантність, недопустимість дискримінації, основні правила співжиття в класі, школі, громаді. Учні знайомляться з поняттями «особистість», «цінності», «гідність», «права дитини», «громада», «учнівське самоврядування», вчать бачити себе частиною класної та шкільної спільноти, долучатися до життя громади через прості ініціативи, волонтерські акції, участь у шкільних заходах. Лінія «Інформація навколо нас» вводить базові поняття про джерела інформації, медіатекст, достовірність і роль бібліотек, архівів та музеїв, а також принципи академічної доброчесності [39, с. 9; 12–15].

Доцільним при вивченні курсу буде і відвідування цих джерел інформації, адже вивчення курсу «Громадянська освіта» не обмежується виключно класно-урочним форматом, а потребує виходу за межі школи та залучення ширшого соціокультурного середовища. У цьому контексті слушною є думка про те, що музейний простір слугує потужним інструментом для плекання фундаментальних людських цінностей. Завдяки наочному ознайомленню з експозиціями школярі набагато ефективніше та природніше засвоюють ключові морально-етичні орієнтири (відчуття власної гідності, чесність, повагу до оточуючих), а також важливі соціально-політичні ідеали, такі як демократичні свободи, правова свідомість і патріотизм. Як наслідок, така безпосередня взаємодія з історико-культурним спадком стає ключовою для розвитку критичного мислення, допомагаючи сформувати з учня дієвого, свідомого та відповідального учасника сучасних суспільних процесів [70, с. 1367–1368].

Водночас, зважаючи на сучасні виклики та стрімку цифровізацію освітнього процесу, традиційні формати взаємодії з культурно-історичним середовищем потребують інноваційного доповнення. Як зазначають дослідники, дієвим інструментом у цьому напрямі стають віртуальні музеї та інтерактивні онлайн-екскурсії, яким нове покоління школярів дедалі частіше віддає перевагу.

Такий формат інноваційної взаємодії є не просто оцифрованою копією закладу, а створює ефект повного занурення, дозволяючи здобувачам освіти дистанційно перебувати в просторі експозиції з відчуттям реальної присутності. Безперечною перевагою залучення таких цифрових інструментів є їхня широка доступність, змога багаторазового опрацювання візуального контенту, а також унікальна можливість досліджувати артефакти із закритих фондів, які зазвичай не експонуються наживо. До того ж систематичне застосування подібних віртуальних мандрівок на уроках суспільствознавчого циклу дозволяє вчителю ефективно вирішувати проблему дефіциту наочності, активізувати пізнавальний інтерес учнів та суттєво оптимізувати власну підготовку до занять [69, с. 1102–1103].

У 7 класі навчання переходить до рівня формування складніших умінь: аналізу суспільно значущої інформації, побудови причинно-наслідкових зв'язків, обґрунтування власної позиції. Учні осмислюють самоідентифікацію в різних просторах життєдіяльності, вчаться детальніше аналізувати приклади порушення та захисту прав людини/дитини, розуміти їхню цінність для особи та суспільства. Блок «Людина, держава, демократія» знайомить із роллю демократичної держави, Конституції України, органів державної влади, викликами демократії, значенням громадянства. У змістову лінію про громаду вводяться теми територіальної громади як соціокультурної спільноти, сталого розвитку, безбар'єрного громадського простору, участі у шкільній спільноті й реалізації спільних справ. Медійний блок поглиблюється за рахунок аналізу ролі масмедіа, соціальних мереж, реклами, критеріїв надійності інформації, безпечного користування соціальними мережами та створення позитивного й доброчесного контенту [39, с. 9; 16–19].

У 8 класі відбувається суттєве ускладнення змісту. Учні вже можуть працювати з абстрактними категоріями, тому більше уваги приділяється поняттям ідентичності (особистої, соціальної, громадянської), системі цінностей громадян України, взаємозв'язку між правами, свободами та відповідальністю. Розглядаються покоління прав людини, національні й міжнародні механізми їх

захисту, роль громадянської участі в побудові демократичної держави. У змістовій лінії про соціальну активність учні працюють з поняттями різноманіття, інклюзії, міжкультурного спілкування, дискримінації, утисків, волонтерства, донорства, сталого розвитку. Більша частина завдань має прикладний характер: аналізуються реальні проблеми громади, кейси дискримінації, екологічні виклики, локальні соціальні ініціативи й проєкти. Лінія «Інформаційна діяльність у демократичній державі» вводить теми свободи слова, прозорості та доступності інформації, пропаганди, маніпуляцій, інформаційної війни, критичного аналізу медіатекстів, приватності й безпеки у віртуальному просторі [39, с. 9; 20–23].

У 9 класі курс орієнтований на підготовку до самостійного життя в демократичному суспільстві та розгортання практичного досвіду громадянської участі. Частина «Я в колі спілкування» зосереджена на розвитку комунікативних умінь: активного слухання, аргументації, ведення діалогу й дискусії, конструктивного розв'язання конфліктів, уміння вибачатися і визнавати помилки, а також на особливостях інклюзивного спілкування з різними соціальними групами (внутрішньо переміщені особи, ветерани, люди з досвідом війни). У частині «Я і влада» опрацьовуються питання громадянства України, прав, свобод та обов'язків громадян, механізмів участі в управлінні державними справами: виборів, референдумів, електронних петицій, громадських слухань, звернень. Акцент робиться на громадянській стійкості, відповідальності за майбутнє України, умінні користуватися інструментами прямої демократії у правовий та добросовісний спосіб [39, с. 10; 24–27].

Блок «Громада: простір для дії та відповідальності» підводить учнів до усвідомлення власної ролі у місцевому самоврядуванні й житті територіальної громади. Розглядаються засади діяльності органів місцевого самоврядування й органів самоорганізації населення, форми участі молоді в молодіжних радах, громадських об'єднаннях, благодійних та волонтерських ініціативах. Учні вчаться описувати проблеми шкільної й місцевої спільноти, враховувати інтереси різних груп, шукати шляхи узгодження й розв'язання конфліктів.

Завершальний медійний блок присвячено критичному осмисленню й створенню інформації: класифікації джерел за достовірністю й повнотою, аналізу фейків і маніпуляцій, захисту персональних даних, поняттям цифрової ідентичності, цифрової етики, цифрового сліду та правил цифрової гігієни [39, с. 10; 24–27].

Компетентнісний потенціал курсу реалізується через систематичну діяльність учнів на заняттях: пошук і аналіз інформації, критичне читання, роботу з текстами різних типів (нормативні акти, новини, публіцистика, статистика, мультимедійні матеріали), участь у дискусіях і дебатах, виконання творчих завдань, розробку й реалізацію соціальних та громадських мініпроектів, рольові ігри, симуляції демократичних процедур. Кожен вид навчальної діяльності поєднує засвоєння базових знань із розвитком ключових компетентностей: ініціативності й підприємливості, соціальної й громадянської, інформаційно-цифрової, уміння навчатися впродовж життя, комунікативної, математичної та природничої (у частині сталого розвитку й екологічної відповідальності) [39, с. 10].

Окремою рисою програми є послідовне узгодження результатів навчання з орієнтирами оцінювання Державного стандарту та кореляція з модельними програмами з історії (7–9 класи) й правознавства (9 клас). Завдяки цьому досягається міжгалузева узгодженість: громадянська освіта підсилює історичні знання, юриспруденційні уявлення, медійну грамотність і цифрову компетентність. Водночас закладаються умови для формування цілісного бачення людини як суб'єкта права, члена громади, громадянина демократичної держави та учасника глобального світу [39, с. 28].

Організація освітнього процесу за програмою передбачає домінування пізнавальної, розумової й соціальної активності учнів, мінімізацію суто фронтального пояснення й переважання групових і парних форм роботи, інтерактивних вправ, проєктної діяльності. Вчитель виступає фасилітатором, консультантом і організатором взаємодії, створює безпечне демократичне освітнє середовище, в якому учні мають можливість вільно висловлювати позицію, обговорювати контрверсійні питання, практикувати участь і

відповідальність. Важливою частиною громадянської освіти є перенесення набутих знань та навичок у життя класу, школи й територіальної громади, що підтримує формування стійкої громадянської й національної ідентичності, готовності брати участь у розв'язанні локальних, національних і глобальних проблем на засадах демократії, прав людини, доброчесності та сталого розвитку [39, с. 11].

Порівняльна таблиця за компонентами громадянської компетентності в НУШ для 7–9 та 10 класів відображена у додатку Б.

У науковому дискурсі проєктні технології розглядаються як одна з ключових форм організації навчальної діяльності, що безпосередньо пов'язана з компетентнісним і діяльнісним підходами. Розкриваючи базові засади такої діяльності, доцільно спиратися на підхід О. Пометун та Л. Пироженко, які розглядають проєкт як цільовий акт діяльності, побудований на врахуванні інтересів людини [19, с. 177]. Оскільки виконання завдань відштовхується від реальних запитів та захоплень самих вихованців, це дозволяє максимально природно поєднати засвоєння теорії з практичним досвідом. Відповідно, здобути в такий спосіб знання не залишаються абстрактними, а трансформуються у стійкі громадянські цінності та навички, необхідні для успішної життєдіяльності в сучасному суспільстві.

Компетентнісна модель громадянської освіти, закріплена у Концепції Нової української школи та Державному стандарті базової середньої освіти, орієнтує вчителя на організацію навчання як послідовності життєво наближених ситуацій, у яких учні застосовують знання для розв'язання суспільно значущих завдань. У громадянській та історичній освітній галузі (а саме у додатках до державного стандарту) стандарт прямо пов'язує очікувані результати навчання з умінням співпрацювати, брати участь у громадському житті, діяти на основі правових норм, аналізувати суспільні процеси, що фактично задає проєктний формат організації значної частини навчальної діяльності. У концептуальних документах підкреслюється, що формування громадянської компетентності неможливе лише через засвоєння теоретичного курсу: необхідний досвід участі,

відповідальності, практичної взаємодії з інституціями громади, який найкраще забезпечує системна проєктна робота [1].

Українські дослідники громадянської освіти акцентують, що проєктні технології є органічним засобом реалізації моделі освіти для демократичного громадянства та прав людини. О. Овчарук наголошує, що громадянська компетентність учнів у сучасному її розумінні передбачає не просте засвоєння знань про демократію та права людини, а й набуття ціннісних орієнтацій і практичного досвіду участі через залучення школярів до прийняття рішень у шкільному середовищі та громаді [64, с. 195]. У практичному вимірі цю модель реалізує швейцарсько-український проєкт DOCCU (Development of Citizenship Competences in Ukraine), який має на меті підтримку розвитку громадянського суспільства через поширення освіти для демократичного громадянства (ОДГ/ОПЛ). Його концепція спрямована на вдосконалення співпраці між школою, органами влади та громадськістю задля розбудови демократичного середовища в місцевих громадах, зокрема завдяки використанню адаптованих навчальних матеріалів серії «Живемо в демократії» [43].

У межах громадянської освіти проєктні технології мають виразну соціальну спрямованість. Тематика учнівських проєктів пов'язана з реальними викликами шкільної чи місцевої громади: від волонтерських ініціатив і захисту прав до розв'язання екологічних проблем. Як зазначається у фахових рекомендаціях з громадянського виховання, залучення школярів до реалізації таких соціальних проєктів є ключовим компонентом освіти. Адже саме публічна комунікація та співпраця молоді з громадськими організаціями, медіа та установами сприяє «формуванню нового типу громадянина-патріота у провадженні соціально значущої діяльності» [20, с. 32]. У такому форматі зміст громадянської освіти виходить за межі аудиторії, а учні отримують реальний практичний досвід, необхідний для активного життя в суспільстві.

У методичному посібнику Л. М. Боровець «Громадянська та історична освітня галузь у 8 класах НУШ: досвід учителів пілотних шкіл Черкащини» узагальнено практичний досвід упровадження діяльнісного навчання в межах

громадянської освіти. Матеріали демонструють організацію уроків, у межах яких учні виконують групові завдання, створюють навчальний продукт і презентують результати перед класом або шкільною спільнотою. Як приклад описано модель уроку з теми прав людини, у межах якого учнівські групи аналізують реальні ситуації порушення прав у шкільному середовищі. Робота передбачає опрацювання нормативних положень, проведення мініопитування, формулювання рекомендацій та підготовку публічної презентації. Завершальний етап включає обговорення запропонованих рішень із залученням учнівського самоврядування або адміністрації закладу освіти [23, с. 64–70].

Подібна організація навчання формує відповідальність за якість спільного результату, розвиває навички аргументованого висловлення позиції, вміння працювати з нормативними джерелами та інформаційними ресурсами. Підготовка продукту, орієнтованого на публічне представлення, стимулює глибше опрацювання матеріалу, узгодження позицій у групі та критичне ставлення до використаної інформації. У результаті поєднуються змістовий, діяльнісний і комунікативний компоненти громадянської освіти. Практики, узагальнені в посібнику, підтверджують, що навчальні проекти в межах громадянської та історичної освітньої галузі орієнтовані на розв'язання конкретних проблем шкільного або локального середовища та передбачають створення суспільно значущого результату [23, с. 64–70].

Для компетентнісного підходу дуже важливо поєднувати різні предмети та робити навчання практичним. Як зазначають дослідниці З. Возна та Т. Ремех, такий інтегрований підхід допомагає відійти від вивчення сухого пояснення матеріалу і формує в учнів цілісну картину світу. На практиці саме метод проектів та дослідницькі завдання дозволяють найкраще об'єднати матеріал з різних освітніх галузей. Працюючи над проектами, школярі не просто завчають інформацію, а вчать її досліджувати та застосовувати. Наприклад, вони аналізують реальні суспільні явища, працюють з даними та самостійно створюють різноманітні візуальні медіапродукти (листівки, колажі, стіннівки тощо). Через це змінюються і підходи до оцінювання: головним стає не просте

відтворення матеріалу, а вміння вичерпно аналізувати проблему та працювати в команді. Зрештою, громадянська компетентність формується не як набір якихось окремих навичок, а як єдиний цілісний результат – коли учень готовий діяти в межах закону, вміє довести свою думку та бере відповідальність за спільні рішення [51, с. 42; 46; 47].

Узагальнення наукових позицій українських авторів дає підстави розглядати проєктні технології як один із базових механізмів реалізації компетентнісної моделі громадянської освіти в умовах НУШ. Теорія й дослідження переконливо демонструють, що саме проєктна діяльність забезпечує перехід від теоретичної громадянськості до реального досвіду участі, солідарності й правової відповідальності підлітків, а отже, має бути системно інтегрована в курси громадянської освіти для 7-9 класів і в ширший шкільний освітній простір.

Реалізація проєктних технологій у громадянській освіті потребує диференційованого підходу, що враховує вікові особливості учнів і логіку формування громадянської компетентності. Проєктна діяльність розглядається як ефективний засіб формування громадянської компетентності, оскільки вона включає здобувачів освіти в планування та самостійне виконання практичних завдань, пов'язаних із життєвими проблемами громади, а також передбачає презентацію результатів перед реальним суспільством. У такому розумінні проєктна діяльність у базовій школі виконує пропедевтичну функцію, спрямовану на ознайомлення зі звичайними суспільними запитами та формування початкового досвіду громадянської діяльності, а в старшій – набуває характеру повноцінної громадянської практики, що вимагає системного аналізу проблеми, взаємодії з громадою та відповідальності за прийняті рішення [33].

У 7–9 класах доцільно застосовувати короткострокові або мініпроєкти тривалістю від одного до трьох тижнів. Психолого-педагогічні дослідження підліткового віку засвідчують, що саме в цей період формується здатність до групової взаємодії, розподілу ролей і первинного планування діяльності, проте зберігається потреба в чіткій структурі та методичному супроводі [5, с. 4].

Тематика таких проєктів пов'язана насамперед із найближчим соціальним середовищем учнів: дослідження шкільних правил і процедур їх ухвалення; створення інклюзивного середовища; створення пам'яток щодо безпечної поведінки в інтернеті; підготовка інформаційної кампанії проти булінгу або дискримінації; розроблення пропозицій щодо покращення шкільного простору [39, с. 18]

У процесі роботи над проєктами роль учителя суттєво змінюється: він стає насамперед організатором та координатором. Його головне завдання – допомогти учням визначити проблему, сформулювати мету, знайти потрібну інформацію та налагодити співпрацю в групах. При цьому дуже важливо зберігати баланс між керівництвом педагога та самостійністю дітей. Надмірний контроль з боку вчителя пригнічує ініціативу школярів та перетворює проєкт на звичайне виконання вказівок. Натомість повна відсутність підтримки та організації залишає учнів розгубленими, через що їм стає дуже важко досягти успішного результату [29].

Відповідно до вимог додатків Державного стандарту базової середньої освіти, оцінювання проєктної діяльності в 7–9 класах орієнтується насамперед на процес і динаміку розвитку здобувачів освіти. Під час розв'язання суспільно значущих проблем враховується не лише фінальний продукт, а й ключові наскрізні вміння: активність у груповій взаємодії, здатність до аргументації, об'єктивність зібраної інформації та рівень відповідальності за спільний результат. Особлива увага на цьому етапі приділяється формуванню навичок рефлексії. Оскільки в підлітковому віці інтенсивно розвивається соціальна самосвідомість, проєктна технологія дозволяє учням вчитися критично оцінювати власний внесок у командну роботу та усвідомлювати наслідки прийнятих рішень [1].

У 10 класі можливе впровадження складніших і довготривалих проєктів, що тривають від одного місяця до семестру. Зазначається що на цьому рівні навчання необхідно концентрувати увагу на політологічних, правових й економічних аспектах. Відповідно, старшокласники, маючи базові знання,

переходять до глибшого розуміння форм участі громадян у житті суспільства, процесів прийняття рішень та суті ринкових відносин. Це дозволяє їм вийти за межі аналізу локального шкільного середовища і зосередитися на масштабніших суспільних проблемах, адже головним завданням для учнів стає здатність свідомо застосовувати набуті знання та вміння для вирішення проблем власного життя, життя громади і держави [46].

Інтеграція соціальних проєктів є важливою умовою вивчення громадянської освіти. Слугуючи дієвим засобом для перенесення громадянознавчої теорії у практичну площину, така діяльність значно посилює мотивацію учнів. Вона не просто стимулює їхню соціальну активність, а в повному обсязі формує реальний досвід залученості до суспільних процесів [27, с. 7].

Серед можливих форматів: дослідницькі проєкти з аналізу діяльності органів місцевого самоврядування; участь у моделюванні громадських слухань або молодіжного парламенту; підготовка аналітичного звіту щодо проблем громади з подальшим зверненням до відповідних інституцій; соціальні ініціативи у співпраці з громадськими організаціями чи волонтерськими структурами; дослідження інформаційного простору та створення просвітницьких медіапродуктів [27].

На цьому рівні кардинально змінюється роль учителя: із носія готових знань він перетворюється на організатора пізнавальної діяльності та консультанта. Як зазначається у дослідженнях технологій проєктування, педагог має переорієнтувати навчально-виховний процес на різноманітні види самостійної діяльності учнів, надаючи пріоритет пошуковому та творчому характеру роботи. Він забезпечує загальну координацію, допомагає знаходити необхідну інформацію та стимулює до вирішення завдань, але не визначає кожен крок. Самостійність учнів стає необхідною умовою досягнення результату. Такий підхід сприяє соціалізації особистості завдяки поєднанню різних видів діяльності та використанню учнем самостійності в плануванні, організації та контролі своїх знань [18, с. 71–72].

Оцінювання у 10 класі передбачає комплексний підхід: вміння дебатувати, враховується глибина аналізу проблеми, аргументованість висновків, здатність працювати з нормативними актами, якість комунікації з представниками громади, а також соціальна значущість отриманого результату [27, с. 8].

Проектна діяльність у громадянській освіті не може бути ізольованою від дискусійних методів, адже кожний етап такої технології має супроводжувати рефлексія. Як зазначають дослідники, після завершення роботи обов'язково виділяється самостійний оціночно-рефлексивний етап, що сприяє цілеспрямованому самоаналізу і самооцінці. Проведення таких підсумкових обговорень виконує кілька важливих функцій: воно дозволяє команді обміркувати, як поліпшити робочий процес (що може вдатися, а що ні), врахувати критику педагога та інших членів групи, а також об'єктивно оцінити кожний внесок учасника в роботу проєкту. Саме через такий колективний аналіз і відбувається вичерпне осмислення громадянського значення виконаної роботи [18, с. 97].

Таким чином, методичні моделі використання проєктних технологій у 6–9 та 10 класах відрізняються рівнем складності, ступенем самостійності учнів і масштабом соціальної взаємодії. У базовій школі проєкт виконує функцію поступового входження в громадянську практику, тоді як у 10 класі він стає інструментом реального досвіду демократичної участі. Ефективність проєктної діяльності в громадянській освіті визначається не самою формою роботи, а тим, наскільки продумано організований педагогічний процес. Досвід українських методистів і дослідників інтерактивного навчання переконує: проєкт дає результат лише тоді, коли він пов'язаний із реальним соціальним змістом, а не виконується формально задля «галочки». Якщо проблема має безпосереднє значення для їхнього життя, з'являється зацікавленість, ініціатива й внутрішня мотивація.

Першою важливою умовою є орієнтація на актуальні суспільні питання. Проєкти, присвячені безпеці в інтернеті, правам дитини, шкільному самоврядуванню, екологічній відповідальності чи волонтерській діяльності,

дають можливість учням працювати з проблемами, які вони реально переживають. У такому випадку навчання перестає бути абстрактним. З'являється зв'язок між теорією та життєвим досвідом, а громадянська освіта набуває практичного сенсу.

Не менш важливою є організація доступу до різних джерел інформації. Проєкт у межах громадянської освіти передбачає роботу з нормативними актами, рішеннями органів місцевого самоврядування, статистичними даними, матеріалами громадських організацій. Учні мають навчитися не лише знаходити інформацію, а вміти аналізувати її, співставляти позиції, перевіряти достовірність. Робота з правовими документами формує правову культуру й навички аргументації. Без такого компоненту проєкт ризикує залишитися на рівні поверхневих висновків.

Окремої уваги потребує створення довірливою атмосфери та готовності до відкритого діалогу. Громадянська проблематика часто торкається складних і чутливих тем як дискримінації, конфліктів, політичної участі, морального вибору. Учні повинні мати можливість висловлювати власні думки без страху осуду. Учитель у такому середовищі виступає модератором, який підтримує культуру взаємоповаги, допомагає уникати агресивної полеміки та спрямовує дискусію в конструктивне русло. Саме в атмосфері довіри формується готовність брати відповідальність за висловлену позицію.

Важливо також чітко визначати критерії оцінювання. Прозорість вимог зменшує суб'єктивність і допомагає учням усвідомити, що оцінюється не кінцевий продукт, а повноцінний процес співпраці, здатність аргументувати висновки, рівень самостійності. Поєднання оцінювання вчителем із самооцінюванням і взаємооцінюванням сприяє розвитку рефлексії. Учні починають аналізувати власний внесок у спільну справу й розуміти, як покращити результат у майбутньому.

Баланс між індивідуальною та груповою відповідальністю є ще однією необхідною умовою. Проєктна діяльність зазвичай реалізується в командах, однак кожен учасник повинен мати визначену роль і конкретне завдання. Такий

підхід запобігає формальному розподілу обов'язків і сприяє формуванню особистої відповідальності. Учні вчаться планувати власну діяльність, дотримуватися домовленостей і оцінювати наслідки прийнятих рішень.

Отже, проєктні технології в громадянській освіті стають ефективними лише за умови комплексної педагогічної підтримки. Вони формують уміння співпрацювати, приймати рішення, аргументувати позицію та діяти в межах правових норм, а такий формат навчання відповідає логіці компетентнісної реформи та сприяє переходу від пасивного засвоєння інформації до усвідомленої участі учнів у житті шкільної та місцевої громади.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Сучасна тенденція у загальноосвітній школі спрямована на формування у школярів уміння застосовувати здобуті знання на практиці, а не лише відтворювати вивчену теорію. У контексті суспільствознавчих дисциплін цей процес найефективніше реалізується шляхом використання методу проєктів, який дає змогу моделювати реальні суспільні процеси і залучати школярів до активізації громадянської поведінки. Практичне впровадження технологій проєктування не революційне за своєю суттю, деє воно напослідовно формується, з огляду на вікові психологічні особливості учнів, на їхній життєвий досвід і рівень предметної підготовки.

У базовій школі проєктна діяльність узгоджується з модельними програмами громадянської та історичної освітньої галузі для 7–9 класів, розробленими авторськими колективами та рекомендованими Міністерством освіти і науки України й Інститутом модернізації змісту освіти. Перелік програм охоплює курс «Громадянська освіта. 8 клас» (автори О. Пометун, Т. Ремех, Г. Серова; І. Васильків, В. Кравчук, І. Танчин) [40], а також інтегровані курси «Історія: Україна і світ. 7–9 класи» [44] та «Історія та громадянська освіта. 7–9 класи» [30]. У зазначених програмах визначено види навчальної діяльності, які передбачають дослідження соціальних проблем, аналіз джерел, групову роботу, підготовку інформаційних матеріалів і реалізацію мініпроєктів, орієнтованих на актуальні питання шкільного та місцевого середовища.

Модельна програма «Громадянська освіта. 6–9 класи», підготовлена авторським колективом під керівництвом Васильківа І. Д., закріплює системне використання досліджень, дискусій, проєктів і моделювання суспільних ситуацій як основних видів навчальної діяльності. Активна та різноманітна діяльність розглядається як умова досягнення програмних результатів і формування ключових та громадянських компетентностей. Повторюваність діяльнісних форм забезпечує поступове ускладнення завдань і розвиток умінь аналізувати

проблеми, аргументувати позицію, співпрацювати в групі та брати участь у прийнятті рішень [24].

Логічним продовженням цього процесу в старшій школі є навчальна програма курсу «Громадянська освіта. 10 клас», яка структурує зміст за п'ятьма тематичними блоками: «Людина, особистість, суспільство», «Права і свободи людини», «Демократичне суспільство», «Громадянська участь», «Економіка і добробут». У межах кожного блоку передбачено орієнтовний перелік практичних занять діяльнісного характеру. Програма містить рекомендації щодо систематичного застосування активних методів навчання, включно з дослідницькими та проєктними формами роботи, із визначенням кількості практичних занять у кожному змістовому розділі. Побудова курсу створює організаційні умови для впровадження навчальних проєктів, пов'язаних з аналізом суспільних явищ, вирішенням практичних завдань і підготовкою публічних презентацій результатів [27].

У цілому, проєктна діяльність у курсі громадянської освіти має чітке програмове й методичне підґрунтя та відповідає логіці реалізації Державного стандарту базової середньої освіти. Застосування проєктних технологій виступає структурним компонентом освітнього процесу, спрямованим на формування відповідальної громадянської позиції, здатності до співпраці та участі в суспільному житті [3].

Методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України для вчителів суспільствознавчих дисциплін на 2023/2024 та 2024/2025 навчальні роки підкреслюють необхідність широкого використання технологій активного навчання. Використання таких форм роботи визначається як механізм формування громадянської компетентності, розвитку демократичної культури та залучення учнів до практик відповідальної участі [2].

Ефективна реалізація проєктних технологій на уроках громадянської освіти потребує від педагога трансформації власної професійної діяльності. Як зазначають О. Денисюк та співавтори, впровадження концептуальних положень Нової української школи (НУШ) покладає на сучасного шкільного вчителя

обов'язки, що виходять за межі традиційної ретрансляції знань. У сучасному освітньому просторі педагог має володіти цілим спектром професійних ролей, таких як коуч, модератор, тьютор та фасилітатор, задля забезпечення особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів до навчання [56, с. 50].

Під час проєктної діяльності в межах курсу громадянської освіти вчитель виступає насамперед як ментор і фасилітатор. Роль ментора (наставника) полягає в супроводі учня на шляху пізнання, наданні підтримки в момент, коли здобувач освіти про неї просить, та налагодженні партнерських стосунків. Учитель-фасилітатор, своєю чергою, організовує роботу мікрогруп, допомагає учням усвідомити цілі проєкту, підтримує позитивну групову динаміку та спрямовує діяльність без прямого керівництва чи надмірного втручання в самостійний процес пошуку рішень [56, с. 51–52].

Важливою є і роль модератора, яка актуалізується під час обговорень, дискусій та публічних презентацій проєктів. Як модератор, учитель допомагає налагодити комунікацію, стежить за дотриманням правил взаємодії, узагальнює отриману інформацію та сприяє досягненню згоди між учасниками освітнього процесу [56, с. 51–52]. Подібний погляд висловлюють Н. Гупан та О. Пометун, зауважуючи, що сучасний вчитель бере на себе функції ресурсної особи (консультанта) та організатора. Як ресурсна особа, він допомагає учням орієнтуватися у великих масивах інформації, навчаючи їх пізнавальній самостійності. У ролі організатора – стимулює процес спільного пошуку, надає чіткі інструкції та слідкує за регламентом [54, с. 178–179].

Водночас, В. Васильєва розглядає ці трансформації крізь призму соціально-професійних ролей, наголошуючи, що сучасний учитель має бути новатором і дослідником, здатним адаптуватися до змін та постійно вдосконалювати свої професійні навички. Перехід від авторитарного стилю викладання до педагогіки партнерства вимагає від учителя високого рівня психологічної, комунікативної та проєктувальної компетентностей [56, с. 50]. Таким чином, успіх застосування методу проєктів у громадянській освіті залежить від здатності вчителя гнучко поєднувати ці ролі, адаптуючись до

потреб учнів та етапів виконання проєкту, залишаючи при цьому простір для їхньої самостійності та відповідальності.

Аналіз програм і методичних матеріалів дозволив виокремити кілька домінантних форматів навчальних проєктів на уроках суспільствознавчих предметів, які доцільно було б використовувати на уроках громадянської освіти. Серед них виділяються дослідницькі проєкти, які передбачають опрацювання нормативно-правових актів, статистики та опитувань із метою аналізу актуальних суспільних проблем (права дитини, дискримінація, участь молоді). Важливу роль відіграють ігрові проєкти, які в межах громадянської освіти адаптуються для імітації процедур і практик демократичного суспільства, як-от проведення шкільних виборів чи імпровізоване громадське засідання. Інформаційні проєкти фокусуються на зборі та аналізі даних для створення просвітницьких матеріалів, буклетів чи тематичних презентацій. Своєю чергою, практично-орієнтовані проєкти передбачають планування та реалізацію реальних ініціатив у межах школи чи громади, зокрема правозахисних кампаній або благодійних заходів. Нарешті, активно застосовуються навчально-телекомунікаційні проєкти, результатом яких стає дистанційна співпраця учнів або створення спільного цифрового медіапродукту – відеоролика, подкасту чи тематичної сторінки в соціальній мережі для роз'яснення правових норм [50, с. 55].

У методичних рекомендаціях щодо викладання громадянської освіти зазначається, що проєктна діяльність є одним із вищих рівнів реалізації результатів навчання, оскільки вона вимагає перенесення знань на нестандартні завдання, створення нового продукту і переживання результатом особистої значущості для учня [2].

Зважаючи на принципи академічної свободи та варіативності, закладені в концепції Нової української школи, під час розробки запропонованої методичної моделі ми синтезували зміст кількох нормативних документів. Зокрема, ми спиралися на тематику проєктів, рекомендовану у двох чинних Модельних навчальних програмах з громадянської освіти (авторські колективи під

керівництвом О. І. Пометун та О. Е. Охредька) [38; 39]. Такий підхід дозволив нам відібрати найбільш ефективні, на нашу думку, види проєктної діяльності для адаптаційного та базового циклів навчання.

Практична реалізація проєктних технологій у базовій школі вимагає ретельного методичного планування кожного етапу діяльності школярів з урахуванням вікових особливостей і перехідних періодів, та вимог чинних модельних навчальних програм. У 6 класі, який згідно з модельними навчальними програмами [38; 39] становить завершальний етап адаптаційного циклу та носить пропедевтичний характер навчання громадянської освіти. Методична доцільність використання проєктів на цьому етапі зумовлена необхідністю переходу від ігрової діяльності до активного соціального дослідження. З огляду на це, ми пропонуємо впроваджувати навчальний зміст через ігрові та інформаційні проєкти, де вчитель надає необхідні алгоритми та виступає організатором освітнього простору.

Зокрема, під час вивчення змістової лінії «Я і держава» доцільним є проведення ігрового проєкту «Ми – громада» [38, с. 12]. З методичної точки зору ігровий проєкт передбачає виконання учнями певних соціальних ролей у змодельованих ситуаціях, що об'єднуються загальною ідеєю. Складовими частинами цієї моделі є визначення теми, формулювання мети і завдань, розробка сценарію, безпосередньо проведення гри та підсумкова рефлексія. Доцільність такого формату полягає в тому, що через інтелектуально-пізнавальну діяльність та примірку на себе різних соціальних ролей учні легше засвоюють складні поняття про взаємодію людей, правила співжиття та громадянську відповідальність [31].

Запропонована методика організації цього проєкту базується на самостійній підготовці ігрового заходу учнями через поділ на профільні мікрогрупи. Так, група «Дослідників» аналізує інфраструктуру рідного краю та готує карту реальних потреб; «Мовознавці» розробляють глосарій базових суспільствознавчих термінів (бюджет, місцеве самоврядування, ініціатива); «Журналісти» готують репортаж про проблеми уявного містечка [31].

Представлення результатів проєкту відбувається у формі змодельованої рольової гри «Засідання громади», де клас перетворюється на імпровізовану сесію місцевої ради. У процесі гри шестикласники «проживають» процес ухвалення важливих для населеного пункту рішень, виконуючи розроблені мікрогрупами завдання. Зокрема, учням пропонується розв'язати кейс-завдання «Бюджет громади», де необхідно справедливо розподілити обмежені ігрові ресурси (жетони) між благоустроєм, освітою та екологією. Наступним етапом є інтерактивна вправа «Дерево рішень», під час якої учасники шукають компроміс у змодельованому локальному конфлікті, наприклад, між бажанням молоді мати сучасний спортивний майданчик та потребою літніх людей у зоні затишного відпочинку. Також діти презентують власні соціальні ініціативи у форматі «Вільний мікрофон», обґрунтовуючи їхню користь. У результаті такої діяльності формуються соціальна та громадянська компетентності, вміння аргументувати власну позицію, слухати опонентів та усвідомлення себе відповідальною частиною місцевого соціуму [31].

З методичної точки зору інформаційні проєкти спрямовані на збір даних про певне суспільне явище, їх аналіз та узагальнення фактів для широкої аудиторії. Їхньою дидактичною метою є створення умов, за яких учні самостійно знаходять інформацію, необхідну для розв'язання пізнавальних і практичних завдань, та отримують досвід роботи з різноманітними джерелами. З огляду на це ми пропонуємо реалізувати інформаційний проєкт «Яким буде штучний інтелект через 20 років?» [38, с. 13]. Метою цього проєкту є дослідження впливу ШІ на суспільство, права людини та повсякденне життя, а також опанування базових правил цифрової безпеки [31].

Запропонована методика організації цього проєкту базується на командній дослідницькій роботі, тому включає в себе частину дослідницького типу проєкту. На загальному організаційному зборі учні об'єднуються у профільні мікрогрупи із чітко визначеними завданнями. Так, група «Суспільство майбутнього» здійснює збір інформації про трансформацію професій та зміни в побуті під впливом технологій (збір думок через інтерв'ювання дорослих та

однолітків); «Правозахисники віртуального світу» шукають інформацію про цифрові права, конфіденційність та способи захисту персональних даних та вплив ІІІ у даній сфері; «Експерти з медіабезпеки» збирають факти про небезпеки в мережі, дідфейки та маніпуляції які були створені відповідно штучним інтелектом. Результатом цієї пошукової діяльності стає створення узагальненого візуального продукту – інформаційного постера або електронної стіннівки, відеоролика, плакату. Представлення проєкту відбувається у форматі усної доповіді, де діти діляться результатами своїх досліджень. Реалізація такого проєкту забезпечує формування у молодших підлітків базової інформаційно-цифрової компетентності, медіаграмотності, навичок критичного аналізу джерел інформації, а також стійкого й відповідального ставлення до власної безпеки у віртуальному середовищі [31].

З переходом до 7 класу розпочинається цикл базового предметного навчання, що потребує якісного ускладнення методики та суттєвого підвищення рівня самостійності школярів. Відповідно до змісту чинних навчальних програм, на цьому етапі пріоритетними стають практично-орієнтовані та навчально-телекомунікаційні проєкти, де роль учителя докорінно трансформується у фасилітацію та менторський супровід. Методична доцільність такої діяльності зумовлена зростанням потреби підлітків у самореалізації через розв'язання реальних суспільних проблем, що вимагає підтримки їхньої ініціативи без прямого втручання педагога в процес прийняття рішень.

Для формування всебічної соціальної відповідальності та емпатії ми пропонуємо розробити практично-орієнтований проєкт «Створення інклюзивного середовища у школі» [39, с. 18]. Цінність практико-орієнтованих проєктів полягає в тому, що вони мають інтегрований характер та дозволяють торкатися реальних життєвих ситуацій, забезпечуючи високий рівень мотивації школярів. Запропонована методика розробки цього проєкту структурується як послідовний процес, що розпочинається з підготовчого етапу. Спочатку учасники знайомляться із цілями проєкту, зокрема з необхідністю дослідити стан інклюзії у школі, та критеріями оцінювання, які подає вчитель. Після цього учні

об'єднуються в групи та самостійно генерують ідеї щодо досягнення мети. Важливим завданням є планування та розподіл обов'язків: одна підгрупа може відповідати за збір інформації через анкетування, інша – за розробку просвітницьких матеріалів, а третя бере на себе комунікацію з адміністрацією. Вчитель на цьому етапі не втручається у те, як саме виконувати завдання, а лише надає організаційні рекомендації [22].

Наступний, моделюючий етап передбачає корекцію запланованих заходів та первинно зібраної інформації про бар'єри у школі. Групи аналізують, наскільки реалістичними є їхні ідеї, усвідомлюючи, наприклад, неможливість самостійно побудувати пандус, але розуміючи доцільність створення навігаційних табличок зі шрифтом Брайля, після чого вносять відповідні зміни до свого плану дій. За ним слідує етап безпосередньої реалізації, сутність якого полягає у практичному виконанні запланованих заходів. Учні послідовно здійснюють кроки для втілення своєї ініціативи, тоді як учитель супроводжує процес, активно втручаючись лише у критичних ситуаціях і даючи можливість підліткам самостійно знаходити вихід із труднощів. Під час занять педагог стимулює винайдення учнями нових способів розумової діяльності, таких як створення схем доступності, та застосовує рефлексію для аналізу зв'язків між суспільними явищами. Форма презентації проєкту обговорюється заздалегідь, і вчитель має забезпечити адекватні умови для її проведення [22].

Завершується робота підсумковим етапом, який передбачає аналіз та оцінку результатів діяльності як окремих груп, так і вирішення проблеми в цілому. Учні усвідомлюють, чи вдалося їм привернути увагу до проблеми інклюзії, закріплюють позитивні зміни та прогнозують наслідки своєї роботи. Ключовим моментом є особистісна рефлексія кожного учасника щодо свого внеску та здобутого досвіду, а також можливість залучення експертної оцінки фахівців. У результаті реалізації такого проєкту у семикласників формується повага до гідності іншої особи, ініціативність та здатність до співпраці задля спільного добробуту а найголовніше емпатія, яка є недостатньою у сучасних підлітків [22].

Поряд із практично-орієнтованою діяльністю, у 7 класі особлива увага приділяється формуванню інформаційної культури та безпеки, що зумовлює доцільність впровадження навчально-телекомунікаційних проєктів. Під навчальним телекомунікаційним проєктом ми розуміємо спільну навчально-пізнавальну, творчу або ігрову діяльність учнів-партнерів, що організована на основі комп'ютерної телекомунікації, має спільну мету, методи та способи діяльності, спрямовані на досягнення загального результату. Методична доцільність такої форми роботи зумовлена можливістю розв'язання суспільних проблем, які потребують залучення знань із різних галузей та використання мережевих ресурсів для комунікації й обміну інформацією між підлітками [77, с. 3;5].

Для реалізації цієї змістової лінії нами обрано проєкт на тему «Створення інфографіки “Безпечне користування соцмережами”» [39, с. 19]. Методика організації цієї роботи є детально структурованою та розпочинається з організаційного етапу, під час якого вчитель-координатор за допомогою засобів телекомунікації ознайомлює учнів із темою та формує робочі мікрогрупи. Наступними кроками є вибір конкретної вузької проблеми (наприклад, кібербулінг, фішинг чи захист персональних даних) та розробка детальної структури проєкту із зазначенням етапів і термінів виконання, що дозволяє учням чітко бачити весь шлях до кінцевого результату підлітками [77, с. 5–6].

Практична частина роботи охоплює етапи обговорення методів дослідження, пошуку інформації та безпосередньої самостійної діяльності учасників. На стадії обговорення в мережевому середовищі учні обирають хмарні ресурси для спільного створення інфографіки, після чого переходять до збору та аналізу даних у позаурочний час. Ключовим елементом запропонованої методики є проведення проміжних обговорень отриманих даних, що можуть відбуватися як безпосередньо на уроках, так і в мережі. Під час таких обговорень вчитель надає лише організаційні рекомендації, свідомо не втручаючись у процес прийняття рішень групами. Це стимулює розвиток теоретичного

мислення, оскільки семикласники вчаться самостійно аналізувати внутрішні механізми безпеки всередині цифрових систем підлітками [77, с. 6].

Завершальна фаза проєкту включає оформлення результатів та їх публічну презентацію. На етапі оформлення учасники компонують структуру та створюють візуальне оформлення спільного електронного продукту, дистанційно узгоджуючи дизайн та текстове наповнення. Захист результатів вимагає обов'язкового створення умов, адекватних форм продукту, наприклад, розміщення готової інфографіки на офіційному сайті закладу освіти або в шкільних соціальних мережах для широкого ознайомлення громади. Завершується діяльність колективним обговоренням та підбиттям підсумків, під час яких здійснюється експертна оцінка не тільки якості створеного медіапродукту, а в більшій мірі ефективності мережевої взаємодії та співпраці груп. У підсумку це формує у школярів високий рівень медіаграмотності та навички безпечної життєдіяльності в інформаційному просторі підлітками [77, с. 6-7].

З переходом учнів до 8 класу відбувається якісне поглиблення змісту громадянської освіти, що вимагає впровадження активних форм соціальної взаємодії та наукового пошуку. На цьому етапі здобувачі освіти вже готові до реалізації складніших ініціатив, серед яких провідне місце посідають дослідницькі проєкти. Така технологія передбачає наявність значущої проблеми, що вимагає дослідницького пошуку шляхів її розв'язання за допомогою інтегрованих знань. Для реалізації програми у 8 класі нами обрано тему дослідницького проєкту «Мова ворожнечі в історії та сучасності (приклади з медіа)» [38, с. 19]. Проєктна діяльність у цьому віці здійснюється у декілька послідовних етапів [26, с. 6; 10].

Робота розпочинається з підготовчого етапу, який включає створення колективу виконавців, розподіл на мікрогрупи та пошук джерел інформації. Найважливішим завданням для школярів на цій стадії є чітке формулювання проблеми дослідження, а також визначення об'єкта і предмета пошуку. Учитель допомагає учням правильно сформулювати мету і завдання проєкту,

спрямовуючи їх на аналіз того, як мова ворожнечі впливає на суспільну атмосферу. Наступним є основний (дослідницький) етап, що розпочинається з вивчення історичних документів та сучасних медіаресурсів. Після цього триває безпосередня практична робота: опрацювання, узагальнення і систематизація зібраної інформації. Восьмикласники проводять контент-аналіз повідомлень у соціальних мережах, виявляють маркери агресії та порівнюють їх із відомими історичними прикладами маніпуляцій, наповнюючи змістом розділи своєї роботи [26, с. 10; 12; 16; 17; 25].

Завершується дослідження підсумковим етапом, який передбачає підготовку мультимедійної презентації результатів. Учні формулюють загальні висновки, які базуються на результатах аналізу кожного медіаджерела. Під час публічного захисту школярі презентують свої напрацювання, дотримуючись лаконічності та візуальної чіткості викладу. Активна участь в обговоренні та дискусія щодо шляхів протидії мові ворожнечі є одним із ключових критеріїв оцінювання результатів роботи [26, с. 12; 14; 26; 30]. Така діяльність сприяє формуванню у восьмикласників критичного мислення та здатності протидіяти маніпуляціям в інформаційному просторі.

Розглянувши методику організації дослідницької діяльності у 8 класі, логічним кроком є перехід до практико-орієнтованих засад громадянської освіти, які забезпечують безпосередню трансформацію здобутих знань у суспільно корисні дії. Наступним ключовим складником змістової лінії «Соціальна активність громадян» є залучення здобувачів освіти до розв'язання реальних життєвих протиріч. У межах вивчення змістової лінії «Соціальні ініціативи громадян» та відповідно теми «Соціальні ініціативи та проєкти» [39, с. 22] провідне місце посідає саме соціальний проєкт.

Фундаментальною дидактичною умовою та головною цінністю цього виду діяльності є абсолютна суб'єктність учнів: тему, вектор прикладання зусиль та кінцеву мету підлітки обирають абсолютно самостійно, виходячи з автентичних потреб свого закладу освіти чи місцевої громади. Орієнтація на інтереси самої учнівської спільноти забезпечує високу внутрішню мотивацію, нівелює

формалізм у навчанні та перетворює освітній процес на свідомий акт суспільної участі [41].

Дидактичний алгоритм розгортання такого соціального проєкту базується на чіткій послідовності взаємопов'язаних етапів, спрямованих на поетапне формування проєктної культури восьмикласників. Перша стадія передбачає комплексний моніторинг соціального простору та діагностику середовища. На цьому етапі підлітки виявляють коло актуальних проблем, які безпосередньо впливають на якість життя шкільного колективу чи громади, оцінюють ступінь їхньої важливості та колегіально обирають одну, найбільш значущу та посильну для виконання проблему. Далі розпочинається цілеспрямований збір та аналіз інформації навколо обраного питання: учні досліджують першопричини виникнення проблеми та з'ясовують, які заходи для її подолання вже вживалися раніше різними інституціями [41].

Наступний етап присвячений стратегічному цілепокладанню та конструюванню плану дій. Здобувачі освіти чітко формулюють загальну мету і конкретні завдання ініціативи, визначають реалістичні терміни виконання та детально описують очікувані результати. Особливе місце посідає етап самоорганізації та внутрішнього менеджменту: учні самостійно аналізують власні здібності, вміння та ресурси, розподіляють обов'язки всередині робочих груп за принципом добровільності та особистої відповідальності, а також розробляють покрокову траєкторію реалізації задуму [41].

Практична фаза (етап безпосередньої реалізації) полягає у втіленні розробленого плану в дію. Восьмикласники здійснюють реальні соціальні кроки: організовують благодійні акції, волонтерські заходи, екологічні кампанії, створюють інформаційні майданчики або вступають у конструктивний діалог із представниками органів місцевого самоврядування та адміністрацією школи. Педагогічний супровід на цій стадії має винятково фасилітативний, «невидимий» характер. Учитель свідомо утримується від директивного керування, надаючи підліткам можливість самостійно долати виклики, організовувати взаємодію та оперативно коригувати свої дії у процесі командних обговорень [41].

Завершальний етап поєднує в собі публічну репрезентацію досягнень та рефлексію. Презентація результатів проєкту обов'язково виходить за межі класної кімнати та набуває суспільного розголосу через шкільний сайт, соціальні мережі, проведення флешмобів чи оформлення звітних локацій. Підсумкове оцінювання фокусується не тільки на якості фінального продукту, а в юільшій мірі на аналізі ефективності командної комунікації. Під час фінального обговорення учні здійснюють об'єктивне самооцінювання, аналізують допущені помилки, усвідомлюють ступінь свого особистісного внеску в покращення соціуму та закріплюють упевненість у власній спроможності бути дієвими агентами демократичних змін [41].

Поряд із соціальними ініціативами, вагоме місце у методичній системі громадянської освіти посідають творчі проєкти, спрямовані на емоційно-ціннісний розвиток підлітків та вираження їхньої власної громадянської позиції через художньо-медійні засоби. Структура побудови таких мініпроєктів безпосередньо залежить від їхньої специфіки, обраної теми та фінальної форми продукту, що зумовлює можливість варіативності кількості робочих етапів. Загалом логіка розгортання творчої діяльності учнів охоплює послідовний перехід від первинного пошуку ідеї та планування до практичного втілення, публічної презентації та аналізу отриманих результатів [78, с. 178].

Для роботи з ціннісними орієнтирами восьмикласників та профілактики дискримінаційних явищ у шкільному середовищі доцільно впроваджувати творчий мініпроєкт «Ні упередженням» [38, с. 18]. Головною метою цієї діяльності є створення підлітками наочних матеріалів – тематичних плакатів, влучних антидискримінаційних слоганів або коротких відеороликів.

Методика (змодельована у додатку В) проведення цього мініпроєкту розгортається через кілька взаємопов'язаних стадій. На початковому організаційно-підготовчому (пошуковому) етапі відбувається занурення учнів у проблематику: школярі обговорюють сутність стереотипів у суспільстві, визначають конкретні прояви упередженого ставлення, які вони прагнуть висвітлити, та об'єднуються в робочі групи за інтересами. Наступна стадія

присвячена детальному плануванню та організації діяльності, де мікрогрупи остаточно обирають формат майбутнього продукту (відео чи друкована графіка), розробляють первинні ескізи плакатів, формулюють слогани або пишуть покрокові сценарії для зйомки, паралельно розподіляючи між собою обов'язки дизайнерів, сценаристів чи операторів [78, с. 178].

Безпосередня практична реалізація задуму відбувається під час технологічного етапу та стадії оформлення результатів. Восьмикласники переходять до активних дій: створюють візуальний ряд, монтують відеоматеріали, компонують текстове та графічне наповнення, використовуючи сучасні комп'ютерні програми та хмарні редактори. Роль учителя на цих стадіях є консультувальною та спрямованою на підтримку творчої самостійності дітей [78, с. 178].

Заклучна фаза проєкту об'єднує етапи презентації та рефлексії, які доцільно реалізувати у формі відкритого захисту робіт під час загальношкільної виставки плакатів або мінікінопоказу створених роликів. Учні демонструють свої напрацювання однокласникам, аргументують вибір художніх засобів, а під час фінального колективного обговорення здійснюють самооцінку діяльності, аналізують ефективність командної співпраці та рефлексують над зміною власних поглядів щодо подолання упереджень у соціумі [78, с. 178].

З переходом учнів до 9 класу, який є завершальним етапом базової середньої освіти, проєктна діяльність набуває ознак комплексного моделювання суспільних процесів. З огляду на достатній рівень соціальної зрілості дев'ятикласників, провідне місце в методичній системі продовжують посідати ігрові (рольові) проєкти, але вже на значно вищому рівні складності. Як зазначалося раніше, ігровий проєкт передбачає виконання певних ролей у змодельованих ситуаціях, що об'єднуються загальною ідеєю. І якщо в молодших класах для моделювання здебільшого використовувалися ролі простішого характеру, то в 9 класі акцент робиться винятково на серйозних соціальних, правових або професійних ролях. Незмінними базовими складовими моделі

такого проєкту залишаються: визначення теми, мети і завдань, розробка сценарію гри, безпосередньо гра та рефлексія [31].

Для реалізації цієї технології ми пропонуємо проведення ігрового проєкту «Вибори в молодіжну раду» [38, с. 21]. Метою цієї інтелектуально-пізнавальної діяльності є розширення знань підлітків про демократичні процедури, виховання активної громадянської позиції та готовності брати усвідомлену участь у державотворчих процесах. На етапі розробки сценарію учасники проєкту діляться на робочі групи відповідно до обраних соціальних ролей. Наприклад, група «Кандидати» розробляє передвиборчі програми, орієнтовані на розв'язання актуальних проблем молоді; «Виборча комісія» готує бюлетені та роз'яснює правила; «Спостерігачі» та «Журналісти медіа» формують критерії чесності виборів і готують гострі запитання [31].

Представлення результатів проєкту відбувається у вигляді масштабної рольової гри. Під час цього етапу імітується реальний виборчий процес: діти проводять публічні дебати, презентують свої програми, беруть участь у процедурі таємного голосування. Завершується діяльність етапом рефлексії, де учасники обговорюють ефективність застосованих стратегій, аналізують допущені процедурні помилки та усвідомлюють значення відповідального вибору для розбудови демократичної держави [31].

Водночас, враховуючи виклики інформаційного суспільства, невіддільним складником громадянської компетентності випускника базової школи є цифрова безпека. Тому поряд з ігровим моделюванням надзвичайно ефективним є застосування дослідницьких проєктів, побудованих на міжпредметних зв'язках, зокрема з інформатикою. Ідеально для цього підходить дослідження на тему: «Мій цифровий слід» в який входить аналіз власної присутності в інтернеті, виявлення можливих викликів та вироблення рекомендацій з покращення цифрової безпеки. Проєктна діяльність зазвичай здійснюється у декілька послідовних етапів (О. П. Гавриленко. Методичні рекомендації з підготовки навчальних дослідницьких проєктів, с. 10).

Робота розпочинається з підготовчого етапу, який передбачає визначення мети і завдань проєкту, а також пошук джерел інформації. На цій стадії найвідповідальнішим завданням стає формулювання проблеми дослідження, а також визначення об'єкта і предмета дослідження. Об'єктом такого дослідження виступає кіберпростір, а предметом – безпосередньо особистий цифровий слід підлітка. Учні формулюють мету, яка має містити в узагальненому вигляді очікувані результати, та розробляють деталізований перелік дій для її послідовної реалізації [26, с. 10; 16; 17; 18].

Наступним є основний (дослідницький) етап, що розпочинається з вивчення літературних та інших джерел. Після цього стартує безпосередня практична робота: вивчення, опрацювання, узагальнення і систематизація зібраної інформації. Дев'ятикласники застосовують методи емпіричного дослідження, зокрема спостереження, здійснюючи аудит власних акаунтів, налаштувань приватності та історії пошуку. За допомогою методу аналізу, який дозволяє розчленувати предмет досліджень на складові частини, школярі виокремлюють потенційні вразливості та здійснюють наповнення змістом окремих розділів своєї роботи [26, с. 12; 21 ;24; 25].

Завершується дослідження підсумковим етапом, який розпочинається із підготовки учнями презентації результатів своєї роботи. Підлітки формулюють загальні висновки, що формулюються на основі висновків кожного розділу і підрозділу, але не повторюють їх. Кінцевий результат оформлюється у вигляді мультимедійної презентації, до якої не слід включати багато тексту, щоб вона залишалася добре читабельною. Під час публічного захисту відбувається колективне обговорення, причому активна участь учнів у обговоренні кожної презентації також є важливим критерієм оцінювання результатів роботи. Така дослідницька діяльність розширює методологічний інструментарій учнів й формує стійкі навички кібергігієни [26, с. 13; 14; 26; 30].

Отже, впровадження проєктних технологій у базовій школі (6–9 класи) має потужний дидактичний потенціал для формування громадянської компетентності. Траєкторія цієї діяльності будується за принципом поступового

ускладнення: від рольових і творчих мініпроектів у 6–7 класах до повноцінних соціальних ініціатив та комплексних міжпредметних досліджень у 8–9 класах. Така поетапність забезпечує плавний перехід учнів від теоретичного вивчення суспільних норм до усвідомленої суб'єктної позиції та практичної здатності розв'язувати проблеми громади.

Водночас перехід до старшої школи, а саме 10 класу, вимагає якісної трансформації методичних підходів. Оскільки старшокласники перебувають на порозі реальної інтеграції в суспільно-політичне життя, фокус проєктної діяльності зміщується від локальних завдань до моделювання масштабних соціальних процесів. Це зумовлює необхідність впровадження проєктів, які передбачають пряму взаємодію з органами влади, правозахисними організаціями та засобами прямої демократії, що потребує подальшого детального методичного обґрунтування.

Навчальною програмою «Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас» передбачено проєктування (розробка проєктів індивідуально та/або групою) та їх реалізація у шкільній/місцевій громаді; дискусії з актуальних суспільно значимих проблем, обговорення контроверсійних питань тощо. Відповідно, педагоги мають створювати умови для організації проєктної діяльності здобувачів. Успішне впровадження проєктної методики в освітній процес потребує підготовки як учителів, так і учнів. На початковому етапі необхідно сформулювати вміння визначати проблеми, працювати з інформацією, аналізувати її, систематизувати дані та формулювати аргументовані висновки. Для цього використовуються тренінги, практичні заняття, бесіди та симуляційні ігри. Крім того, для успішного проведення проєктів важливо залучати різні зацікавлені сторони: батьків учнів, освітян, представників місцевої влади, громадські організації, ЗМІ, музейні установи. Це допомагає учням отримати корисну інформацію, а без винятку налагодити комунікацію з потенційними партнерами. У процесі вивчення курсу «Громадянська освіта» здобувачі повинні навчитися розуміти суть взаємин між людьми, із соціальним оточенням, громадськими інституціями та довкіллям. Важливо сформувати в них навички

аналізу проблем, здатність до обґрунтованих оцінних суджень, ефективного вирішення соціальних питань та прийняття зважених рішень. Ці вміння є основою для відповідальної громадянської участі як на місцевому, так і на національному рівнях [75, с. 336–337].

Зважаючи на мету курсу та необхідність безпосередньої взаємодії з місцевим середовищем, у 10 класі доцільно впроваджувати практико-орієнтовані проекти. Відповідно до методичних підходів щодо організації такої діяльності, ключовими характеристиками цього формату є наявність чітко передбачуваного результату, добре продумана алгоритмічна структура та повноцінна орієнтація на соціальні інтереси безпосередніх учасників. Крім того, специфіка практико-орієнтованого проекту полягає в обов'язковій розробці матеріального чи нормативного продукту, зокрема програми дій, методичних рекомендацій або конкретного документа [22].

У цьому контексті старшокласникам пропонується реалізація проекту на тему «Як організувати й провести кампанію проти ксенофобії в нашій громаді» [27, с. 13]. Його виконання спирається на заздалегідь визначену структуру. На підготовчому етапі здобувачі освіти аналізують соціальні запити, діагностують прояви нетерпимості або стереотипів у своєму оточенні та на основі виявлених інтересів визначають цільову аудиторію майбутньої ініціативи.

Оскільки даний тип проекту вимагає створення відчутного інтелектуального продукту, на конструкторському етапі зусилля учнів спрямовуються на розробку повноцінної антиксенофобської програми. Вони формують деталізований документ, що містить чіткі інструкції для проведення публічних дискусій, макети просвітницьких матеріалів, а також покрокові плани організації тематичних флешмобів та акцій солідарності [22].

Технологічна стадія переводить розроблену програму в площину практичної реалізації. Учні втілюють заплановані заходи, налагоджуючи партнерство з громадськими організаціями чи місцевими активістами, тоді як педагог виконує винятково роль ментора. Під час фінальної презентації відбувається публічний захист створеної програми дій та звіт про практичні

наслідки її втілення. Колективний аналіз впливу кампанії на місцеве середовище дозволяє оцінити рівень досягнення передбачуваного результату та сприяє засвоєнню принципів толерантності [22].

Логічним доповненням до практичної соціальної діяльності є робота з масивами історичних та сучасних даних у межах вивчення теми «Людина і суспільство» [45, с. 7]. У цьому контексті надзвичайно ефективним є впровадження інформаційного проєкту «Еволюція комунікацій». Метою цієї діяльності є розширення знань старшокласників про історію розвитку інформаційних технологій та засобів зв'язку, дослідження трансформації комунікаційних інструментів, оволодіння практичними прийомами створення безпечного цифрового контенту, а також збір матеріалів для тематичної експозиції з подальшим проведенням просвітницьких екскурсій для учнів молодших класів.

Методика організації цього інформаційного проєкту базується на чіткому алгоритмі групової взаємодії. На загальному зборі десятикласники об'єднуються в мікрогрупи, для кожної з яких визначаються конкретні дослідницькі завдання. Зокрема, перша група забезпечує збір інформації про витоки та традиційні форми комунікації, досліджуючи значення перших знакових систем, еволюцію поштового зв'язку та проводячи інтерв'ю з представниками старшого покоління про специфіку засобів зв'язку їхньої молодості. Друга група координує збір інформації про технічний прорив у сфері медіа, вивчаючи розвиток телеграфу, телефонії, радіомовлення та телебачення. Робота третьої групи зосереджується на зборі інформації про цифрову епоху та всесвітню мережу, здійснюючи паралельне виготовлення наочних зразків, наприклад, інтерактивних стрічок часу розвитку мереж. Водночас четверта група здійснює збір даних про новітні медіаплатформи, штучний інтелект, особливості віртуального спілкування та виклики інформаційної безпеки [31].

Підсумковий результат інформаційного проєкту матеріалізується у створенні масштабного спільного продукту, який об'єднує напрацювання всіх мікрогруп в один цілісний інтегрований проєкт від усього класу. Таким

фінальним продуктом виступає віртуальна інтерактивна виставка насичена різноманітними інтерактивними елементами. Презентаційний етап реалізується у формі відкритого захисту, де кожна мікрогрупа представляє свій унікальний складник спільної платформи, наповнюючи її різноплановим інтерактивом: розгорнутими мультимедійними презентаціями, інтерактивними стрічками часу, тематичними онлайн-вікторинами та експрес-тестами, доступними через згенеровані учнями QR-коди. Важливим складником фінального етапу стає спільне обговорення проблем медіаграмотності та інформаційної безпеки, під час якого десятикласники на основі об'єднаних даних усього класу розробляють єдиний практичний кодекс відповідального користувача цифрових ресурсів. Проєктна діяльність завершується етапом колективної рефлексії та взаємооцінювання, що дозволяє старшокласникам на практиці оцінити ефект синергії та усвідомити важливість внеску кожної мікрогрупи у створення спільного суспільно значущого медіапродукту [31].

Зважаючи на потребу формування дієвої громадянської позиції та емпатії, у 10 класі надзвичайно ефективним є впровадження соціальних проєктів. Їхня головна дидактична особливість полягає у безпосередньому впливі на суспільне середовище та розв'язанні актуальних проблем місцевої громади. У цьому контексті старшокласникам пропонується реалізація соціального проєкту на тему «Інклюзивні практики у бізнесі» (Перший всеукраїнський урок про інклюзивність Проєктне навчання. 10–11 класи). Дидактичний алгоритм розгортання такої діяльності базується на чіткій послідовності із семи взаємопов'язаних етапів. На початковій стадії визначення соціальної проблеми учні здійснюють моніторинг свого оточення, аналізують причини та наслідки недостатньої інтеграції інклюзивних підходів у місцеве підприємництво та формулюють головну мету ініціативи. Після цього відбувається створення робочих груп, де десятикласники об'єднуються за інтересами, обирають лідерів та розподіляють обов'язки відповідно до наявних умінь та навичок [41].

Наступним кроком є розробка ідеї соціального проєкту, під час якої шляхом «мозкового штурму» генеруються та критично оцінюються різні

варіанти розв'язання виявленої проблеми. Учні обирають найкращу концепцію – наприклад, створення інклюзивного стартапу або запровадження програм підтримки різноманітності на робочому місці та вигадують для неї привабливу назву. Далі розпочинається стадія планування дій: мікрогрупи розробляють детальний покроковий план, визначають необхідні матеріальні й часові ресурси, встановлюють чіткі терміни виконання та остаточно закріплюють зони відповідальності за кожним учасником [41].

Кульмінаційною є стадія безпосередньої реалізації соціальної ініціативи, яка передбачає активну взаємодію із соціумом. Старшокласники втілюють заплановані заходи, ознайомлюються з реальними кейсами дружніх до інклюзії компаній та проводять просвітницьку роботу. Для максимального залучення аудиторії та поширення результатів учні використовують сучасні активності: ініціюють вірусні флешмоби у соціальних мережах із відповідними хештегами, організовують символічні флешмоби в реальному житті (наприклад, утворюючи «живі ланцюги» на підтримку рівності), а також розробляють, друкують і розклеюють тематичні соціальні плакати на спеціально пристосованих локаціях по всьому місту [41].

Завершується проєктна робота етапами оцінки та публічної презентації результатів. Учні вичерпно аналізують ефективність проведених акцій, обговорюють командні здобутки й допущені недоліки, після чого формулюють підсумкові висновки. Презентація результатів проєктної діяльності відбувається перед шкільною спільнотою або місцевими мешканцями у форматі відкритого захисту з використанням фотоколажів, відеозвітів чи презентацій [41].

Впровадження такого соціального проєкту має колосальну дидактичну та суспільну цінність. По-перше, він дозволяє трансформувати сухі теоретичні знання про права людини в реальні практичні дії, формуючи в старшокласників стійку громадянську відповідальність. По-друге, безпосередня взаємодія з громадою та бізнесом розвиває емпатію, толерантність і комунікативні навички підлітків, вчить їх долати стереотипи. Зрештою, така діяльність без виключення привертає увагу суспільства до важливості створення рівних умов для всіх

громадян і готує учнів до свідомого та активного життя в демократичній правовій державі, де повага до різноманітності є нормою.

Отже, застосування проєктних технологій у 10 класі знаменує перехід до якісно нового, глибоко інтегрованого в суспільне життя рівня громадянської освіти. На відміну від базової школи, проєктна діяльність старшокласників вимагає безпосередньої взаємодії з місцевою громадою, громадськими організаціями та бізнес-середовищем. Такий підхід дозволяє учням теоретично досліджувати складні суспільні явища, як-от ксенофобія чи соціальна бар'єрність, та розробляти дієві механізми їх подолання на практиці. Зрештою, цілеспрямоване впровадження подібних проєктів трансформує набуті знання у стійкі переконання, формує зрілу громадянську позицію та озброює молодь реальним інструментарієм для активної участі в розбудові інклюзивного, толерантного та демократичного суспільства.

Організація проєктної діяльності нерозривно пов'язана із сучасними підходами до оцінювання в межах громадянської та історичної освітньої галузі Нової української школи. Головна мета такого оцінювання полягає у відстеженні динаміки досягнення ключових результатів навчання та наданні учневі зворотного зв'язку для усвідомлення власного поступу. Перехід до компетентнісного навчання передбачає зміщення фокусу зі звичної перевірки фактологічних знань на оцінювання здатності учнів співпрацювати, вести дискусію, проявляти громадянську позицію та толерантно ставитися до різних поглядів. Під час реалізації групових проєктів чи мінідосліджень оцінюються не просто здобуті знання, а безпосередня взаємодія учасників у команді. Для забезпечення об'єктивності цього процесу вчителю рекомендується використовувати спеціальні контрольні списки спостереження за груповою діяльністю, де фіксується ступінь активності кожного учня, його здатність пропонувати та обґрунтовувати ідеї, модерувати обговорення або ж, навпаки, рівень ухиляння від виконання завдань. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити рівень співпраці в команді, повагу до гідності інших та творчий підхід здобувачів освіти [48, с. 3].

Безпосереднє підсумкове оцінювання навчального проєкту здійснюється за дванадцятибальною шкалою відповідно до чітких критеріїв, що відображають чотири рівні навчальних досягнень учнів. На початковому рівні (1–3 бали) проєкт не має соціальної значущості, робота носить переважно реферативний характер без визначення конкретної мети, завдань і висновків, а учень здатний презентувати результати лише за допомогою вчителя. Середній рівень (4–6 балів) характеризується відсутністю практичної спрямованості та актуальності обраної проблеми, при цьому здобувач освіти відтворює лише окремі фрагменти матеріалу та наводить найпростіші приклади винятково під керівництвом педагога. Достатній рівень (7–9 балів) передбачає наявність соціальної значущості ініціативи, здатність учня самостійно відтворювати основну частину теоретичного матеріалу, використовувати наочність та формулювати висновки за підтримки вчителя. Натомість високий рівень досягнень (10–12 балів) виставляється за роботу, яка демонструє реальну практичну спрямованість і пропонує розв'язання актуальних суспільних проблем. На цьому рівні учень виявляє системні знання, самостійно аналізує додаткову інформацію, логічно та послідовно презентує матеріал, а також робить глибокі обґрунтовані висновки та вносить власні пропозиції щодо вирішення досліджуваної проблеми [32].

Попри значний освітній потенціал проєктної технології у формуванні громадянської компетентності, її практичне застосування в умовах сучасної школи супроводжується певними методичними та організаційними труднощами. Однією з головних проблем залишається безсистемність: часто така діяльність є ініціативою окремих педагогів, а не розпланованим складником навчальної програми. Крім того, у практиці суспільствознавчої освіти нерідко спостерігається надмірне захоплення формою на шкоду змісту. Учителі та учні можуть фокусуватися переважно на фінальній стадії – яскравому публічному захисті чи створенні мультимедійних ефектів, що часто зумовлено бажанням продемонструвати наочний результат під час різноманітних перевірок. Проте такий підхід знецінює сам процес пошукової роботи, під час якого, власне, і

формуються критичне мислення, навички командної взаємодії та громадянська відповідальність [35].

Іншим суттєвим недоліком є формалізація самостійної роботи школярів. Нерідко дослідницькі або інформаційні проєкти зводяться до банального копіївання матеріалів з інтернету. Замість того, щоб вчитися аналізувати джерела, висувати власні гіпотези та формулювати аргументовані висновки щодо соціальних проблем, учні просто відтворюють чужі думки. Ефективність методики також різко знижується, коли теми жорстко нав'язуються вчителем без урахування інтересів підлітків. Додатковою проблемою є оцінювання робіт, які фактично виконані батьками, що демотивує колектив і спотворює саму ідею дитячої самостійності. До того ж відсутність координації між вчителями різних предметів призводить до перевантаження старшокласників: одночасна участь у кількох проєктах спричиняє брак часу на якісне виконання завдань та повноцінні консультації [35].

Для подолання цих викликів необхідна продумана організація освітнього процесу та зміна підходів до керівництва проєктами. На рівні адміністрації закладу доцільно створювати узгоджені графіки проєктної діяльності, щоб уникнути перевантаження здобувачів освіти та забезпечити достатньо часу для формування портфоліо проєкту. Педагогам варто уникати одночасного ведення великої кількості тем, зосереджуючись на якості консультаційної підтримки. У контексті громадянської освіти пріоритет слід надавати груповим формам роботи, оскільки саме у взаємодії з однолітками учні здобувають практичний досвід співпраці, вирішення конфліктів та солідарності. Зрештою, залучення педагогічного колективу до інноваційної діяльності має відбуватися поступово та усвідомлено, що дозволить перетворити метод проєктів на справді дієвий компонент громадянського становлення молоді [35].

Узагальнюючи матеріали, можна підсумувати, що розроблена методична модель використання проєктних технологій є перспективним механізмом для формування громадянської компетентності школярів. Запропонована система базується на принципах поступового ускладнення завдань, що дозволяє

органічно адаптувати освітній процес до вікових особливостей учнів. Головна ідея полягає в теоретичному обґрунтуванні такого підходу, за якого школяр крок за кроком еволюціонує від простого спостерігача до свідомого учасника суспільних процесів.

Для рівня базової середньої освіти (6–9 класи) розроблено низку проєктів, які мають закласти основу критичного мислення та правової культури. Зокрема, для учнів 6–7 класів пропонуються творчі та ігрові мініпроєкти – створення інфографіки про безпеку в мережі чи розробка антидискримінаційних плакатів. Такі формати дозволяють у доступній формі знайомити дітей із базовими цінностями, вчать їх працювати в команді та уникати конфліктів. У 8–9 класах модель передбачає перехід до дослідницьких та наближених до реальності ігрових проєктів: аналізу мови ворожнечі, вивчення цифрового сліду та імітації виборів до молодіжної ради. Очікується, що така діяльність формуватиме в підлітків стійкі навички медіаграмотності, кібергігієни та розуміння базових демократичних процедур.

На рівні профільної школи (10 клас) запропонована методика сягає максимальної складності через проєктування масштабних соціальних та практико-орієнтованих ініціатив. Розроблені в розділі концепції кампанії проти ксенофобії, дослідження інклюзивних практик у бізнесі орієнтовані на підготовку старшокласників до взаємодії з реальною громадою. Передбачається, що виконання таких завдань дозволить учням не просто генерувати ідеї, а також без винятку розробляти повноцінні соціальні програми та кодекси безпеки, відчуючи задоволення від спільної роботи всього класу.

Важливою умовою результативності описаної моделі є застосування компетентнісного оцінювання, яке має фокусуватися на вимірюванні особистісного поступу учня, його вмінні співпрацювати та поважати думку інших, а не простому відтворенні теорії. Водночас ефективне функціонування системи неможливе без врахування потенційних ризиків. Щоб уникнути перетворення проєктів на банальне копіювання текстів з інтернету чи перевантаження школярів, розроблена методика передбачає чітке планування

часу, надання учням свободи вибору тем та трансформацію ролі вчителя з контролера на ментора-консультанта. У підсумку, запропонований комплекс рішень створює цілісну теоретико-методичну базу для якісного оновлення уроків громадянської освіти.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у бакалаврській роботі досягнуто поставленої мети – теоретично обґрунтовано та методично змодельовано використання проєктних технологій у громадянській освіті як засобу формування громадянських і соціальних компетентностей учнів 6–9 та 10 класів, а також проаналізовано критерії оцінювання проєктних технологій та ризики при впровадженні.

Визначення теоретичних підходів до трактування проєктних технологій у сучасній педагогічній науці дало підстави розглядати їх як системоутворювальний інструмент реалізації компетентісної парадигми освіти. Узагальнення наукових опрацювань показуло, що проєктна робота забезпечує перехід від традиційної системи засвоєння знань(трансляційної) до діяльнісно орієнтованих моделей навчання. У межах такого підходу здобувачі освіти виступають активними суб'єктами пізнання, оволодіваючи дослідницькими вміннями, навичками співпраці та саморегуляції, виховується почуття емпатії, що є надзвичайно важливим для суспільствознавчих дисциплін.

Аналіз нормативно-правових засад викладання громадянської освіти в умовах НУШ (Нової української школи) довів, що компетентісний підхід, який закріплений у освітніх документах, державних стандартах та модульних програмах, потребує дієвих механізмів впровадження. Він набуває реальної практичної значущості саме через організацію навчання у форматі проєктної роботи, де поєднуються пізнавальний, діяльнісний і ціннісний компоненти освітнього процесу, дозволяючи ефективно будувати відносини з учнями та місцевою громадою.

Визначення дидактичного потенціалу проєктних технологій засвідчило, що вона створює унікальні умови для усвідомлення участі підлітків у розв'язанні актуальних суспільних питань. Ефективність цього процесу безпосередньо залежить від прив'язки тем до реального життя та забезпечення доступу учнів до різноманітних джерел інформації. Робота в атмосфері відкритого діалогу та

довіри дозволяє змінити «суху» теорію у стійку правову культуру та навички аргументації.

Обґрунтування методичних моделей застосування проєктних технологій у 6–9 та 10 класах спирається на принципи диференціації завдань, ступенем самостійності школярів та масштабом їх соціальної взаємодії. Проаналізовано, що у базовій школі проєкт виконує функцію поступового входження в громадянську практику, тоді як у старшій профільній школі він стає інструментом для реального досвіду демократичної участі і впливу на процеси в власній громаді.

Розроблена на цій базі методика впровадження проєктів пропонує алгоритм розвитку свідомого школяра від простого спостерігача до активного учасника суспільних процесів. Для 6–7 класів передбачено інформаційні та ігрові проєкти (інфографіки, антидискримінаційні плакати), у 8–9 класах запроваджуються дослідницькі, творчі та навчально-телекомунікаційні проєкти (аналіз мови ворожнечі, вивчення цифрового сліду). Для 10 класу впроваджуються соціальні проєкти та практико-орієнтовані (дослідження інклюзивних практик у бізнесі та кампанії проти ксенофобії).

Визначення критеріїв оцінювання результатів проєктної діяльності та аналіз основних методичних ризиків підтверджують необхідність комплексного підходу до управління освітнім процесом. Оцінювання має бути прозорим, компетентнісним та фокусуватися на особистісному поступі учня, йому вміння співпрацювати у команді, вести діалог й відповідальність за спільний результат. Для подолання ризиків таких як банальне копіювання текстів з інтернету чи перевантаження школярів, показано необхідність чіткого планування часу, надання учням свободи вибору тем та трансформації класичної ролі вчителя в ментора, фасилітатора.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що запропонована система проєктної діяльності формує цілісну теоретико-методичну базу для покращення введення проєктних технологій у громадянську освіту. Систематичне та правильне впровадження проєктних технологій відповідає основним вимогам освітніх

реформ та створює підґрунтя для виховання критично мислячого, толерантного, емпатійного та відповідального покоління громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Нормативні документи

1. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020, № 898. URL: <https://school19.zp.ua/wp-content/uploads/2020/10/derzhstandart-converted.pdf> (дата звернення: 06.05.2026).
2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році : Директорат шкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66d/ffe/c4c/66dffec4c92d2958213439.pdf> (дата звернення: 20.04.2026).
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.02.2026).
4. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020, № 898 : станом на 30.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n183> (дата звернення: 09.03.2026).
5. Про завершення експерименту на всеукраїнському рівні за темою «Формування громадянської компетентності учнів різних вікових груп в умовах становлення Нової української школи» у січні 2019 – жовтні 2024 років : Наказ від 03.03.2025, № 395. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/943/94339/67d95baf93995628611252.pdf> (дата звернення: 02.04.2026).
6. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 12.03.2026).

7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017, № 38–39 : станом на 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.02.2026).

8. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022, № 2834–IX : станом на 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 13.03.2026).

9. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020, № 463–IX : станом на 17.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 11.03.2026).

10. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Кабінет Міністрів України від 03.10.2018, № 710–р : станом на 08.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.03.2026).

II. Підручники і посібники

11. Бакка Т. В. Електронний додаток до підручника з Громадянської освіти. 10 клас. УОВЦ «Оріон», 2018. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/civil-education-10-class-2018-bakka-electronic-application/> (дата звернення: 20.03.2026).

12. Бакка Т. В. Підручник з Громадянської освіти. 10 клас. УОВЦ «Оріон», 2018. 240 с. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/bakka-civil-education-10-class-2018/> (дата звернення: 20.03.2026).

13. Васильків І. Д. Громадянська освіта. Інтегрований курс. Рівень стандарту. Повторне видання. 10 клас : підручник. Тернопіль : Астон, 2023. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/vasilkiv-civil-education-integrated-course-10-class-2023-standard-level-reissue/> (дата звернення: 19.03.2026).

14. Вербицька П. Громадянська освіта. Інтегрований курс. Рівень стандарту. Повторне видання. 10 клас : підручник. Київ : Літера ЛТД, 2023. 224 с. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/verbizka-civil-education-integrated-course-10-class-2023-standard-level-reissue/> (дата звернення: 19.03.2026).

15. Гісем О. О. Підручник з Громадянської освіти. 10 клас. Харків : Ранок, 2018. 192 с. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/gisem-civil-education-10-class-2018/> (дата звернення: 19.03.2026).

16. Громадянська освіта. Інтегрований курс. Рівень стандарту : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / Васильків І. Д. та ін. Тернопіль : Астон, 2018. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1187-gromadyanska-osvita-10-klas-vasylkiv.html> (дата звернення: 19.03.2026).

17. Інструмент демократичного розвитку школи : практичний посібник. Європейський центр імені Вергеланда, 2019. 36 с. URL: https://www.schools-for-democracy.org/images/documents/75/praktychnyi_posibnyk_dlya_shkil_ua.pdf (дата звернення 26.02.2026).

18. Киричук В. О. та ін. Технології проектування в практиці роботи загальноосвітнього навчального закладу: теоретико-практичний аспект : посібник. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2014. 336 с.

19. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок та інтерактивні технології навчання: науково - методичний посібник. Київ : А., С., К., 2003. 181 с.

20. Харченко Н. В., Окушко Т. К., Шпиг Н. О., Коновець С. В., Сокол Л. М., Пащенко О. В. Виховання громадянина-патріота: моделі соціального партнерства : методичний посібник. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 166 с.

III. Навчально-методичні матеріали

21. Артишук Г. М. Організація проектних технологій у навчально-виховному процесі. *Наурок. Методичні рекомендації*. 07.03.2018. URL: <https://naurok.com.ua/metodichniy-posibnik-proektni-tehnologi-14447.html> (дата звернення: 12.02.2026).

22. Бабич Ю. О. Проектна технологія. *Наурок. Методичні рекомендації*. 22.07.2023. URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-rozrobki-proektiv-355609.html> (дата звернення: 02.05.2026).

23. Боровець Л. М. Громадянська та історична освітня галузь у 8 класах НУШ: досвід учителів пілотних шкіл Черкащини. Черкаси, 2025. 80 с.

24. Васильків І. Д., Кравчук В. М., Танчин І. З. «Громадянська освіта. 6–9 клас» для закладів загальної середньої освіти : модельна навчальна програма. Міністерство освіти і науки України, 2024. 34 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1eKB5w3v_D_NAhUf2BkIl1uolKc8VAy4b/view (дата звернення: 15.04.2026).

25. Васильків І. Д., Кравчук В. М., Танчин І. З. Громадянська освіта. 8 клас : модельна навчальна програма. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2024. 20 с. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/929/92966/hromadyanska-osvita-8-kl-vasylkiv-ta-in-.pdf> (дата звернення: 30.03.2026).

26. Гавриленко О. П. Методичні рекомендації з підготовки навчальних дослідницьких проектів : навчальне видання. Київ : ПБТП «LAT&K», 2021. 37 с.

27. Громадянська освіта (інтегрований курс) 10 клас. Рівень стандарту : Міністерство освіти і науки України від 03.08.2022, № 698. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf> (дата звернення: 24.02.2026).

28. Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи (інтегрований курс). (автори Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.) : Міністерство освіти і науки України від 12.07.2021, № 795. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Doslidzhuyemo.istoriyu.susp.5-6-kl.intehr.kurs.Pometun.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення: 24.02.2026).

29. Залозна С. В. Проектні технології у школі. *Наурок. Методичні рекомендації*. 25.03.2022. URL: <https://naurok.com.ua/metodika-vikoristannya-proektnih-tehnologiy-proekti-v-shkoli-288319.html> (дата звернення: 07.04.2026).

30. Кафтан М. В., Костюк І. А., Селіваненко В. В., Цеунов І. А. «Інтегрований курс історії та громадянської освіти. 7-9 класи» для закладів

загальної середньої освіти : модульна навчальна програма. Міністерство освіти і науки України, 2024. 95 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2024/Model.navch.prohr.5-9.klas-2024/30-12-2024/intehrov-kurs-istoriyi-ta-hromadyan-osvity-7-9-kl-kaftan-ta-in-30-12-2024.pdf> (дата звернення: 24.02.2026).

31. Косовська О. С. Громадянсько-патріотичне виховання молодших школярів засобами проектних технологій. *Всеосвіта. Громадянська освіта*. 22.05.2022. URL: <https://vseosvita.ua/library/hromadyansko-patriotychne-vykhovannya-molodshykh-shkolyariv-zasobamy-proektnykh-tekhnolohii-566624.html> (дата звернення: 28.04.2026).

32. Критерії різних видів оцінювання проектної роботи учнів на уроках природничих дисциплін. *Наурок*. 14.10.2023. URL: <https://naurok.com.ua/kriteri-riznih-vidiv-ocinyuvannya-proektno-roboti-uchniv-na-urokah-prirodnychih-disciplin-364194.html> (дата звернення: 17.05.2026).

33. Куцовол Н. В. Проектна діяльність як засіб формування громадянської компетентності учнів. *Наурок. Матеріали для друку*. 09.01.2021. URL: <https://naurok.com.ua/proektna-diyalnist-yak-zasib-formuvannya-gromadyansko-kompetentnosti-uchniv-212490.html> (дата звернення: 31.03.2026).

34. Марковська М. Курс “Громадянська освіта” для 10-класників. Що пропонує програма. НУШ. 28.07.2018. URL: <https://nus.org.ua/2018/07/24/kurs-gromadyanska-osvita-dlya-10-klasnykiv-shho-proponuye-programa/> (дата звернення: 19.03.2026).

35. Мешкова І. В. Проблеми використання методу проектів у сучасній школі. *Наурок*. 16.02.2023. URL: <https://naurok.com.ua/problems-vikoristannya-metodu-proektiv-u-suchasniy-shkoli-330448.html> (дата звернення: 17.05.2026).

36. Нова українська школа. Міністерство освіти і науки України. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 05.03.2026).

37. Норкіна О. В. Організація проектного навчання учнів. Черкаси : КНЗ «ЧОПОПП ЧОР», 2024. 68 с.

38. Охредько О. Е., Майорський В. В., Коломєєць Л. Г. «Громадянська освіта. 6–9 класи» для закладів загальної середньої освіти : модельна навчальна програма. Міністерство освіти і науки України, 2025. 23 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2025/modelna-navcalna-programa-go-6-9-oxredko-oe-maiorskii-vv-kolomjeec-l-g.pdf> (дата звернення: 23.04.2026).

39. Пометун О. І., Дудар О. В., Клименко Н. П., Кришмарел В. Ю., Ремех Т. О. Модельна навчальна програма для 6–9 класів : освітня галузь: громадянська та історична для закладів загальної середньої освіти. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2025. 29 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2025/mnp-gromadianska-osvita-6-9.pdf> (дата звернення: 27.03.2026).

40. Пометун О. І., Ремех Т. О., Серова Г. В. Громадянська освіта. 8 клас : модельна навчальна програма. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2024. 16 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2024/Model.navch.prohr.5-9.klas-2024/27.08.2024/01/hromadyanska-osvita-8-kl-pometun-ta-in-27082024.pdf> (дата звернення: 30.03.2026).

41. Пометун О. І. Підсумковий соціальний проєкт. *History*. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/pometun-civil-education-8-class-2025/15.php> (дата звернення: 04.05.2026).

42. Пометун О. І. Щодо використання модельних навчальних програм з громадянської освіти для 6–9 класів у 2025–2026 навчальному році: роз’яснення Олени Пометун. Знайшов. 15.08.2025. URL: https://znayshov.com/News/Details/shchodo_vykorystannia_modelnykh_navchalnykh_prohram_z_hromadianskoi_osvity_dlia_6_9_klasiv_u_2025_2026 (дата звернення: 25.03.2026).

43. Про ГО «ДОККУ». URL: <https://www.doccu.in.ua/pro-proiekt> (дата звернення: 13.04.2026).

44. Секиринський Д. О., Власова Н. С., Желіба О. В., Кронгауз В. О., Щупак І. Я. «Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» (варіант 1) : модельна навчальна програма. Міністерство освіти і науки України, 2023. 85 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Pb--39oCeYpu3WnXHeQl7L0K26iYJclh/view> (дата звернення: 24.02.2026).

45. Топольницька Ю. А. та ін. Інтегрований курс історії та громадянської освіти. 10–12 клас. Профільна середня освіта. Основний рівень. Для закладів загальної середньої освіти : модельна навчальна програма. Міністерство освіти і науки України, 2025. 66 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/profilna/mnp/mnp-integrovanii-kurs-istorii-ta-gromadianskoi-osviti-10-12-kl-topolnicka-z-krapkami.pdf> (дата звернення: 15.05.2026).

46. Фрунзе Н. А. Формування громадянської компетентності старшокласників засобами різних предметів. *Всеосвіта. Педагогіка*. 07.04.2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/formuvanna-gromadanskoi-kompetentnosti-starsoklasnikiv-zasobami-riznih-predmetiv-239970.html> (дата звернення: 09.04.2026).

47. Хара Т. Сутність та особливості проєктної діяльності. *Наурок*. Методичні рекомендації. 26.03.2020. URL: <https://naurok.com.ua/sutnist-ta-osoblivosti-proektno-diyalnosti-160861.html> (дата звернення: 10.02.2026).

48. Як оцінювати в новій українській школі. Міністерство освіти і науки України. 29.09.2025. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nush/gio-ociniuvannia-2025-putivnik.pdf> (дата звернення: 15.05.2026).

IV. Монографії і статті

49. Бреславська Г. В. Проєктна технологія професійній підготовці майбутніх учителів. *Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. 2013. Т. 1. С. 188–193.

50. Вітюк М. В. Використання методу проєктів на уроках історії. *Науковий журнал «ЛЮГОС. Мистецтво наукової думки»*. 2019. Вип. 3. С. 54–55. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2617-7064/article/view/153/136> (дата звернення: 06.03.2026).

51. Возна З., Ремех Т. Інтегровані курси з історії та громадянської освіти для 5 класу: теоретико-змістовий аналіз. *Український педагогічний журнал*. 2022. Вип. 1. С. 40–52.

52. Гетманюк О. І., Бойко А. Р. Проєктна діяльність у контексті нової української школи: теоретичні та практичні аспекти. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. Вип. 25.

53. Грицай Н. Б. Особливості методичної підготовки майбутніх учителів природничих наук у закладах вищої освіти. *Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук у контексті вимог Нової української школи : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції*. 2021. С. 31–35.

54. Гупан Н., Пометун О. Нові професійні ролі вчителя як чинник інноваційного розвитку демократичної освіти. *II Всеукраїнська науково-практична конференція з онлайн трансляцією «Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики»*. 2019. С. 176–181.

55. Демчук Т. Громадянська освіта: міждисциплінарність у становленні категорії. *EMPIRIO*. 2024. Т. 1, Вип. 2 : Політичні науки. С. 14–24.

56. Денисюк О. Я. та ін. Учитель НУШ та його роль у реалізації реформи шкільної освіти. *Загальна середня освіта*. 2024. Вип. 2. С. 49–63.

57. Елькін М. В. Метод проєктів у фаховій підготовці вчителів Нової української школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т. 1, Вип. 68. С. 249–252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2020_68%281%29_53 (дата звернення: 12.02.2026).

58. Євсюкова А. В. Вплив освітнього процесу на формування політичної соціалізації молоді: досвід Сполучених Штатів Америки для України. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2013. Вип. 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=590> (дата звернення: 27.02.2026).

59. Козяр М. М. Проєктні технології у підготовці фахівців різного профілю. *Збірник тез доповідей V міжнародної науково-практичної конференції «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції»*. 2021. С. 166–167. URL: <https://lnk.ua/heHiEle6q> (дата звернення: 27.02.2026).

60. Мелещенко Т., Ухаль В. Проектна технологія навчання на уроках громадянської освіти. *Історія освіти, методика навчання історії*. 2013. С. 675–688.

61. Мирончук Н. М. Застосування методу проєктів у підготовці майбутніх викладачів до самоорганізації в професійній діяльності. *Проблеми освіти : зб. наук. праць*. Житомир, 2017. Вип. 87. С. 191–196.

62. Мірошник С. І. Теоретичні основи навчальної проєктної діяльності учнів. *Народна освіта. Електронне фахове видання*. 2014. Вип. 1. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2383 (дата звернення: 10.02.2026).

63. Нікітченко Л. О. Використання проєктних технологій в сучасній практиці підготовки майбутніх вчителів біології до дослідницької діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2025. Вип. 75. С. 88–97.

64. Овчарук О. Сучасні підходи до розробки та впровадження навчальних курсів з питань демократичного громадянства. *Український педагогічний журнал*. 2015. Вип. 4. С. 193–204.

65. Овчарук О. Теорія і практика шкільної освіти для демократичного громадянства в країнах – членах Ради Європи : монографія / Національна академія педагогічних наук України. Київ, 2021. 400 с.

66. Окуньовська Ю. В. Становлення громадянської освіти в Україні. *Політичні інститути та процеси*. 2023. С. 13–17.
67. Олійник Н. А., Франук Н. Л. Педагогічні умови формування громадянської компетентності учнів. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи*. 2025. С. 100–104.
68. Паска Б. Формування національної і культурної ідентичності учнів у процесі вивчення предмета «Громадянська освіта». Актуальні питання у сучасній науці. 2025. № 6 (36). С. 1152–1160. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-6\(36\)-1152-1160](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-6(36)-1152-1160) (дата звернення 19.05.2026).
69. Паска Б., Паска Т. Інтерактивні методи та цифрові інструменти на уроках громадянської та історичної освітньої галузі. Актуальні питання у сучасній науці. 2025. № 7 (37). С. 1097–1104. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-7\(37\)-1097-1104](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-7(37)-1097-1104) (дата звернення 19.05.2026).
70. Паска Г., Паска Б. Впровадження основ музейної педагогіки під час викладання курсу «Громадянська освіта» в закладах загальної середньої освіти (на прикладі Івано-Франківського краєзнавчого музею). *Вісник науки та освіти*. 2025. № 6 (36). С. 1363–1373. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6\(36\)-1363-1373](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6(36)-1363-1373) (дата звернення 19.05.2026).
71. Пометун О. І. Актуальні питання формування національної ідентичності учнів у процесі здобуття громадянської та історичної освіти. *Вісник НАПН України*. 2023. Т. 5, Вип. 1 : Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України. С. 1–4.
72. Рябов С. Г. Особливості громадянської освіти у формуванні політичної культури перехідного суспільства. *Наукові записки НаУКМА*. 2004. Т. 31 : Політичні науки. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/889ace46-7f3b-42bb-9e87-1138d3af4458/content> (дата звернення: 06.03.2026).
73. Рябовол Л. Т. Громадянська освіта: сутність та значення в контексті духовно-інтелектуального становлення особистості (врахування європейського досвіду в Україні). *Щорічний міжнародний рецензуємий збірник наукових праць*

«Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті». 2025. Вип. 7. С. 22–26.

74. Рябовол Л. Т., Ремех Т. О. Громадянська освіта в профільній школі в Україні та зарубіжних країнах. *Вісник НАПН України*. 2024. Т. 6, Вип. 1. С. 1–5.

75. Скакальська І. Б., Левчук А. В. Проектна технологія навчання громадянської освіти у 10 класі. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Актуальні проблеми теорії і методики навчання історії, географії та громадянства*. 2025. С. 335–343..

76. Смагина Т. М., Шушневич О. М. Шляхи розвитку компетентнісного потенціалу педагогів на курсах підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти. *Теорія і методика професійної освіти*. 2023. Т. 2, Вип. 63. С. 113–118.

77. Шишкіна Л. М. Телекомунікаційний проект як засіб активізації навчальної діяльності учнів. *ВПУ*. 2013. Вип. 40. С. 12.

78. Яненко Я. В. Мультимедійний творчий проект як форма самостійної роботи студентів та чинник їх професійної соціалізації. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 69, Вип. 1. С. 174–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2019_69_1_17 (дата звернення: 11.05.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні компоненти компетентнісного потенціалу педагогів

Джерело: [76, с. 115].

Додаток Б

Порівняльна таблиця за основними компонентами громадянської компетентності в НУШ для 7–9 та 10 класів.

Компонент / рівень	7-9 класи (базова школа, інтегрований курс)	10 клас (старша школа, курс «Громадянська освіта»)
Міжособистісна взаємодія	Наголос на навчанні співпраці у групі, шкільному самоврядуванні, розв'язанні конфліктів у класному колективі. Формується культура діалогу, уміння слухати, домовлятися, досягати компромісів у межах шкільної спільноти.	Поглиблення досвіду взаємодії через роботу в проєктах, дискусійні формати, рольові й ділові ігри. Міжособистісна взаємодія розглядається як умова участі в громадському житті, професійному середовищі, діяльності громадських організацій.
Критичне мислення і медіаграмотність	Критичне мислення формується через обговорення життєвих ситуацій, аналіз інформації з медіа, виявлення маніпуляцій у соціальних мережах, протидію булінгу й тиску однолітків. Учні вчаться ставити запитання, порівнювати джерела інформації, відрізняти факт від судження.	Критичне мислення стає одним із провідних результатів навчання: аналіз суспільно-політичних подій, розпізнавання пропаганди, інформаційної агресії, мови ворожнечі. Учні опановують складніші інструменти перевірки інформації, аргументованого спростування маніпуляцій, ведення публічної дискусії.
Обізнаність у правах людини	Знання про права дитини, базові права і свободи людини, їх зв'язок із повсякденним життям у школі та громаді. Розглядаються типові ситуації порушення прав у підлітковому середовищі, шляхи захисту	Правові знання систематизуються і поглиблюються: еволюція прав людини, механізми захисту на національному та міжнародному рівнях,

	через звернення до дорослих, шкільних інституцій, місцевої громади.	роль Конституції, судових інституцій, омбудсмена, міжнародних організацій. Формується здатність ідентифікувати порушення прав у складніших суспільних ситуаціях і добирати правові інструменти реагування.
Готовність до участі в громадському житті	Перший досвід участі: учнівське самоврядування, шкільні волонтерські акції, локальні ініціативи у громаді (збори допомоги, інформаційні кампанії, еко-проекти). Формуються уявлення про громаду, місцеве самоврядування, елементарні механізми участі (звернення, петиції, громадські обговорення в спрощеному форматі).	Орієнтація на усвідомлений вибір життєвої траєкторії та громадянської позиції. Учні знайомляться з повним спектром інструментів громадської участі: вибори, консультації з громадськістю, громадський контроль, участь у діяльності громадських організацій, місцевих ініціатив. Підготовка до реальної участі в демократичних процедурах після досягнення повноліття.
Морально-етична свідомість, толерантність	Обговорення норм поведінки у шкільному середовищі, поваги до однолітків, подолання стереотипів і упереджень. Формується чутливість до несправедливості, неприйнятність дискримінації за очевидними ознаками (зовнішність, успішність, соціальний статус).	Етичний вимір громадянської позиції розглядається у зв'язку з правами людини, соціальною справедливістю, міжкультурною взаємодією. Учні аналізують складні моральні дилеми (корупція, дискримінація, мова ворожнечі, наслідки рішень для вразливих

		груп), формують власні ціннісні орієнтації й аргументують їх.
Діяльність у межах закону, правова культура	Формуються первинні уявлення про правило, норму, закон; розуміння необхідності дотримання шкільних і загальних соціальних правил, повага до Конституції як «основного закону». Акцент на щоденних ситуаціях: відповідальне користування майном, дотримання правил безпеки, шкільного статуту.	Правова культура розгортається як усвідомлене дотримання норм права, готовність відстоювати свої права законними способами, протидія порушенням через правові механізми. Учні вчаться орієнтуватися в структурах влади, розуміти процедури звернень, скарг, участі в публічних слуханнях, користуватися інструментами електронної демократії.
Відповідальність за власні вчинки й колективні рішення	Наголос на особистій відповідальності в межах класу і школи: виконання ролей у групових завданнях, дотримання домовленостей, визнання власних помилок. Учні привчаються усвідомлювати наслідки рішень для себе й найближчого оточення.	Відповідальність розглядається в ширшому суспільному контексті: участь у прийнятті рішень громади, оцінка впливу індивідуальних дій на колективний результат, готовність брати відповідальність за громадські ініціативи, публічні висловлювання, вибір політичної позиції. Формується розуміння відповідальності як складової громадянської зрілості.

Джерело: розроблено авторкою.

План-конспект 8 клас

Тема: Стереотипи, забобони та дискримінація

Мета:

Навчальна

-проаналізувати сутність понять «стереотип», «упередження», «забобон» та «дискримінація» на основі теоретичного матеріалу / інформаційно-логічна.

-проаналізувати різновиди стереотипів та упереджень, визначаючи їхній вплив на формування світогляду особистості / інформаційна.

-визначити причини виникнення та негативні наслідки дискримінаційних явищ у повсякденному житті / логічна, соціальна.

-прослідкувати логічний ланцюжок переходу від нейтрального стереотипу до упередження та прямої дискримінації / логічна, аналітична.

-ознайомитися з алгоритмом створення творчого антидискримінаційного мініпроєкту «Ні упередженням!» та специфікою роботи в групах / логічна.

Розвивальна

-Розвивати критичне мислення під час аналізу відеоматеріалів (на прикладі відео про їжачка) на наявність стереотипів та упереджень / логічна.

-Формувати аналітичні навички шляхом розпізнавання прихованої дискримінації в змодельованих життєвих ситуаціях / соціальна.

- Розвивати творче мислення та креативність через розробку ідей, слоганів та ескізів для антидискримінаційного плаката чи відеоролика / культурна обізнаність та самовираження.
- Вдосконалювати навички командної взаємодії та розподілу ролей (лідер, дизайнер) під час роботи в мікрогрупах / соціальна, комунікативна.
- Розвивати емоційний інтелект і емпатію через аналіз почуттів людей, які стикаються з упередженим ставленням та ізоляцією / особистісна, аксіологічна.
- Формувати цифрову компетентність шляхом залучення сучасних програм та хмарних редакторів для створення проєктного продукту / інформаційна, цифрова.
- Вдосконалювати вміння аргументувати власну позицію та презентувати результати роботи перед аудиторією під час захисту проєкту / аксіологічна.
- Формувати навички рефлексії та самооцінки під час фінального колективного обговорення результатів діяльності та ефективності співпраці / соціальна.

Виховна

- Виховувати толерантність, повагу до людської гідності та прийняття різноманітності в сучасному суспільстві / аксіологічна, громадянська.
- Формувати активну громадянську позицію через усвідомлення необхідності особистої протидії будь-яким проявам дискримінації / громадянська, соціальна.
- Виховувати емпатію, чуйність та здатність до співпереживання тим, хто стає жертвою забобонів чи несправедливого ставлення / особистісна, аксіологічна.
- Сприяти вихованню особистої відповідальності за власні слова та дії, що можуть містити приховані стереотипи / громадянська, особистісна.

-Виховувати культуру конструктивного діалогу, взаєморозуміння та взаємоповаги під час групової проєктної діяльності / комунікативна.

-Надихати на свідоме подолання власних внутрішніх упереджень та готовність змінювати застарілі погляди / особистісна.

-Сприяти глибокому розумінню цінності прав людини як фундаментальної основи демократичної держави / громадянська.

-Формувати небайдужість, виховуючи психологічну готовність захищати тих, хто зазнає утисків у шкільному чи віртуальному середовищі / емоційна.

Обладнання: підручник громадянська освіта 8 клас О. Охредько, презентація, додаткові матеріали(роздаткові).

Основні терміни: стереотип, дискримінація, забобони, упередження, утиски, нетерпимість, ейджизм, сексизм, ксенофобія, толерантність.

Тип уроку: Урок засвоєння нового матеріалу

План

1. Стереотипи.
2. Упередження.
3. Дискримінація.

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки

2 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи.		
5 хв.	II. Етап Перевірки и д/з		Усне опитування Як ви розумієте поняття «суспільство» та які його основні ознаки ви можете назвати? (Зобків) Якими бувають суспільства залежно від різних критеріїв?(Мочернюк) Який шлях розвитку пройшло людське суспільство від найдавніших часів до сьогодні?(Гасюк) Що таке толерантність і чому вона не означає вседозволеність?(Лисюк) Доведіть, що українське суспільство є полікультурним. Які корінні народи проживають на території України?(Трак)	

			Коротко поясніть як ви розумієте твердження, що загальнолюдські цінності, такі як гідність, сім'я та любов, є основою для розвитку сучасного багатокультурного суспільства?(Яковичин) Письмова самотійна робота(Клим'юк, Дзалба, Градова, Раїн) Назвіть щонайменше три основні ознаки, які характеризують суспільство. Перелічіть етапи розвитку людського суспільства в правильній історичній послідовності (від найдавніших часів до сьогодення). Дайте визначення поняттю «толерантність». Поясніть, чому толерантність не означає вседозволеність. Назвіть корінні народи, які проживають на території України.	
--	--	--	--	--

3 хв	III. Мотиваційний етап	ю 	Розгляньте хмару слів, поясніть терміни які вам знайомі своїми словами. Знайдіть одне лишнє слово та дайте до нього пояснення.	Інформаційна Логічна
2 хв	III. Актуалізаційний етап		Які ви знаєте найпоширеніші стереотипи серед українського населення?(Дереш) Як стереотипи можуть впливати на суспільство та державу в цілому?(Романишин)	Інформаційна Логічна
15 хв	IV. Етап вивчення нового матеріалу	Стереотип – це загальноприйняте, звичне уявлення, якого люди наслідують у своїй діяльності. Вони спрощують реальність, приписують однакові риси всій групі (часто неточно) і приймаються на віру. Стереотипи	Як ви вважаєте, чому стереотипи такі стійкі та легко передаються від покоління до покоління?(Гайко) Чи може позитивний стереотип (наприклад, «усі німці пунктуальні») нашкодити людині? Чому? (Маланюк)	Логічна Інформаційна

		бувають позитивними, нейтральними та негативними. Історичні образи теж часто стереотипні (наприклад, міф про козаків, які нібито завжди носили шаровари, або вікінгів у рогатих шормах).	Яку роль відіграло мистецтво (художники, театральні постановки) у формуванні стійких історичних стереотипів? Чи завжди те, що ми бачимо в кіно або на картинах, відповідає історичній дійсності?(Миронюк) Ти неодноразово бачив/бачила зображення вікінгів (варягів) у рогатих шоломах. Проте насправді цього не було. Рогаті шоломи дуже незручні для бою. А поширення зображень вікінгів у шоломах із рогами відбулося у XIX ст. завдяки художникам. Мабуть остаточно образ вікінгів склався у постановках опери Вагнера «Перстень Нібелунгів». Як ти думаєш, чому цей стереотип так надовго прижився? 	Аксіологічна
			Уявіть суспільство епохи Середньовіччя або раннього Нового часу на українських землях. Як стереотип про «благородне» (шляхетське) та «неблагородне» походження визначав усе життя людини, і чи можливо було вийти за межі цього стереотипу?(Павлів)	Інформаційна Логічна
			Погляньте на блок «Різновиди стереотипів». Оберіть один із них і наведіть власний приклад із повсякденного життя.(Семенюк)	Аналітична Логічна Особистісна

		СТЕРЕОТИПИ <pre> graph TD A[Особливості] --> B[Спрощують реальність] A --> C[Зазвичай містять неточності] A --> D[Часто дуже стійкі до змін] B --> E[Приймаються на віру і не перевіряються] C --> F[Приписують однакові особливості практично всім членам групи] G[Види стереотипів] --> H[Позитивні] G --> I[Нейтральні] G --> J[Негативні] K[Різновиди стереотипів] --> L[Етнічні] K --> M[Вікові] K --> N[Професійні] K --> O[Групові] K --> P[Гендерні] </pre>	Чи траплялося вам відмовлятися від якогось захоплення, стилю одягу або навіть мрії лише через те, що оточення казало: «це не для дівчат» або «хлопці таким не займаються»? Які емоції викликає такий тиск і як знайти сміливість бути собою?(Романюк) Сьогодні соціальні мережі щодня підкидають нам стереотипні картинки «ідеального успішного життя» або «ідеальної зовнішності». Як це впливає на нашу самооцінку, і чому медіаграмотність є базовою навичкою виживання для сучасного громадянина? (Гуменяк) Чому людині буває складно визнати, що вона має власні упередження?(Демянчук) Звідки, на вашу думку, береться більшість забобонів і чи варто їх боятися в сучасному світі? Чому декретна відпустка для чоловіків досі викликає подив у частини нашого суспільства?	Особистісна, Соціальна Емоційна Громадянська Соціальна Логічна Інформаційна Логічна
--	--	--	--	---

		Негативні стереотипи переростають в упередження – хибні думки або антипатію щодо когось наперед, без ознайомлення. Окремим стійким видом упереджень є забобони – віра в надприродні сили (чорна кішка, число 13). Вони часто беруть початок у давніх міфах, але їх наслідки можуть знижувати самооцінку або призводити до непоправних результатів. <pre> graph TD A[УПЕРЕДЖЕННЯ] --> B[Види упереджень] B --> C[Вікові] B --> D[Соціальні] B --> E[Релігійні] B --> F[Етнічні] B --> G[Культурні] B --> H[Гендерні] B --> I[Расові] </pre>	До якого виду упереджень (зі схеми вище) це належить? Як сучасне законодавство України допомагає боротися з цим упередженням?(Біднік) Протягом багатьох століть існувало сильне упередження, що здобувати вищу освіту та займатися наукою чи політикою – це виключно чоловіча справа. Згадайте з курсу історії, коли, завдяки яким рухам (наприклад, емансипації) це упередження почало руйнуватися?(Харченко) Пригадайте життєву ситуацію, коли ви відчули упереджене ставлення до себе просто через свій вік (наприклад, зневажливе ставлення в транспорті чи магазині лише тому, що ви підлітки). Що вас тоді найбільше зачепило і чи справедливо судити про відповідальність людини за її роком народження?(Федорчк) Як наші невидимі, часто неусвідомлені упередження щодо нових людей (наприклад, внутрішньо переміщених осіб у нашій громаді) руйнують довіру в суспільстві? Чому сильне громадянське	Інформаційн а Аксіологічна Особистісна Громадянськ а Особистісна Інформаційн а Аналітична
--	--	---	--	--

		Найгіршим наслідком упереджень і забобонів є дискримінація — пряме порушення прав людини, обмеження її можливостей. Вона може доходити до фізичного насильства (наприклад, депортація кримських татар у 1944 р. чи Голокост). Світ бореться з цим явищем: існує Загальна декларація прав людини та закони України щодо запобігання дискримінації.	суспільство неможливе без емпатії та здатності поставити себе на місце іншого?(Третяк) З чого має почати кожна людина, щоб ефективно протистояти дискримінації у своєму оточенні?(Гайко) визначте, за якими саме ознаками відбувалася дискримінація в кожному з цих двох історичних випадків? (Лисюк) Уявіть ситуацію: когось відкрито ігнорують або висміюють у колективі через те, що він чи вона «не такі, як усі» (інший світогляд, статус чи зовнішність). Як ви вважаєте, чи робить ваше мовчання вас співучасниками цієї неофіційної дискримінації? Що	Соціальна Особистісна Громадянська Аналітична Інформаційна Логічна Емоційна Інформаційна
--	--	--	--	--

Ознаки дискримінації				
Раса	Колір шкіри	Політичні переконання	Релігійні переконання	Майновий стан
Вік	Етнічне походження	Соціальне походження	Громадянство	Сімейний стан
Стать	Місце проживання	Мова	Інвалідність	?

МІНІ-ПРОЄКТ «НІ УПЕРЕДЖЕННЯМ!»

відчуває людина, яка опинилася в такій ізоляції? (Зобків)

Проаналізуйте схему «Дискримінація». Спробуйте пояснити своїми словами, чим «пряма» дискримінація може відрізнятися від «непрямої». (Трак)

Запропонуйте 2–3 власні варіанти ознак, за якими людину можуть несправедливо обмежувати в правах у сучасному світі, але яких немає у цьому переліку? (Дереш)

Як готувати міні-проект

- 1. Підготовчий етап**
 - 1.1. Розподіл у групи (використання технік розподілу учнів у групах по 2 (знайди відповідність), по 3 і більше (склади фото з частин і т. п.).
 - 1.2. Розподіл ролей у групі. Ролі наступні: «Пошуковець», «Редактор», «Художник», «Представник», «Практик». Ролі можна об'єднати.
- 2. Робота над міні-проектом у групах**
 - 2.1. Самостійна робота (виконавці ролей).
 - 2.2. Оформлення результатів роботи всіма членами групи (презентація, брошура, стінгазета).
 - 2.3. Створення продукту (розробка пам'ятки щодо створення нового продукту, технології, способу дослідження за тваринами, екологічних заходів тощо.)
- 3. Презентація проекту членами групи**

Особистісна

Аналітична

Інформаційна

Логічна

		https://www.youtube.com/watch?v=CY_WgE-WRT0 1. Організаційно-підготовчий (пошуковий) етап завдання: створити соціальний рекламний продукт (плакат, мем, антидискримінаційний слоган або сценарій короткого відеоролика), який покаже абсурдність упередженого ставлення. Об'єднайтеся у 6 груп Група 1 Третяк, Лисюк, Гасюк, Проців Група 2 Романюк, Дзалба, Гуменяк, Органістий, Маланюк Група 3 Біднік, Раїн, Федорчук, Зобків, Гайко Група 4 Харченко, Дереш, Клим`юк, Трак, Градова</p> <p><b>Група 5</b> Семенюк, Миронюк, Яковишин, Матіїв, Павлів</p> <p><b>Група 6</b> Дем`янчук, Мочернюк, Романишин 2. Етап планування та організації діяльності	 Запитання до відео: Який головний посил цього відео?(Дем`янчук) Що ви відчули, коли дивилися його?(Мочернюк) Чи траплялися подібні ситуації у вашому житті або в школі?(Гасюк) 1.Організаційно-підготовчий (пошуковий) етап Шляхом «мозкового штурму» випишіть 3-4 ідеї для вашого проєкту та серед них виберіть найбільш актуальні для вас.	Інформаційна Емоційна Особистісна Логічна Логічна
--	--	--	---	--

Вчитель роздає кожній групі роздрукований «Паспорт проекту» та дає завдання заповнити його. Педагог пояснює, що учням необхідно чітко визначити цільову аудиторію свого продукту, обрати цифровий інструмент для реалізації (Canva, CapCut, PowerPoint) та встановити проміжні дедлайни для виконання роботи в позаурочний час.

ПАСПОРТ ПРОЕКТУ
Тема: «Ні — упередженням!»

Критерій планування: Заповнюється командою

Назва команди: _____
(Впишіть креативну назву своєї групи)

Склад команди та розподіл ролей:

1. Дослідник-фактчекер (шукає факти): _____
2. Копірайтер (пише сценарій / текст): _____
3. Дизайнер / Відеомейкер (створює візуал): _____
4. Спікер (презентує роботу класу): _____

Об'єкт дослідження: _____

Формат готового продукту:

☐ Короткий відеоролик (TikTok / Reels) ☐ Тематичний постер / плакат

☐ Серія мемів ☐ Інфографіка

Цільова аудиторія: _____

Головний меседж: _____

Інструменти реалізації: _____

Джерела інформації: _____

Дедлайн (термін здачі): _____

3. Технологічний етап

2. Етап планування та організації діяльності

Учні самостійно розподіляють обов'язки всередині групи: призначають відповідального за пошук спростовувальних фактів (дослідника), автора тексту чи сценарію (копірайтера), відповідального за візуальне оформлення (дизайнера/монтажера) та спікера для фінального захисту. Формулюють головний антидискримінаційний слоган.

Особистісна
Соціальна
Логічна
Інформаційна

	Педагог здійснює проміжний контроль та фасилітацію. Під час консультацій вчитель перевіряє зібрані учнями факти, радить, як зробити візуальний меседж більш контрастним і зрозумілим, та слідує за тим, щоб зміст продукту був етичним, толерантним і не містив прихованої агресії. 4. Етап презентації та рефлексії 	3. Технологічний етап Здобувачі освіти здійснюють фактчекінг (шукають реальні дані чи біографії відомих людей, що руйнують обраний стереотип). Використовуючи смартфони чи комп'ютери, учні створюють візуальний ряд, монтують відео чи малюють плакат. Компонують текст і графіку в єдиний завершений продукт. 4. Етап презентації та рефлексії Спікери від кожної команди публічно презентують свої соціальні ролики чи плакати біля мультимедійної дошки, аргументуючи вибір художніх засобів. Учні беруть участь у взаємооцінюванні робіт інших груп, відповідають на аналітичні запитання вчителя та здійснюють самооцінку власного внеску в досягнення спільного результату.	Інформаційна Технологічна Соціальна Особистісна Логічна
--	--	--	--

5 хв	V. Система тизація знань		Напишіть на дошці три слова: Стереотип - Упередження - Дискримінація. Запропонуйте учням своїми словами озвучити, як одне поняття перетікає в інше на прикладі однієї ситуації (наприклад: стереотип, що дівчата гірше розбираються в техніці - упередження роботодавця під час співбесіди – дискримінація, коли дівчину не беруть на роботу програмістом лише через її стать).	Інформаційн а Логічна Соціальна особистісна
2 хв	VI. Висновк и	Навколо нас існує безліч стереотипів, і вони можуть бути як нейтральними чи позитивними, так і негативними. Головна небезпека полягає в тому, що саме негативні стереотипи дуже часто стають фундаментом для упереджень та забобонів. Своєю чергою, найгіршим їхнім наслідком є дискримінація – пряме порушення прав людини. Протистояти цьому та не допускати дискримінації у повсякденному житті – це особиста справа і відповідальність кожного з нас		
1 хв	VII. Домашнє завдання		Знайти у сучасному медіапросторі (в рекламі по телевізору, у відомому мультфільмі, кіно чи в соціальних мережах) один яскравий приклад стереотипу.	Інформаційн а Логічна Технологічна

			«Фактчекінг»: обрати один поширений суспільний міф/стереотип та підібрати 3 доведені факти або статистичні дані, що його аргументовано спростовують (репрезентувати у форматі міні-інфографіки).	
--	--	--	--	--

Джерело: розроблено авторкою.